

NNCL394-333v2.0

FARKAS MÁRTON

A CSÁSZÁRI SAS LEHULL

LEKTORÁLTA: DIÓSZEGI ISTVÁN

A SOROZATOT SZERKESZTI: RÉZ MIKI.ÓSNÉ

ISBN 963 09 1893 5

ISSN 0324 7953

© FARKAS MÁRTON, 1982

(33598)

Bevezető

A trónörökös, Vilmos, álomvilágban élt. Spába tartott, az Ardennek északkeleti erdős vidékén fekvő kies üdülőhelyre, ahol apjának, II. Vilmosnak, a német trón urának főhadiszállása volt. Útközben nagylelkűen cigarettát és csokoládét osztogatott a visszavonuló, lerongyolódott katonáknak. Azt hitte, hogy mivel a sártengerben erőltetett menetben vonuló, kiéhezett harcosok “Hurrá!” kiáltásokkal jutalmazták osztogató kedvét, sőt imitt-amott felhangzott egy-egy “Éljen Vilmos trónörökös!” kiáltás is, nos azt hitte, hogy még mindig, annyi évi megerőltető háborúskodás után is töretlen a népszerűsége, katonáinak harci kedve, a dinasztia stabilitása. Arról eddig is szentül meg volt győződve, hogy a hátszói zavargásokról, a dezertáló katonákról, a háború befejezését követelőkről szóló híradások jelentéktelen események felnagyításai, de a Spába vezető út elhaló hurrái még meg is erősítették benne a hitet, hogy sikerrel fel lehet lépni a hátszói “renitenskedőkkel” szemben.

Nem csoda hát, hogy amikor megérkezett apja spái főhadiszállására, azon nyomban heves kirohanást intézett Miksa (Max von Baden) kormánya ellen, és leszedte a keresztvizet a hercegi kancellárról. Mindenekelőtt azon haborkodott fel, hogy “azt a pár matrózt, ott, Berlinben”, még mindig nem akasztották fel, és “néhány szakasz katonával” még mindig nem állították helyre a rendet. Miksa-ellenes kirohanását befejezván valóságos hűségesküt tett apjának; teljes meggyőződéssel ígerte meg II. Vilmosnak, hogy az ő hadseregcsoportja egy emberként kiáll mellette a rendbontókkal szemben, és fegyveres támogatást nyújt a berlini “gazemberek felség- és hazaáruló gonosztetteinek” példás megbüntetésében.

A trónörökös fellengzős szavai mosolyra derítették Hindenburgot és Groenert, a német hadvezetés első, illetve második emberét; Schulenburg viszont – Vilmos trónörökös hadseregcsoportjának vezérkari főnöke – teljes energiával támogatta főnökét. Ő is rendteremtésről és példastatuálásról beszélt, majd ünnepélyes hangon kijelentette, hogy a császárra és a zászlóra tett eskü még mindig erősebb a csöcselék hangzatos jelszavainál. Groener gúnyosan megjegyezte: ilyen időkben semmi jelentőségük a patetikus esküszövegeknek.

A trónörökös és Schulenburg fagyos tekintettel mérte végig Groenert; vele szemben érzett gyűlöletük ettől a pillanattól nem ismert határt. Mégis, nem sokkal Groener szavai után mindketten összecsomagoltak, és nagy hirtelen saját hadseregcsoport-főhadiszállásukra hajtottak. (Vilmos trónörökös később azzal magyarázta megfutamodását, apja cserbenhagyását, hogy halaszthatatlan parancsnoki teendői szólították el Spából.)

Fia távozása után II. Vilmos összeroskadva ült le a kandalló mellé. Déli egy órakor fogadta Heye vezérkari ezredest, a vezérkar hadművelleti csoportfőnökét, aki 39 frontparancsnokot hallgatott ki, azt tudakolva, milyen a küzdő alakulatok hangulata, harci morálja. Jelentése lesújtó volt.

A császár és környezete még fel sem ocsúdott Heye szavainak hatása alól, amikor Berlin jelentkezett telefonon.

A vonal másik végén Miksa kancellár állt. Monoton egyhangúsággal közölte: a tomboló berlini forradalom árját megfélézendő bejelentette II. Vilmos és a trónörökös lemondását, a kancellári hatalmat pedig átadta a szociáldemokrata Ebertnek. Majd hozzátette: Németország e pillanattól fogva köztársaság, Scheidemann ugyanis a Reichstag erkélyéről kikiáltotta a republikát.

A császári sas lehullott.

Egy kis birodalomtörténet

“Most vagy soha!” e három végzetes szót írta II. Vilmos német császár a bécsi német nagykövet, von Tschirschky ama jelentésének margójára, amely az Osztrák-Magyar Monarchia vezető köreinek eltökélt szándékát adta hírül Szerbia megsemmisítéséről. 1914. július 3-ának délelőtti volt, öt nappal azután, hogy a Habsburg-birodalom trónörököse, Ferenc Ferdinánd főherceg áldozatul esett az Ifjú Bosznia elnevezésű nacionalista szervezet merényletének. Július 4-én Tschirschky nagykövet közölte Bécsben: “Minél hamarabb támad Ausztria-Magyarország, annál jobb.” Július 5-én II. Vilmos Potsdamban fogadta Szögyény-Marich László osztrák-magyar követet, aki átadta Ferenc József császár és király levelét, valamint külügyminisztere, Berchtold gróf memorandumát. II. Vilmos a bennük foglaltakkal egyetértett, nevezetesen Szerbia “kikapcsolásával”, és biztosította szövetségesét Németország feltétlen katonai támogatásáról. Szinte ezzel egyidőben Hoyos gróf, a külügyminiszter kabinetirodájának vezetője hasonló ígéretet kapott Bethmann-Hollweg német birodalmi kancellártól. Július 6-án este II. Vilmos vacsorán látta vendégül Kruppot, az ágyúkirályt. A császár közölte: a Habsburg-monarchia szabad utat kapott a Szerbiával történő leszámolásra, mivel Németország végérvényesen a háború mellett döntött.

1914. július 7-én az osztrák-magyar közös minisztertanács elhatározta egy olyan ultimátum küldését Szerbiának, amely teljesíthetetlen feltételei miatt kirobbantja a háborút. Az eleinte ingadozó és ellentmondó Tisza István magyar miniszterelnök Tschirschky német követtel történt beszélgetése után (július 11.) a kardcsörtetők táborába állt. Július 19-én a közös minisztertanács jóváhagyta az ultimátum szövegét. A szöveggel a császári Németország uralkodó körei július 21-én messzemenően egyetértettek. Az ultimátumot július 23-án átadták a belgrádi kormánynak, a feltételek teljesítésére 48 órát adtak. Július 28-án a bécsi kormány nem tartotta kielégítőnek a kapott választ, és hadat üzent Szerbiának. Augusztus elejéig (4-ig) előbb az európai kontinens, majd Nagy-Britannia hadba lépésével a világ nagy része lángba borult: megkezdődött az első világháború, a két imperialista hatalmi blokk, a központi hatalmak (Németország és Ausztria-Magyarország) és az antant (Franciaország, Oroszország, Nagy-Britannia, Szerbia, Montenegró és Belgium) élethalálharca, egymással való véres leszámolása.

A világháború nem derült égből lecsapódó villámként érte az emberiséget. Az első világháború az imperialista nagyhatalmak közti kibékíthetetlen ellentétek eredője volt, végzetes következménye a közöttük folyó évtizedes gazdasági és politikai harcnak a gyarmatokért, nyersanyagforrásokért, piacokért, érdekszférákért és hadászati támaszpontokért. A kieleződő konkurenciaharc természetes folyamánya volt az egyes kapitalista országok egyenlőtlen gazdasági és politikai fejlődésének.

A 20. század fordulójára a nagyhatalmak között olyan új gazdasági, politikai és katonai erőviszonyok alakultak ki, amelyek a világ eddigi területi és gazdasági felosztottságának már nem feleltek meg. A világ újrafelosztása azonban csak egy nagy háború révén volt lehetséges.

A világ újrafelosztására hivatott háborút valamennyi imperialista nagyhatalom (Nagy-Britannia, Oroszország, Franciaország, Németország és mások) uralkodó körei s a mögöttük álló nagytőkések hosszú időn át gondosan előkészítették. A közös felelősség azonban nem rejtheti el azt a különleges szerepet, amelyet az agresszív imperialista Németország vezetői a háború előkészítésében játszottak.

*

A 19. század közepén a több tucat államra osztott Németország – Angliához és Franciaországhoz hasonlóan – gazdaságilag visszamaradott ország volt. De Poroszország győzelmei a porosz-osztrák (Königgrätz, 1866), majd porosz-francia háborúban (Sedan,

1870-1871), Otto von Bismarck kancellár “vér és vas” politikája, valamint a német államok többségének egyesítése Német Birodalommá Poroszország vezetése alatt, kedvező feltételeket teremtettek a kapitalizmus, különösen a gyárilpar gyors fejlődésének. Mivel a német burzsoázia a tudomány és technika legújabb vívmányait felhasználhatta és a termelés szervezésében is magas színvonalat ért el, más országbeli konkurrensait csakhamar utolérte, sőt a 19. század végére sok területen megelőzte.

Németország arculata gyökeresen megváltozott: nagy ipari központok születtek, a városok gyors fejlődésnek indultak. A termelés növekedését az ipar koncentrálódása követte, s olyan hatalmas monopóliumok létrejötte, amelyek a gazdasági élet egészét átfogták. A századfordulóra az ipari tőke mindjobban összefonódott a finánciókéval; Németország a kapitalizmus legfelső fokára, az imperializmus korszakába lépett.

Felemelkedése a vezető tőkés nagyhatalmak közé a kíméletlen konkurrenciaharc kiéleződését jelentette. A német imperializmus nem rejtette véka alá, hogy “helyet követel magának a nap alatt”, más szavakkal: nyersanyagforrások, piacok, érdekszférák megszerzésére tör, ha kell, hódító háborúk útján is.

A német nagytőkés körök agresszív törekvései teljes támogatásra találtak a porosz nagybirtokos (junkere) nemességben, amely az államélet legfontosabb pozícióit foglalta el, különösen a hadseregben, a hivatali bürokráciában és a külpolitika irányításában. A német burzsoázia a forradalmi tömegektől való félelmében – az 1848-as forradalom “rémületes” napjaira emlékezve – korlátlanul elismerte a junker nagybirtokos osztály vezető szerepét a monarchista államban, sőt, nagy reményeket táplált a porosz militaristák és a vezetésük alatt álló hadsereg iránt.

A gazdasági életben mind nagyobb szerepet játszó burzsoázia és a kapitalizmus porosz útját járó mezőgazdaság egyre szegényedő porosz nagybirtokosainak érdekei összefonódtak.

Az 1871-ben létrejött és a nagytőkés-junker nagybirtokos osztály szövetségén alapuló Német Birodalom félabszolutista állam volt, amely számos feudális maradványt megőrzött. Huszonhat kisebb-nagyobb állam szövetségéből állott, a szövetséget három szabad város (Hamburg, Bréma és Lübeck) egészítette ki. A Hohenzollern-dinasztiából származó porosz király viselte a császári címet, s a legmagasabb államhatalmi szervet nem a Birodalmi Gyűlés, hanem a Szövetségi Tanács képviselte, amely az egyes államok kormányának képviselőiből állott. A porosz junker nemesség politikai előjogait a területileg legnagyobb német állam, Poroszország reakciós választójogi törvénye (az ún. háromosztályos választójogi törvény) alkotmányjogilag is biztosította, amely még akkor is érvényben maradt, amikor a birodalom egyéb területein a férfiak számára az általános választójogot 1871 után bevezették. Habár az említett választási rendszer időről időre heves belpolitikai harcok tárgya volt, és a burzsoázia – pillanatnyi érdekeinek megfelelően – pártjain keresztül a reakciós porosz választójogi törvény reformját követelte, a változtatásra irányuló törekvések sikertelenek maradtak.

A birodalom törvényhozói hatalmát a Reichstag (Birodalmi Gyűlés) és a Bundesrat (Szövetségi Tanács) gyakorolta. Poroszország területén e két szervnek a képviselőház (Abgeordnetenhaus) és a felsőház, az Urak Háza (Herrenhaus) felelt meg. Utóbbiba az uralkodó mint porosz király rendelkezett kinevezési joggal. A császári, ill. porosz királyi abszolutista akarat a birodalmi kancelláron keresztül érvényesült, aki egyben a porosz minisztertanács elnöke volt. A végrehajtó hatalom elsősorban a császárnak volt felelős, és csak másodsorban a törvényhozásnak. A kül- és belpolitika közvetlen irányításában vagy ellenőrzésében a Birodalmi Gyűlés aligha kapott szót (legfeljebb befolyásolásában), a parlament tevékenysége gyakorlatilag a törvények, költségvetések megszavazásában merült ki.

A burzsoázia és a nagybirtokos osztály csoportjait különböző pártok fogták át. Képviselőik a törvényhozásban adtak hangot érdekeiknek. A Német Konzervatív Párt a szélsőséges, legagresszívabb imperialista-militarista junker erőket képviselte. A nagytőke pártjai, a rajna-vesztfáliai bányaiipari monopóliumok, a vegyipar és a hadiipari trösztök pártja, a Nemzeti

Liberális Párt és a formailag a katolikus tömegeket, köztük parasztokat tömörítő, valójában a dél-délnyugat-németországi nagytőkét képviselő Centrum Párt politikai célkitűzései nagyjából megegyeztek a Konzervatív Pártéval, bár külpolitikailag az utóbbiak keletre irányuló expanzív törekvéseivel szemben inkább a nyugat-európai polgári demokratikus országok (Anglia, Franciaország) elleni csapást helyezték előtérbe. A nagybankok, az elektromos ipar, a petróleumipar, továbbá a gépgyártás és a hajózás mammutvállalatainak rugalmasabb, Angliával kompromisszumot kereső, a balkáni és közel-keleti terjeszkedést előtérbe helyező, belpolitikailag azonban liberális, félliberális reformokra hajló törekvéseit a Haladó Néppárt fejezte ki.

A liberális, félliberális reformokra való hajlam főleg a konzerválódott feudális maradványok részbeni felszámolását célozta, azokét a maradványokét, amelyek a német falut gúzsba kötötték, és bizonyos értelemben jelentős akadályok voltak a kapitalizmus fejlődésének útjában. A kapitalizmus felbontotta a falu idillikus egységét, a lakosság több mint egynegyedét kitevő parasztság differenciálódott. A mintegy 300 000 kapitalizálódott junker nagybirtok mellett hozzávetőleg 2 millió parasztgazdaság és kb. 3,4 millió szegényparaszti üzem jött létre. A középparaszti gazdaságok száma 650 000-re volt tehető, a nagybirtokos parasztságé kb. 400 000-re. Ez utóbbiak birtokolták a junker nagybirtokokkal együtt a termőföld nagy részét, amíg a birodalom lakosságának több mint 25 %-át jelentő szegényparaszti, zsellér, nincstelen mezőgazdasági bérmunkás rétegeknek meg kellett elégedniük a termőföld egyharmadával.

A német falu féljobbágyi állapota a nagybirtokos junkerek és az egyházak politikai, gazdasági és ideológiai hatalmának hű kifejezője volt, különösen az Elbától keletre eső területeken, Németország keleti részén. A béklyókba vert és tudatlanságban tartott parasztság politikai elmaradottságánál csak a szegénysége volt nagyobb: az 1912-es választásokon a földművelő lakosság szavazatainak négyötöde esett a Konzervatív Párt és a katolikus Centrum Párt jelöltjeire.

A szociális elnyomorodottság városi megfelelője a kézművesek, kisiparosok, kiskereskedők és egyéb kispolgári elemek nyomorúsága volt, akik nem bírták a nagytőke konkurrenciáját. A gyilkos verseny azonban mégsem tudta őket megsemmisíteni, s Németország továbbra is e közbülső rétegek tipikus országa maradt. Számuk a hivatalnokokkal, alkalmazottakkal együtt elérte a lakosság 20 %-át. Ez utóbbiak felső rétege ezer szállal kötődött a nagybirtok és nagytőke monarchista államához. Az állam – évszázados hagyományaihoz híven – jól megfizette az állami bürokráciát: a “Beamte” (hivatalnok) a katonatiszttal együtt a rendszer alappilléreinek számított, csakúgy, mint a “katedratulajdonosok” (professzorok) népes tábora, akik az agresszív német militarizmus ideológusai voltak, s más népek leigázását a “felsőbbrendű németiség” természet adta jogának tekintették. A “nagygermán” ideológia műhelyei a legkülönbözőbb szövetségekben (pl. Pángermán Szövetség – Alldeutscher Verband), egyletekben, körökben, társaságokban nyertek működési teret, nemkülönben az egyetemeken, főiskolákon, kulturális intézményekben. Mindezek féktelen uszítással, fajelmélettel, a német magasabbrendűség hirdetésével mérgezték a milliókat, konzerválták a nagytőke-nagybirtok kizsákmányoló rendszerét és felkészítették a közvéleményt az eljövendő nagy leszámolásra, az agresszív német imperializmus világhódító terveinek megvalósításához.

A lakosság jelentős részét kitevő munkásosztály volt az az erő, amely a császári Németország imperialistáinak lefoghatta volna a kezét. Ez az osztály a 19. század második felében a Bismarck kancellársága alatt hozott kivételes törvények és más üldöztetések ellenére kialakította osztályszervezeteit, s a kizsákmányoltak legnagyobb politikai erejévé vált.

A világháborút megelőző évtizedek ipari fejlődése a munkásosztály létszámát megkétszerezte, 1914-ig ez a szám megközelítette a 15 milliót. (A birodalom összlakossága 65 milliót tett ki.) Ebből mintegy 10 millió dolgozott az iparban, mintegy 2 millió a közlekedésben és a kereskedelemben, a többi a mezőgazdaságban kereste kenyerét. A legnagyobb

munkásszervezetek, a szakszervezetek létszáma a századfordulóig elérte a 2,5 milliót, a munkásság pártja, a Szociáldemokrata Párt (amelynek bölcsőjénél ott állt Marx és Engels is) Németország legnagyobb tömegpártja, és a II. Internacionálé vezető pártja lett. Taglétszáma 1914-ben több mint egymillió főt tett ki. A gazdasági harcok sikerei, nemkülönben a választási győzelmek (az 1912-ben megtartott Reichstag-választásokon 1907-hez képest újabb egymillióval növelte szavazóinak számát, s 110 SZDP képviselőjével a legerősebb parlamenti frakciót alkotta) azonban utat nyitottak különböző reformista törekvéseknek, és a pártot letérítették a forradalmi útról. A polgári ideológia behatolása mind nagyobb teret adott az opportunizmusnak, amely – Lenin értékelése szerint – kezdetben csak hangulati elem, később irányzat, végül a munkásbürokrácia és a kispolgári útítárs csoportok és rétegek ideológiája lett.

A párt vezetése egyre inkább a megalkuvók, az opportunisták kezébe került. 1911-ben August Bebel mellé Hugo Haasét, az egykori königsbergi ügyvédet választották második elnökké, aki mestere volt az egyre erősebben jelentkező belső ellentétek elsimításának. Bebel halála után egy tipikus pártbürokrata, az egykori nyeregkészítő majd csapszéktulajdonos, Friedrich Ebert került Haase mellé, s mind nagyobb szerephez jutott a szónoki képességgel megáldott volt nyomdász, az ízig-vérig opportunistá Philipp Scheidemann, és az egykori asztalos, a militarista nézeteket valló Gustav Noske, a szakszervezeti mozgalomban pedig Karl Legien, a volt esztergályos. Ők képviselték a forradalmi harcot elvető nyílt opportunizmust. Mellettük a párt centrista szárnya volt jelentős, amely a burzsoázia lakájszerű kiszolgáltatását ugyan elvetette, politikai gyakorlatában azonban éppúgy kiszolgált. Veszélyessége annál inkább növekedett, minél jobban megalapozta azt a szárny vezetőjének, Karl Kautskynak, a “marxista iskola” fejének elméleti munkássága.

A párt- és a szakszervezeti bürokráciával szemben a pártban kialakult baloldali forradalmi irányzat harcolt elkeseredetten. Nehéz feltételek, állandó rendőrségi üldözés közepette folytatta harcát az opportunisták és centristák ellen. Vezéregyénisége Karl Liebknecht volt, a nagy munkásvezér, Wilhelm Liebknecht fia, aki csakhamar nagy tekintélyt vívott ki magának. Többször bebörtönözték, de megtörni nem tudták. Gyújtó hangú beszédeiben a legélesebben leplezte le a háborús uszítók nép- és nemzetellenes, katasztrófához vezető politikáját. Harcostársaival, Rosa Luxemburggal, Franz Mehringgel, Clara Zetkinnel nagy érdemeket szerzett abban, hogy a proletariátus osztálytudatát ébren tartsák és forradalmi irányba tereljék. Hatásukat, sikerüket azonban korlátozta, hogy az önálló forradalmi proletárszervezet szükségét nem ismerték fel.

A német munkásmozgalom reformista vezetőinek opportunistá politikája a nagytőkés imperialista osztályszövetség agresszív kalandor politikájának malmára hajtotta a vizet.

Úton a háború felé

Mint már arról említés történt, a századfordulóig eltelt három évtizedben az imperialista nagyhatalmak közötti ellentétek egyre fokozódtak. A jelzett időszakban olyan szövetségi rendszerek alakultak ki, amelyek néhány hagyományosan semleges állam kivételével a legtöbb európai államot átfogták, jeléül annak, hogy egyetlen hatalom sem érezte magát elég erősnek egyedüli döntések meghozatalára. Az 1870-1871-es német (porosz)-francia háborúban elszenvedett francia vereség és Elzász-Lotaringia német annexiója óta a két ország ellentéte kibékíthetetlené vált. Németország, abból a célból, hogy biztosítsa 1871-es győzelmének gyümölcsét, továbbá hogy délkelet-európai expanziójához kedvező feltételeket teremtsen, nemkülönben azért, hogy a Balkán-félsziget és a Boszporusz-szoros meghódítására törő Oroszországgal szemben (Bismarck kancellár az 1878-as berlini kongresszuson Oroszországot ebbéli törekvésében már elgáncsolta) pozíciójavulást érjen el, 1879-ben szövetségre lépett az Osztrák-Magyar Monarchiával. E szövetséghez 1882-ben Olaszország, 1883-ban pedig Románia is csatlakozott (kettős-, ill. hármasszövetség). A hármasszövetség ellen a 90-es évek elején létrejött az érintett két állam, Oroszország és Franciaország katonai konvenciója.

A kilencvenes években a német külpolitikában korszakváltás következett be. 1890-ben Bismarck kancellárt, aki az európai egyensúly híve volt, II. Vilmos császár látványosan eltávolította, s utódai, előbb Caprivi, majd Bülow a világpolitika színpadára léptek: a német imperializmus expanziós törekvései olyan erőt és dimenziót mutattak fel, amelyek a kapitalista világ vezető hatalmának, Nagy-Britanniának az érdekeit is alapjaiban fenyegették. Különösen a hajóhad fejlesztése, majd Németország közel-keleti terjeszkedése (bagdadi vasút építése) volt az, ami a brit imperialistákat felháborította. A világ újrafelosztásáért folyó harcban a fő ellentét egyre inkább a német-angol ellentét lett. Ez kifejeződött abban is, hogy a brit kormány a francia kormánnyal 1904-ben megkötötte az "entente cordiale"-t (szívélyes szövetséget), amely figyelembe vette Észak-Afrikára vonatkozólag mindkét fél imperialista érdekeit. 1907-ben a brit kormány a cári Oroszországgal állapodott meg egyezményben Perzsia brit és orosz érdekszférák szerinti felosztásában. Habár e szövetség, amelyet "triple entente" szövetségnek neveztek, korántsem volt homogén, ahhoz éppen elég erős volt, hogy a három nagyhatalom egymás közti imperialista ellentétét csökkentse, és a mohó német imperializmus vezette koalíció expanziós törekvéseivel, ha kell háború útján is, szembenálljon, sőt a hármasszövetség két tagját, Itáliát és Romániát később az antant táborába való átállásra készítse.

A szövetségi rendszerek kialakulásával párhuzamosan az imperialista nagyhatalmak fegyverkezése példátlan méreteket öltött. A fegyverkezésben Németország járt elől.

Mivel a német uralkodó körök már 1890 előtt "preventív" háborút akartak indítani Franciaország és Oroszország ellen, a hadsereg létszámát állandóan növelték (1874-es, 1881-es és 1887-es hadseregreformok). 1888-ban a békelétszám elérte a 700 000 főt. 1893-ban Németország elsőként vezette be a kétéves szolgálati időt (a hároméves helyett), hogy a kiképzett hadkötelesek számát megnövelje, és jelentős tartalékállományt képezzen. 1912-ig újabb hadtestek felállítására került sor, bevezették a francia és belga erődök leküzdésére hivatott nagy kaliberű, meredek röppályájú lövegeket, megsokszorozták a tábori tüzéség lövegállományát, nagy mennyiségű lőszerkészletet halmoztak fel, és megkezdték a légierő, valamint az elektronikus hírszolgálat erőltetett ütemű kiépítését. A modern tűzfegyverekkel való ellátottság, a szervezettség és kiképzettség tekintetében a német hadsereg az antant fegyveres erőit csakhamar felülmúlta. A császár által személyesen vezetett hadgyakorlatok sokaságával pedig nemcsak a harci készséget tartották magas színvonalon, hanem azokat a diplomáciai nyomás és fenyegetés leghatásosabb eszközeként is alkalmazták.

A szárazföldi hadsereg nagyarányú fejlesztését példátlan méretű flottaépítés kísérte. A német óceáni flotta létrehozása Nagy-Britannia tengerek feletti uralmának megtörésére irányult, vagy legalábbis Anglia semlegességre kényszerítésére egy Franciaországot és

Oroszországot megsemmisítő háború alatt. 1898-tól kezdve az egymást követő években öt flottatörvényt hoztak, és Tirpitz admirális irányításával a német hajóhad a századforduló után a világ második legnagyobbja lett, különösen azután, hogy 1908-ban a Birodalmi Gyűlés elfogadta a “négyes programot”: az addigi három darab helyett évente négy dreadnought (rettenthetetlen) típusú (28-30,5 cm-es kaliberű ágyúkkal, erős páncélzattal és több ezer fős személyzettel ellátott, 15 000 bruttóregisztertonnát meghaladó) nagy csatahajót építettek. A program keretében kifejlesztették a német tengeralattjáró-flottát is. Anglia a kihívásra kihívással válaszolt, a számbeli fölényben levő brit flotta megerősítése modern hajókkal gyorsuló ütemet vett. Brit vezető körök egyszersmind azt latolgatták, hogy váratlan rajtaütéssel – hadüzenet nélkül – elpusztítják a német flottát.

A német vezérkar ezalatt alaposan kidolgozta a fegyveres erő “külső és belső” felhasználásának tervét. A hódító háborúra felkészített hadsereg hátát voltak hivatva biztosítani azok a rendszabályok, amelyeket a “belső ellenség”, a munkásosztály s minden egyéb “hazaáruló”, “defetista elem” ellen kívántak alkalmazni. E vezérkari direktívák szerint dolgozták ki az ún. “polgárháborús hadműveleti” terveket, a csapatok sztrájkolók, tüntetők elleni bevetésének, nemkülönben a vasutak, az üzemek, a közszolgálat militarizálásának tervét.

A nagy leszámolás haditerve Alfred von Schlieffen tábornagy nevéhez fűződik. A terv alapelvei híven visszatükrözték a Németország által vezetett imperialista koalíció, a később központi hatalmaknak nevezett katonai blokk kedvezőtlen katonai helyzetét. Hadászatiilag a német vezérkar fő problémája egy olyan koalíciós háború előkészítése és vezetése volt, amelyet két, ill. több arcvonalon kellett vívni egy felkészültségében ugyan visszamaradottabb, de anyagi és élőerő fölényben levő imperialista koalícióval szemben. A német imperializmus politikai és katonai célkitűzésével diszharmonikus arányban álló, korlátozott katonai potenciál eredményezte a villámháborús koncepciót, amely a hadműveleti terv alaptétele lett. Schlieffen felismerte, hogy Németország hadserege, az állam nyersanyag- és élelmiszer-szükségletének importigényessége, a gazdaság teherbíró képességét erősen próbára tevő milliós tömeghadsereg fenntartásának költségei, a háborúval szembeforduló munkásosztály és más rétegek kibontakozó antimilitarista mozgalmi, nemkülönben a szövetségesek gyengesége egy két- vagy több frontos hosszan tartó háborút nem tesznek lehetővé. Így az általa kidolgozott terv hadászati és hadműveleti alapelveit és módszereit a következőkben látta: az ellenség két fronton végrehajtandó, egymást követő gyors megsemmisítése gyors felvonulással, a hadműveleti készség elsőségével, a hadászati meglepetés biztosításával, azaz a maximális erővel végrehajtott első csapás sikerével, az erőknek a fő csapás irányába történő koncentrálásával, az ellenséges erők bekerítésével és tönkrementésével érhető el. Mindezek feltétele a korlátlan offenzív szellem, a hadsereg mozgékonyága, fölényes vezetése. Schlieffen ugyanakkor hangsúlyozta, hogy – a cél érdekében a villámháborús hadászat szerves tartozéka a nemzetközi jogi normák, más szavakkal a nemzetközileg elfogadott hadviselési szabályok, eszközök és módszerek mellőzése.

A századfordulótól 1905-ig a német vezérkar Schlieffen utasítására a konkrét hadműveleti tervet többször átdolgozta, “finomította”. Schlieffen a tervezés korai szakaszában még azt tartotta legcélravezetőbbnek, ha a német hadsereg zöme – az Osztrák-Magyar Monarchia csapatainak közreműködésével – előbb Oroszország haderejét semmisíti meg, majd Franciaország hadseregét veri szét. A későbbiekben, elsősorban Oroszország távol-keleti veresége miatt (orosz-japán háború, 1904-1905) Franciaország tűnt veszélyesebbnek, így a végleges terv a német haderő hétnyolcadát Franciaország ellen fordította, hogy annak haderejét – az erős jobb szárny megkerülő hadmozdulatával – egy gigantikus, modern cannae-i csatában *,

* Hannibál, az ókor egyik legnagyobb hadvezére a második pun háborúban, i. e. 216-ban Cannae itáliai város mellett kettős átkarolással és bekerítéssel semmisítette meg a római hadsereget.

kettős átkarolással és bekerítéssel, hat hét alatt semmisítse meg, majd az itt felszabadult és keletre átdobott erőkkkel a cári Oroszországot kényszerítse térdre az osztrák-magyar csapatok segítségével. A terv nem számolt Anglia hadba lépésével, mivel Schlieffen is bízott a német flottaépítési program sikerében, illetve abban, hogy Nagy-Britannia visszariad a Németország elleni háborútól. 1905 után a Schlieffen-féle villámháborús hadművelleti terven bizonyos változtatásokat hajtottak végre. Habár az alapgondolatot meghagyták, nevezetesen Franciaország elsőként való lerohanását, Ludendorff ezredes, a vezérkar mozgósítási és hadművelleti osztálya vezetőjének javaslatára Schlieffen utóda, Helmuth von Moltke vezérezredes a jobb szárnyat jelentékeny erő elvonásával, illetve azoknak a déli szárnyra való helyezésével meggyengítette. (A háború alatt további gyengítésre került sor, jelentékeny erőket vontak el a Kelet-Poroszországot előzőnléssel fenyegető orosz hadsereg ellen.) A jobb szárny meggyengítését, s egyáltalán a Schlieffen-terv Moltke részéről történt “felhígítását” a Németország és szövetségesei számára bekövetkezett rendkívül kedvezőtlen hadászati helyzettel és erőeltolódással magyarázták.

*

A háborút megelőző évtizedek a nemzetközi válságok sorozatával voltak terhesek. Az imperialista nagy monopóliumok harca az új gyarmatokért, befolyási övezetekért a Balkánon, Afrikában, Közel- és Távolszárnyon számos konfliktust és helyi háborút robbantott ki, amelyek az imperialista nagyhatalmak, a két imperialista szövetségi rendszer véres leszámolásának bevezető aktusai lettek. Az első imperialista háborút az Egyesült Államok Spanyolország ellen viselte (1898). Ez a háború kihatásaiban még korántsem volt olyan végzetes, mint azok a válságok és háborúk, amelyek később az egyik vagy másik imperialista nagyhatalom birtokába vagy befolyási övezetébe még nem tartozó területek megszerzéséért folytak. Az angol-búr háború (1899-1902), a nagyhatalmak fegyveres intervenciója Kínában (1900-1902), a japán-orosz háború (1904-1905), az első marokkói válság (1905), Bosznia-Hercegovina annektálása az Osztrák-Magyar Monarchia részéről (1908), a második marokkói válság (1911), az olasz-török háború (1911-1912) és a balkáni háború (1912-1913) egy-egy jelentős állomás volt a nagy háborúhoz vezető úton, bár néhány válságot, helyi háborút a nagyhatalmak kompromisszumos megegyezése még le tudott zárni, s a nagy háborút egyelőre elkerülték. A válságok, helyi háborúk általában a német imperializmus vezette koalíció pozícióinak gyengülését, és az antantblokk erősödését eredményezték. Elég néhány kiragadott példára hivatkozni: az angol-búr háború (angol-német ellentét), a két marokkói válság (német-francia ellentét) egyértelműen a német imperializmus diplomáciai vereségét hozta, amellyel, hogy az antantszövetséget szorosabbá tette. Az orosz-japán háború a francia-orosz kapcsolatokat mélyítette. Bomlasztotta a soknemzetiségű Monarchiát, Németország hű szövetségese az 1908-as annexió, de az is, hogy az olasz-török háborúban, még inkább a balkáni háborúban a Németország közel-keleti terjeszkedése szempontjából oly fontos Törökország szenvedett vereséget, megerősödtek a délszláv törekvések, s ezáltal a kis Szerbia a Monarchiának első számú ellenségévé lett. Amíg a Balkánon lefolyt háborúk Románia eltávolodását is siettetették a hármasszövetségtől, az olasz-török háború nyertese, Olaszország, a hármasszövetség másik tagja leválási szándéka is mind nyilvánvalóbbá vált.

Mindennek hatása nemcsak abban nyilvánult meg, hogy a német és osztrák-magyar terveket az egyre romló hadászati helyzethez kellett igazítani, hanem abban is, hogy a hadi készütség legmagasabb fokát elérő német imperializmus – szövetségeseivel együtt most már versenyt futott a nagy háború mielőbbi kirobbantásáért.

A mohó német imperializmus vezette katonai blokk kardcsörtető politikája nem ad menlevelet a többi imperialista nagyhatalom számára. A világkatasztrófa előidézéséért éppen olyan felelősek voltak, mint a császári Németország és szövetségese. Franciaországban 1871 óta folyt

a revansvágy élesztgetése, miközben a hadsereget modernizálták, és milliós kölcsönökkel támogatták a cári Oroszország haderejének talpra állását és felszerelését. A hadi készülődésekből nem maradt ki Anglia sem, bár hagyományaihoz híven elsősorban flottáját fejlesztette. Az antantimperializmus különösen sokat tett a “lelki” (pszichikai) felkészítés érdekében: a francia revansista sovinizmus (bosszú 1871-ért, vissza Elzász-Lotaringiát), a cári Oroszországnak a “germánok és magyar csatlósai által elnyomott szláv testvérek felszabadítását” hirdető ideológiája, az angoloknak a demokratikus szabadságjogokat a németek, “Európa hunjai” barbarizmusával szembeállító jelszavai ügyesen leplezték a rabló imperialista célkitűzéseket. A konkurens német imperializmus elnyomott népei között elhintették a “felszabadító háború” eszméjét. De a német imperializmus sem tétlenkedett: a más népek elleni féktelen sovinszta uszításával egyidőben a haza, a német föld védelmének, a cári barbársággal, az angol plutokráciával és a francia revansistákkal szembeni igazságos, jogos önvédelmi háború jelszavaival mérgezte a lelkeket. Szövetségese, az Osztrák-Magyar Monarchia pedig “az állam felbomlasztására törő idegen erők” elleni harc “hazafíúi kötelességét” igyekezett a tömegekbe plántálni.

A válságok, helyi háborúk, háborús készülődések éveiben a nemzetközi munkásmozgalom volt az, amely lefoghatta volna a nagy világégést élesztő imperialisták kezét. A munkásmozgalom nemzetközi szervezete, a II. Internacionálé több kongresszusán foglalkozott a militarizmus és a háború kérdésével, és elfogadott helyes határozataival a tömegek háborúellenes harcának élére állt. Különösen az 1912-es stuttgarti kongresszus határozatai voltak azok, amelyek a német munkásosztály és a dolgozó tömegek antimilitarista mozgósításában rendkívüli hatásúak voltak. A határozatokat Németország Szociáldemokrata Pártja (Sozialdemokratische Partei Deutschlands – SPD) is magáévá tette, látszólag a béke elkötelezettjeként, valójában inkább azért, hogy a tömegeket el ne veszítse. Az opportunisták vezette Szociáldemokrata Párt azonban elárulta a béke ügyét: a szarajevói pisztolylövések eldördülte után a haza védelmének hazug jelszavával az imperialisták háborúja mellé állt. A szociálszovinsztává lett Szociáldemokrata Párt parlamenti frakciója 1914. augusztus 4-én a Reichstagban megszavazta a hadihiteleket. Példáját az antant szocialistái is követték, csakúgy, mint a Habsburg-monarchia szociáldemokrata pártjai.

A hadihitelek megszavazásakor Európa csatáterein már dörögtek a fegyverek. A császári Németország 51 aktív és 45 tartalék gyalogoshadosztályba és 11 lovashadosztályba szervezett hadserege 2 398 000 katonával, 5602 tábori löveggel, 1369 nehéztüzérségi löveggel, 2438 géppuskával és 232 repülőgéppel betört Belgiumba, ill. Kelet-Poroszországban felvette a harcot az előnyomuló cári orosz hadsereggel. Szövetségese, az Osztrák-Magyar Monarchia 45 aktív és 7 tartalék gyalogos és 11 lovashadosztálya összesen 1 421 000 katonával, 2370 tábori, illetve 168 nehéztüzérségi löveggel, 1582 géppuskával és 79 repülőgéppel rendelkezett.

Mindez összeadva 96 aktív és 52 tartalék gyalogoshadosztályt és 22 lovashadosztályt jelentett 3 819 000 katonával, összesen 7972 tábori, 1537 nehéztüzérségi löveggel, 4020 géppuskával és 311 repülőgéppel.

Ezzel az arzenállal szemben az antanthatalmak (Franciaország, Oroszország, Nagy-Britannia, Szerbia, Montenegró és Belgium) egyesített hadereje – a maga 147,5 aktív és 78 tartalék gyalogoshadosztályával és 41 lovashadosztályával, összesen 5 844 000 katonájával, 11 372 tábori, 586 nehéztüzérségi lövegével, 6536 géppuskájával és 605 repülőgépével jelentős anyagi és élőerő fölényben volt.

A háború első heteiben úgy tűnt, mintha igazuk lenne a német stratégáknak. Az első hetek hadijelentéseiből úgy látszott, hogy a hadászati kezdeményezést kezébe ragadó német imperializmus végre tudja hajtani “villámháborús” tervét, és rövid idő alatt szétveri az ellenséges koalíció erejét. Alig egy hónap leforgása alatt azonban kiderült, hogy a háború vastörvényei erősebbek, mint a német militaristák vágyálmai.

A háború első éve. A villámháborútól a totális háborúig

“Mire a falevelek lehullanak, otthon lesztek!” – mondta II. Vilmos német császár a gárdaezred felsorakozott katonái előtt. A német hadvezetőség bízott a gyors győzelemben, noha a kínos meglepetés erejével hatott, hogy a brit világbirodalom “nem rettent vissza” a Németország elleni háborútól, hanem a német hadműveletek útjába eső kis Belgium megsegítésének ürügyén – tiltakozva a belga semlegesség német megsértése miatt – a központi hatalmak ellenségeinek táborába állt. A “brit álnokság” miatti elkeseredésében a császár nem tudta türtőztetni magát: “Piszok kufárnépség!” – írta a brit hadüzenet margójára.

A hadműveleti események azonban egyelőre megnyugtatták: a módosított Schlieffen-terv alapján a német haderő 1918 augusztusában átgázolt Belgiumon, majd betört Észak-Franciaországba, s maga előtt hajtva a brit-francia-belga erők nagy részét, jobb szárnyával kelet felé kanyarodott, hogy Párizs előtt az Elzász-Lotaringiából előnyomuló további német erőkkel együtt egy “kolosszális bekerítő csatában” megsemmisítse ellenfeleit. Úgy tűnt, a német imperializmus hadászati győzelmének semmi sem áll útjában. Szeptember 4. és 9. között azonban megszületett a marne-i csoda: az addig hátráló antantcsapatok Párizstól 60 km-re, a Marne folyó mentén a döntést hordozó német jobb szárnyat váratlan ellencsapással válságos helyzetbe hozták, és ellentámadásba lendülve a német hadsereget visszavetették: a hadászati győzelem helyébe a német imperializmus hadászati jellegű veresége lépett, s a villámháború koncepciója egyszer s mindenkorra összeomlott.

A marne-i vereség véget vetett a mozgó háborúnak, s a kialakult állásháborúban olyan erőegyensúly jött létre, amely távlatában az antanthatalmak anyagi és élőerő fölényének fokozatos érvényre jutását tette lehetővé, és érlelte a gyengébb fél, a központi hatalmak katonai vereségét. A német hadvezetés az állásháború kialakulásakor természetesen még nem jutott el erre a következtetésre, sőt bizton remélte, hogy megtalálja az erőegyensúly áttörésének eszközét.

Mialatt a német hadigépezet a marne-i csata tetőpontján Franciaországban kétségbeesett harcát vívta, keleten pedig az orosz hadsereg ellen a tannenbergi harcászati szintű győzelmet könyvelhette el, Bethmann-Hollweg kancellár megfogalmazta azokat a célokat, amelyekért a német imperializmus a háborút kiobbantotta. A “szeptemberi program” mindazokat a hódító célokat igyekezett figyelembe venni, amit a nagytőkés-nagybirtokos osztályszövetség különböző csoportjai, nemkülönben a Szociáldemokrata Párt szociálsoviniszta vezetői 1914. augusztus végéig írásban is kifejezésre juttattak. A nehézipar olyan képviselői, mint a Thyssen-konzernnel szoros kapcsolatban álló Matthias Erzberger, a Német Bank igazgatója, Arthur von Gwinner, a birodalmi gyarmatügyi államtitkár, Wilhelm Solf, a Krupp-művek igazgatója, Alfred Hugenberg, a Pángermán Szövetség elnöke, Heinrich Class által szorgalmazott gátlástalan hódító célok, amelyek egész Európa alávetését és a világkereskedelem megszerzését szorgalmazták, éppúgy szerepet játszottak a program kialakításánál, mint a német bank- és kereskedelmi tőke, valamint a gépgyártás nagytőkéseinek rugalmasabb, Angliával kompromisszumos megegyezést kereső, belpolitikailag pedig egy liberálisabb kurzust megvalósítani igyekvő céljai. A junkerek érdekei az előbbiekkal álltak egy vonalban, a különbség csak annyi volt, hogy a junkerek a keleti irányú hódításokat helyezték előtérbe. Az ipari nagytőke agresszív hódító céljait kifejező Nemzeti Liberális Párt és a Centrum Párt a Konzervatív Párttal így lényegében mindenben egyetértett. A rugalmasabb külpolitikát képviselő bank- és kereskedelmi tőke célkitűzései viszont a szociálsoviniszta háborús elképzeléseivel mutattak fel rokon vonásokat, illetve az Eduard David, Otto Wels és más jobboldali szociáldemokraták által kifejtett háborús program gondolatait is figyelembe vették a kormány programjában.

A “szeptemberi program” három fő célkitűzést hangsúlyozott: a Német Birodalom korlátlan hatalmát Közép-Európában, egy összefüggő német gyarmatbirodalom létrehozását

Közép-Afrikában, és Oroszország visszaszorítását keletre. Mindez feltételezte: Észak-Franciaország ércmedencéjének annexióját, Belgium vazallus állammá süllyesztését, egy német vezetés alatt álló közép-európai gazdasági közösség létrehozását, amelybe beletartozik Franciaország, Belgium, Hollandia, Dánia, az Osztrák-Magyar Monarchia és Lengyelország, s ha lehet, Svédország, Olaszország és Norvégia. A program ugyanakkor számolt Oroszország balti területeinek Németországhoz való csatolásával, és a közel-keleti pozíciók megerősítésével. A programból nyilvánvalóan következett Oroszország és Franciaország “másodrendű” állammá való süllyesztése, és az antant által szintén megfogalmazott követelések teljes megghiúsítása. (Pl. Elzász-Lotaringia visszaadása Franciaországnak, brit tengeri hegemonia, Oroszország balkáni törekvései stb.)

Mivel a program születésekor Bethmann-Hollweg kancellár abban a hitben élt, hogy Franciaország felett gyors győzelmet aratnak, nem zárta ki egy Angliával kötendő megegyezéssel béke lehetőségét.

A meghirdetett program a német uralkodó köröket általában kielégítette, és alkalmas volt arra, hogy néhány évre megalapozza a “Burgfriedent”, a váron – vagyis a birodalmon – belüli békét, a politikai erők egyensúlyát, ezzel szabad kezét adva a hadvezetőségnek, amely – a marne-i csatavesztés után eltávolított Moltke helyén álló Falkenhayn tábornok vezetésével – hozzáfogott ahhoz, hogy az erőegyensúlyt áttörje, miután 1914 őszén a német frontáttörési kísérletek rendre megghiúsultak, és az állásháború megmerevítette az arcvonalakat.

Az erőegyensúly áttörésére két út kínálkozott: az egyik, hogy katonai eszközökkel lemorzsolja az ellenséges koalíció valamelyik tagját, a másik, hogy újabb szövetségesek bevonásával növelje a központi hatalmak erejét, javítsa hadászati helyzetét.

A Falkenhayn-féle “felörlő” hadászat e célból kísérlete meg először az orosz hadsereg szétverését (1915: gorlicei áttörés), majd Franciaország elvéreztetését (1916: verduni csata), és e hadászati elképzelések része volt Szerbia megszállása 1915 októberében. Ugyanakkor Törökországot és Bulgáriát háborúba léptették a központi hatalmak oldalán.

A katonai és diplomáciai akciók azonban nem hozták meg a kívánt eredményt, sőt az antant hasonló jellegű akciói (1916: Bruszilov-féle orosz offenzíva, a Somme folyó menti csata Franciaországban, Olaszország és Románia belépése az antant oldalán) nemcsak ellensúlyozták azokat, hanem az antant javára billentették a korábbi egyensúlyt. A központi hatalmak katonai ereje – annak ellenére, hogy hatalmas ellenséges területeket foglaltak el – 1916-ra kimerült, és a felmorzsolódás veszélye fenyegette; a két új szövetséges, Bulgária és Törökország pedig nem tudta kiegyenlíteni azt a hadászati előnyt, amit Olaszország és Románia belépése jelentett a túloldalon.

A kedvezőtlen fordulat a hadászatban megbontotta a német uralkodó osztályok háborús egységét. Az uralkodó osztályokon belül kialakult egy csoport, amely az ellenséggel – mindenekelőtt Angliával – való kiegyezést mérlegelte, majd követelte. E csoport egyúttal bizonyos belső reformokat is zászlajára tűzött, például a porosz választójog megváltoztatását. Nézeteit a parlamentben a Haladó Néppárt képviselte.

Továbbra is a kíméletlen háború folytatását kívánták a rajna-vesztfáliai nehézipar képviselői, a vegyi konszernek, továbbá a hadianyag-szállításokban leginkább érdekelt vállalatok. A parlamentben a Nemzeti Liberális Párt, a Konzervatív Párt és a Centrum Párt képviselte érdekeiket. De a háború folytatásáért kardoskodott a Szociáldemokrata Párt képviselőinek a zöme, sőt ekkor már a szakszervezetek jobboldali vezetői is, akik a tengerentúli annexiós törekvések jogosságát elismerték, s legfeljebb azt kívánták, hogy mérsékeljék az európai területi hódítások terveit.

1916 nyarán – a központi hatalmak katonai válságának mélypontján – a szélsőséges háborúpártiak heves támadást indítottak a hadsereg “tehetetlen vezetése” ellen. A hadvezetés “baklövéseit” elsősorban a hadiipar monopolizációi és politikusai bírálták (köztük Friedrich Carl Duisberg, Wilhelm Hoesch, Alfred Hugenberg, Emil Kirdorf, Ernst Poensgen, Gustav

Rösicke, August Thyssen és Hugo Stinnes). Hamarosan a liberális nagytőke és nagybirtok képviselői is csatlakoztak a kritizálókhoz. Szószólók – Paul Rohrbach és Walther Rathenau – azt követelték, hogy a hadsereg vezetését vegye át Hindenburg tábornagy és Ludendorff tábornok, akik az orosz fronton számos taktikai győzelemmel bizonyították “rátermettségüket”, és – mellékesen – szoros kapcsolatban álltak a bank- és ipari tőkével.

Bethmann-Hollweg kancellár is a “hadvezérváltás” mellé állt. A falkenhayni “felőrlő hadászat” kudarca után most a Hindenburg és Ludendorff hirdette “megsemmisítő stratégiától” remélte a megoldást. Hindenburg és Ludendorff titkos tárgyalásokat folytatott a nagyipari körökkel. Azt ígérték, hogy megsemmisítő katonai győzelmet aratnak, ha biztosítják számukra a szükséges feltételeket. Mindenekelőtt a német nép és a gazdaság erőinek “totális” mozgósítását, a megszállt területeknek a korábbinál is kíméletlenebb kirablását követelték, továbbá: valamennyi rendelkezésre álló hadieszköz – köztük a tengeralattjárók – korlátlan bevetését, új alakulatok és tartalékok felállítását, a fegyver- és hadianyag-termelés ugrásszerű emelését. Ludendorff kijelentette: “Szükséges behívni a legutolsó embert is, aki a lövészárokból fegyverviselésre képes!” Végezetül azt kívánták, hogy a politikai életet rendeljék alá a hadvezetés mindenkori érdekeinek – vagyis, hogy a hadvezetőséget rendeljék a birodalmi vezetés fölé. (E kívánságuk célja az volt, hogy korlátlan hatalomra tegyenek szert a háborúval szembenálló “defetista elemek” könyörtelen eltiprására.)

A tárgyalásokon Hindenburgék kilátásba helyezték, hogy – amennyiben a feltételeiket teljesítik – először is a keleti fronton tető alá hozzák a békét, hogy aztán teljes erő-összpontosítással megtörjék a nyugati hatalmak ellenállását.

A nagytőke és nagybirtok prominens személyeivel folytatott megbeszélések eredményeképpen II. Vilmos császár, a fegyveres erők főparancsnoka 1916. augusztus 28-án Hindenburg tábornagyot kinevezte a hadsereg vezérkari főnökévé, Ludendorff tábornokot pedig a hadműveletek irányításáért felelős főszállásmesterré. A császárt Ludendorff közeli munkatársának, Bauer alezredesnek a szakértői véleménye és Bethmann-Hollweg kancellár személyes támogatása győzte meg a hadvezetés élén végrehajtandó csere fontosságáról. A birodalmi kancellár nem is sejtette, hogy az a hadvezetés, amelyet ő segített a német fegyveres erők élére, néhány hónap múlva már őt penderíti ki a kancellári székéből.

A totális háború szorításában

A Hindenburg-Ludendorff hadvezéri kettős mindenekelőtt az új ellenség, Románia ellen vetette be a központi hatalmak még meglevő tartalékait. Az egyesült német-osztrák-magyar erők néhány hónapos hadjáratban Románia nagy részét elfoglalták, majd a keleti-délkeleti arcvonalon a helyzetet stabilizálták. A háború továbbfolytatásának és a szélsőséges imperialisták követelte végső győzelem kivívásának feltételét mindketten abban látták, hogy a háború első két évében iszonyatos veszteségeket szenvedett hadsereget újjászervezzék, a megrendült német hadigazdaságot talpra állítsák, s a birodalmat egy utolsó nagy csapásra kellőképpen felkészítsék.

Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatták, hogy az orosz és más arcvonalak súlyos megpróbáltatásai ellenére Németország hadseregének színe-java a háború fő arcvonalán, a nyugat-európai hadszíntéren morzsolódott fel, ahol az iparilag magasan fejlett országok (Anglia, Franciaország és Németország) milliós tömeghadseregei álltak egymással szemben, a kor legmagasabb szintű haditechnikájával ellátva. A La Manche-csatorna partjától a svájci határig terjedő, viszonylag nem hosszú arcvonalon a hadműveletek két nagy csomópontja alakult ki. Az egyik a történelmi Flandria (Franciaország északnyugati, illetve Belgium délnyugati részén), továbbá Picardie és részben Artois tartomány, ahol Nagy-Britannia csapatai harcoltak a német hadsereggel szemben. A másik: a Somme folyótól Verdun városáig elterülő vidék, azaz Champagne és Artois tartomány, ahol a francia hadsereg zöme harcolt a német betolakodókkal. (A Verduntól a svájci határig húzódó francia arcvonalszakasz 1916 után, a verduni erődtítmény elleni sikertelen német ostrom óta csak alárendelt szerepet játszott az elkecsereedett küzdelemben.)

Az egymást követő véres hadműveletek – majd a kialakult állásháború – során egyik fél sem tudta kierőszakolni a döntést. A harcok hevéssége, az anyagi és élőerő-veszteség azonban minden képzeletet felülmúlt. Mindkét fél úgy vélekedett, hogy a győzelem elérésének legbiztosabb módja, ha sikerül áttörni az ellenfél kiépített védelmi rendszerét. Úgy gondolták, hogy azt követően már lehetőségük nyílik az ellenség erejének felgöngyölítésére és teljes megsemmisítésére. Így aztán a nyugati hadszíntér hadműveleteit a sikertelen áttörési kísérletek jellemezték; ám a támadó fél erőfeszítéseit a védekező félnek rendre sikerült megghiúsítania. Mindebben közrejátszott, hogy a mélységben tagolt védelmi rendszer, a tartalékok ügyesen alkalmazott ellenlökései, illetve maga a haditechnika (a különféle harci eszközök és fegyverek, köztük a gépfegyver) mind elsősorban a védelemnek kedveztek, a támadó harcászati nem rendelkezett olyan eszközzel, amellyel áttörhette és leküzdhette volna a védelmet.

(Az áttörés harci eszközét végül – 1917-ben – az angolok találták meg. A félelmetes új fegyver, a tank a cambrai csatában mutatkozott be 1917 novemberében – elsöprő sikerrel. Ám korszakalkotó jelentőségét akkor még nem ismerték fel, mivel az együttműködést a többi fegyvernemmel rosszul szervezték meg. Jellemző, hogy a lassú, lomha mozgású tankok kilövésének sikereiből a német hadvezetőség is helytelen következtetésre jutott: egyszer s mindenkorra levette a napirendről a tankok gyártását.)

A váltakozó támadó és védelmi harcok testileg-lelkileg kegyetlenül meggyötörték a katonákat. A nyugati arcvonal számos pontja – a Lys torkolata, Ypern városa, a Wytschaete folyó környéke, a Loretto-magaslat, a Somme partjai, a Chemin des Dames-magaslat, az Aisne folyó, Reims környékének magaslatai, Verdun vidéke – iszonyú húsdarálólóként ment át a köztudatba. A nagy harcok szüneteiben sem volt mód pihenésre: az elpusztított állásrendszerek újjáépítésével vagy éppen újak építésével kellett foglalkozni. A mocsaras Flandriában voltak időszakok, főleg a tavaszi és őszi esőzésekkel, amikor a víz térdig, olykor derékig állt a fedezékekben. Artois és Champagne vidékén a tüzéség által fölszántott területeken, gránátvágta tölcserékekben voltak kiépítve az állásrendszerek, így aztán nem lehet csodálkozni

azon, hogy a vég nélküli lövészárókélet szinte teljesen kivetköztette emberi mivoltukból a katonákat.

1916 végéig a német hadvezetőség a nyugat-európai hadszíntéren a támadó harci cselekményeket leállította, hogy az itt harcoló német csapatok átszervezése, feltöltése, bőséges hadianyaggal való ellátása viszonylag nyugodtabb feltételek mellett megtörténjék. 1917 tavaszán az arcvonal megrövidítésére is sor került: az Arras városa és a Laffaux-sarok közötti arcvonalszakaszt kiürítették, és a csapatokat a jól kiépített ún. Siegfried-állásba visszavonták. Visszavonuláskor a kiürített területet szisztematikusan végigpusztították.

Az ún. "hadászati védelem" időszakában a hadvezetőség hozzáfogott egy gigantikus hadfelszerelési program, az ún. Hindenburg-program megvalósításához. (A program sikere érdekében a keleti arcvonalon sem léptek fel kezdeményezőleg.) A program kíméletlen keresztülhajszolásával Németország a totális háború korszakába lépett. A szükséges nyersanyagot a hadvezetőség által létrehozott Hadfelszerelési Hivatal teremtette elő; a Groener tábornok dirigálta intézmény nemcsak a megszállt területek brutális kirablásával "szolgált" feladatát, hanem kíméletlenül nyúlt a belső tartalékokhoz is.

Hasonló eszközökkel verbuválták össze a Hindenburg-program végrehajtásához szükséges munkaerőt is. Ebben a nagytőke – amelyet koncentrált, és egyúttal mesés profithoz juttatott a fegyverkezés – messzemenően segítette a hadvezetőséget. A Birodalmi Gyűlés 235 szavazattal – mindössze 14 szavazat ellenében – elfogadta a "hazafias segélyszolgálati törvényt", amely lehetővé tette, hogy minden 17-60. életéve közötti német férfit hadiipari szolgálatra hívjanak be, és hogy a megszállt területekről deportált belgákkal, franciákkal, lengyelekkel, oroszokkal stb. ilyen jellegű kényszmunkát végeztessenek.

A sovíniszta propaganda a "haza megmentőinek" nevezte Hindenburgot és "leghűségesebb segítőtársát". Himnikus magaslatokba emelte az új hadvezetőséget, mint amelyik végre garanciát nyújt a végső győzelemre, és ezzel a német felsőbbrendűség globális elfogadtatására. Azt akarták elhitetni a német közvéleménnyel, hogy Hindenburgék totális háborúja hamarosan győzelemmel ér véget.

Az ún. totális háborús erőfeszítések eredményei legelőször a megszállt területek gazdasági kirablásában jelentkeztek. Belgiumban és Észak-Franciaországban óriási mennyiségű nyersanyagot és árukészletet foglaltak le, de hadizsákmánynak tekintették a katonai kényszerrel újból beindított bányák és gyárak termékeit is. Oroszország, Románia, Lengyelország és Szerbia megszállt területeit mindenekelőtt fa, élőállat és élelmiszer szállítására kötelezték, Romániának egyúttal 1 140 900 tonna nyersolajjal, a franciaországi briey-longwyi ércbányavidéknek pedig 7,2 millió tonna érc szállításával kellett "meghálálnia" a német megszállást.

A Hindenburg-program eredményessége a hadiipari termelésben is megmutatkozott (noha az eredeti tervekítűzéseket nem tudták teljesíteni). 1917-ben – az 1916-os 21 600 darabbal szemben – 104 000 géppuskát gyártottak; az előállított aknavetők száma 10 500-ról 30 400-ra emelkedett; havi 8000 tonna robbanóanyag helyett 14 000 tonnát gyártottak; és 1917 végére a hadsereg gépkocsiállománya elérte a 35 000 darabot.

A Hindenburg-program nyomán "nagy eredményeket értek el a hadsereg személyi állományának pótlásában" is, magyarul: sikerült az elesett katonák helyére másokat állítani. Bizottságok és superbizottságok áradata zúdult a német falvakra és városokra, a sorozásoknál alig vették figyelembe az egészségügyi rendszabályokat. Ludendorff személyes közbenjárására bezárták a kisüzemek, kereskedelmi vállalatok és kishivatalok zömét, hogy a felszabaduló emberanyagot átirányíthassák a kiképzőtáborokba vagy a hadiiparba. A kiesett munkaerő pótlását az asszonyok és gyermekek munkába állításával oldották meg; a már említett törvényre hivatkozva 10-12 éves gyermekeket is foglalkoztattak, nemegyszer éppen a hadiiparban. A kényszerbevonulások nyomán természetesen tömeges munkaerőhiány lépett fel. Ez elsősorban a mezőgazdaságot sújtotta, ellensúlyozása a hadifoglyok tízezreinek "kivezénylésével" sem

sikerült. A hadvezetőség egyébként sem szívesen kölcsönözte ki béressorba a foglyokat, mivel elsősorban rájuk várt az állásrendszerek kiépítése.

A Ludendorff által elrendelt “átfésülési akciók” nyomán a német hadsereg hadosztályainak száma 1917-re elérte a 241-et. Ha meggondoljuk, hogy a háborút Németország mindössze 51 hadosztállyal kezdte, láthatjuk, milyen áldozatokra kényszerítette a német imperializmus a német népet.

Ugyanakkor az új hadvezetőség különleges rendszabályokat fogantatott annak érdekében is, hogy fenntartsa a hadsereg fegyelmét és áldozatkészségét. Mindenekelőtt a legkülönbözőbb kedvezményeket biztosították a hadsereg “összetartó erejének”, a tisztikarnak (külön tiszti konyhák, kávézók, ruházati ellátás, szabadságolások stb.), és korlátlan hatalommal ruházták fel a legénységgel szemben. A nagy cél érdekében ezeket a kiváltságokat megadták a nem arisztokrata és nem nagytőkés származású tiszteknek is, akikből – a tisztikar hivatásos állományának pótlására – egyre többen szolgáltak a császári sasos hadi lobogó alatt.

Az új hadvezetőség a kérelhetetlen centralizmus híve volt. Így aztán szükségszerűen a háttérbe szorultak a hadsereg más, legfelsőbb vezetői, s lassan maga a császár is. Sőt az erőszakos Ludendorff voltaképpen az agg Hindenburgot sem engedte szóhoz jutni, úgyhogy a hadvezetőség élén álló tábornagy szerepe egyre inkább arra korlátozódott, hogy megerősítse a ludendorffi döntéseket, illetve hogy kieszközölje hozzájuk II. Vilmos uralkodói hozzájárulását. II. Vilmos voltaképpen nem is igen bánta, hogy a császári főhadiszállásra rátelepszik a hadvezetőség főhadiszállásának árnyéka. Ő és környezete elsősorban az “udvari élet” folyamatosságára ügyelt, a császári főhadiszállás nagyúri vadászatokkal, fényes fogadásokkal és lakomákkal töltötte ki az uralkodó bőséges idejét, vagy éppen renitens politikusok megrendszabályozásával volt elfoglalva.

A Hindenburg-program sikerét mérlegelő hadvezetőség nagy eredményt könyvelhetett el: a totális háborús mozgósítás révén a német történelem addig legnagyobb hadserege fölött rendelkeztek. Ugyanakkor azonban észre kellett venniük azt is, hogy ez a hadsereg a háborúba való belefáradás számos aggasztó jelét mutatja. Ennek egyik okát a példátlan véráldozatokban jelölte meg a hadvezetőség. A Falkenhayn számlájára írt verduni ostrom például csaknem egymillió főnyi veszteséget okozott a küzdő feleknek; a Somme menti irtózatos anyagszárlat pedig több mint egymillió katona és hallatlan mennyiségű anyagi erő megsemmisülését hozta.

A háborús fáradtság másik okát azonban a hadseregben megbújó “defetista árlások és a hátszéli izgatóság” akmunkájában látta a hadvezetés. Kemény intézkedéseket hoztak hát ellenük; közülük is kiemelkedett az ún. büntetőszázadok rendszerének a kiépítése. A háborúba belefáradt, politikailag gyanússá vált katonákat ezekben az alakulatokban még kegyetlenebb szenvedések és megaláztatások várták, mint a lövészárkok poklában. A német katonák számára a fogságba esés sem jelentett kiutat. A német hadvezetés könyörtelensége – amely a legdurvább atrocitásokra vetemedett nemcsak az ellenséges haderővel, hanem a megszállt területek polgári lakosságával szemben is – az ellenség szemében a német imperializmus cinkosává tette az egyszerű katonát; aligha remélhetett kegyelmet ellenfeleitől. Nem véletlen, hogy a német hadseregnél alig fordult elő tömeges fogságba esés.

Mégis, ebben a kíméletet nem ismerő, kegyetlen vasfegyellemmel összetartott német hadseregben – amely úgy látszott, ha kell, kitart az utolsó töltényig is – lassú erjedés indult meg. Ebből a szempontból 1917 volt a fordulópont, mint ahogy ez az év hozta meg a világtörténelem legnagyobb fordulatát is.

Totális háború a “hátországi defetisták” ellen

1917 fordulóján a német hadvezetésben kivételesen erőteljes optimizmus uralkodott: a Hindenburg-program kezdeti sikerei, a vereséget szenvedett Románia gazdasági kirablásának nem várt eredményei, a szövetséges Osztrák-Magyar Monarchia várakozáson felüli ellenállása az olasz fronton, mindenekelőtt azonban a cári Oroszország közeli, “belső felfordulásának” ígéretes hírei a győzelem reményeit növelték. Ludendorff gondolatvilágában egyre érlelődött a győzelem előrehozásának lehetősége egy olyan hathatós eszköz tömeges bevezetésével, amit a flotta főparancsnoksága hónapok óta követelt. A korlátlan tengeralattjáró-háborúról volt szó, amely az admirálisok megítélése szerint hat hónapon belül térdre kényszerítheti Angliát, s a Brit Birodalom kiesésével magára maradt Franciaország a német haderő egyetlen csapása alatt összeomlik. Ludendorffot nem volt nehéz meggyőzni, jóllehet tudta, hogy az Angliába tartó valamennyi hajó (köztük semleges hajók) megtorpedózása az Amerikai Egyesült Államok hadba lépését vonhatja maga után.

1917. február 1-én 105 tengeralattjáró megkezdte az Angliába tartó kereskedelmi hajók felszólítás nélküli elsüllyesztését. Ez aztán valóban megfelelő formális okot szolgáltatott az amerikai imperialistáknak, hogy az antant oldalán belépjenek a háborúba. Az amerikai döntésnek csak az egyik oka volt a korlátlan tengeralattjáró-háború megkezdése. Az USA kormányának elhatározását az orosz események is befolyásolták. Az 1917-es februárban a háborúba belefáradt orosz nép elsöpörte a cári rendszert, győzelemre juttatva a polgári demokratikus forradalmat. Az Ideiglenes Kormány, amely a tömegekkel szemben a háború folytatását akarta, ösztönzést kaphatott az Egyesült Államok hadba lépésétől, s tagja maradhatott annak az imperialista koalíciónak, amely az Egyesült Államokkal szemben eladósodott, s amelynek megmentése a hitelező amerikai imperializmus számára mindenképpen kívánatos volt. Az Egyesült Államok hadba lépése az antant javára tolta el az erőviszonyokat. A hadba lépést követő hónapokban azonban ezt alig vették tudomásul a német imperializmus szélsőséges elemei, sőt úgy értékelték az Oroszországban bekövetkezett fordulatot, a cárizmus összeomlását, mint győzelmi esélyeik jelentős megnövekedését. Ebben az optimista légkörben a hadicélokot is újfogalmazták: a kreuznachi főhadiszálláson tartott koronatanács 1917. április 23-án újabb – főleg keleti – annexiós törekvésekkel toldotta meg az 1914-es “szeptemberi programot”.

A német uralkodó osztályok egyes körei azonban meglátták az intő jelet az Egyesült Államok hadba lépésében, mindenekelőtt azonban a februári orosz forradalomban: a reakciós, imperialista, monarchikus cári rendszert végül is egy népforradalom döntötte meg, amely megismétlődhetett a nem kisebb háborús nyomorban sínylődő Németországban. Ezek a csoportok – éppen a fenyegető veszély elkerülésére – 1917 tavaszán sürgetőleg felvetették néhány belpolitikai reform kérdését, mindenekelőtt a háromosztályos porosz választójog reformját, s egyúttal azt követelték, fogják vissza a német hadicélokot, annexiós törekvéseket, legalábbis olyan mértékben, hogy bármikor lehetséges legyen a háború tárgyalásos rendezése a nyugati imperialistákkal.

A februári orosz forradalom és az Egyesült Államok hadba lépése leginkább a Szociáldemokrata Pártot rendítette meg, ami 1917 tavaszán a párt kettéhasadásához vezetett. A párt centrista Szárnya a forradalom Németországba való áttérjedésétől való félelmében szembe került a jobboldali opportunisták és szociálsoviniszták “hazát védő”, az imperialista háborút kiszolgáló politikájával, és a Reichstag elé terjesztett “munkaprogramjában” bizonyos belső reformok mellé állt, követelve a megegyezéssel békét az imperialista nagyhatalmak között. Ez utóbbi követelést az annexióról való lemondással párosította, s a belső reformokkal a burzsoá parlamentarizmus felé kívánta terelni a dolgozó tömegeket. 1917. április 6. és 8. között a centrista szárny alapító kongresszust tartott Gothában, ahol 14 szociáldemokrata képviselő és 124 választókerületi delegátus kimondta Németország Független Szociáldemokrata Pártja

(Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands – USPD) megalakítását. Hugo Haase, Wilhelm Dittmann és Georg Ledebour a kongresszuson elmondott beszédekben a munkásosztály legfontosabb harci fegyveréül a parlamenti akciókat jelölték meg, a Karl Kautsky által megfogalmazott manifesztum pedig a polgári demokratikus reformokat (gyülekezés-, sajtó- és szólásszabadság, általános, titkos, egyenlő választójog a birodalom egész területén stb.) helyezte előtérbe. Az új párt programja tele volt szociálpacifista frázisokkal. Tevékenysége hatására sok olyan munkás a soraiba lépett, akik az Ebertek, Scheidemannok burzsoá lakájszerepét megelégtették. A munkások harca azonban a parlamentarizmus irányába terelődött, s ez voltaképpen a szociálsoviniszták malmára hajtotta a vizet.

A parlamenti pártok fellépése nyomán II. Vilmos császár húsvéti üzenetében kilátásba helyezte a porosz választójog – igaz, háború utáni – reformját. Ugyanakkor május végén a német szociáldemokraták a stockholmi békeértekezleten sikertelenül próbálkoztak, hogy felvegyék a kapcsolatot az antantországok szocialistáival. Nem sokkal ezt követően, július 19-én a parlament többsége megszavazta az úgynevezett békerezolúciót, amely voltaképpen a császári Németország megegyezési hajlandóságát fejezte ki a nyugati imperialistákkal.

A hadvezetőség egyelőre ugrásra készen szemlélte a “hátsóalakzatok defetizmus tombolását”. Energiáját lekötötte az arcvonalak váratlanul súlyossá vált helyzete. Az antant 1917 kora nyarán koncentrált támadást indított a központi hatalmak arcvonalaival szemben, a támadásból részt vállalt az új orosz Ideiglenes Kormány hadserege is. A német-osztrák-magyar front nagy erőfeszítésekkel tudta csak megállítani az Ideiglenes Kormány hadügyminiszteréről, Kerenszkijről elnevezett orosz offenzívát, majd ellentámadásba átmenve visszaszorította az ekkor már bomlásnak indult orosz hadsereget. Ezalatt az antant nyugat-európai támadásai változatlan hevességgel tomboltak tovább. A német hadvezetőség és a csapatok minden energiájára szükség volt, hogy az áttörést megakadályozzák. A német védelem – ügyes ellencsapások alkalmazásával – nemcsak felfogta a tömegtámadásokat, hanem az elveszett állások nagy részét is visszafoglalta. A méltán emberi húsdarálónak nevezett nyugat-európai hadszíntér semmi jelentős katonai eredményt nem hozott az antantimperialistáknak, jóllehet a támadások 1917 őszéig eltartottak. (1917 novemberében zajlott le a történelem első harcokocsisatája Cambrai városánál, ami a németeket meglepte ugyan, de eredményeiben nem volt jelentős.)

A fronthelyzet lassú javulásával a Hindenburg-Ludendorff-féle hadvezetés kíméletlen támadásba lendült a “belső politikai defetizmus” ellen. Ludendorff felülről kezdte: az akció első áldozata Bethmann-Hollweg kancellár lett. Bűnéül a “hátsóalakzatok defetizmusát” rótták fel, és azt, hogy képtelen a “rendcsinálásra”, s külpolitikájában is megalkuvó. Az új kancellár, Georg Michaelis – akit Ludendorff akarata ültetett a kancellári székbe – gyakorlatilag az enyészetnek adta át a békerezolúciót. Ezzel – XV. Benedek pápa békeközvetítésének nyílt visszautasítását követően – egyszer s mindenkorra lekerült a napirendről a megegyezési béke.

1917 őszén Hindenburg ugyancsak bizakodó hangulatban volt. Ha ezekben a napokban a háború kimeneteléről faggatták, az “öregúr” magabiztosan nyilatkozott: a végső győzelemről beszélt, habár hozzátette, ezt a győzelmet még komoly felhők árnyékolják be. A tábornagyot a hadiflotta augusztus eleji lázadássorozata aggasztotta. Ilyen “renitenciára” addig nem volt példa a német hadtörténetben, s noha a felkelést kegyetlen szigorral leverték, a főkolomposokat pedig kivégezték, Hindenburgot aggasztotta a “bolsevista fertőzés”. A tábornagy a fertőző gócok aknamunkájának tulajdonította a tömegek békevágását, a sorozatos sztrájkokat és minden olyan megmozdulást, amely a katonai győzelmet hajszóla hadvezetőséget nagy reményű tervei megvalósításában akadályozta.

Nagyarányú tisztogatásba kezdtek, különösen a fegyveres erőknél. Kíméletlenül jártak el mind a politikailag gyanússá vált elemekkel, mind pedig azokkal a katonákkal, akik a keleti fronton barátkozást kezdeményeztek az orosz katonákkal. Ugyanakkor a hadvezetőség a

hátszágban is nyílt támadást indított Németország Független Szociáldemokrata Pártja ellen. Jóllehet ez a párt a Szociáldemokrata Párt kettéhasadásával jött létre, voltaképpen nem lépett fel aktívan a háború ellen, a hadvezetőség mégis ezt a pártot tartotta a flottalázadás értelmi szerzőjének, és nyomást gyakorolt Michaelis kancellárra, hogy alakítsa ki a többi párt egységét a független szocialistákkal szemben. A pártok azonban vonakodtak egy ilyen közös akcióból részt vállalni, mivel attól tartottak, hogy ezzel példát statuálnak a parlament kellemetlenkedőinek könnyűszerrel való eltávolítására – azaz a saját jövőjüket féltették, így aztán Michaelis – akinek belpolitikai vezetését egyébként is minden oldalról kifogásolták – tarthatatlan helyzetbe került. A hadvezetőség könyörtelenül bukni hagyta az “alkalmatlannak bizonyult” kancellárt. Helyébe a volt bajor miniszterelnököt, a Centrum Párt vezérét, Georg von Hertlinget ültették, mert úgy látták, ő jóval erőszakosabb lesz, és mindahányszor kiverekszi majd a parlamentben a hadvezetőség akaratának érvényesülését. A váltásra 1917. november 1-én került sor. Hertling még meg sem melegedhetett hivatalában, amikor váratlan hír futott széjjel a világban: Oroszország munkásai és parasztjai – a Lenin vezette bolsevik párttal az élen – győzelemre vitték hazájukban a szocialista forradalmat.

A dolgozó tömegek harca a háború ellen

A háború kezdetén – sovinszta, nacionalista jelszavak hangoztatásával – még sikerült félrevezetni a hadviselő országok néptömegeit. A háború megpróbáltatásai, a mérhetetlen áldozatok és a háborús nyomor azonban megindította a kijózanodást.

Az uralkodó osztályok gátlástalanul a dolgozó tömegekre hárították át a hadviselés hónapról hónapra növekvő költségeit. Amíg Németországban a háború első hat hónapja 8,5 milliárd márkába került, addig 1917-ben csupán egyetlen hónap, az október több mint 4 milliárdot emésztett fel. Az állam, hogy fedezze a pénzszükségletet, a bankópréshez nyúlt: papírpénztenger árasztotta el az országot. A papírpénz forgalma 1915-hoz viszonyítva a kilencszeresére emelkedett, a bankjegyek aranyfedezete 68,89%-ról 18,18%-ra zuhant. Az ennek következtében megindult inflációs folyamat a bérből és fizetésből élő dolgozók példátlan nyomorát okozta.

A háború csillagászati költségeit voltak hivatottak fedezni a hadikölcsönök; a háború tartama alatt – összesen 90 milliárd márka értékben – kilenc hadikölcsön jegyzésére került sor. De mivel ez sem bizonyult elegendőnek, az állam bevetette a rendkívüli adóikvetés eszközét is.

A másik oldalról a megváltozott árviszonyok mélyítették a nyomort. Megsokszorozódtak az élelmiszerárak. Amíg 1914-ben hét pfennigbe került egy tojás, addig 1916 végén már több mint a háromszorosába, 23 pfennigbe. A lóhús ára 0,9 márkáról 2,96 márkára, a vajé 2,84 márkáról 5,84 márkára ugrott fel. A német népelelmezésben oly fontos szerepet játszó burgonyából 1916 végén már általános hiány volt, pótlására bevezették emberi fogyasztásra a marharépát; 1916-1917 telét a “marharépa telének” nevezték. Az éhség különösen a városi dolgozókat sújtotta. 1917 tavaszán hatalmas embertömegek rajzoltak ki a városokból, hogy némi élelemhez jussanak vidéken. Ezekre az úgynevezett “hőrcsögutazásokra” nemcsak a munkáscsaládok szorultak rá, hanem a tisztviselő-kishivatalnok-alkalmazotti rétegek is.

A Hindenburg-program keretében lényegesen csökkentették az élelmiszeradagokat. A napi lisztfejadagot 17 dekagrammban, a húsét heti negyed kilóban állapították meg, sőt ez utóbbiból 1917 végén már csak 15 dekányit kapott egy-egy felnőtt. A gyermekek fejadagja eleve a felnőtt adag fele volt. Több ízben “racionalizálták” a burgonyafogyasztást is, amíg aztán három kilogrammra csökkentették a heti fejadagot.

Ludendorff tábornok – a hadiélelmezési hivatalnak küldött átiratában – a munkások fölösleges vidéki utazásaival és a “túlzottan megnövekedett igényekkel” magyarázta az élelemhiányt. Javaslatára jelentősen korlátozták a vasúti személyforgalmat. Ugyanakkor Ludendorff – miközben Berlin és a nagyvárosok lakossága éhezett a burgonyahiány miatt – zabhiányra hivatkozva elrendelte a hadsereg lovainak burgonyával való etetését. Amikor a parancs közzelháborodást váltott ki, Ludendorff “megmagyarázta” a dolgot: a lovak csak a “selejtet”, az egy collnál kisebb burgonyát kapják meg.

Hindenburg tábornagy válasza gúnyos volt ugyan, de inkább tükrözte a valóságot: “A ló igen fontos a hadviselés szempontjából. Pótolni szinte lehetetlen. Az ember? Elég egy levelezőlap a hadügyminiszternek, és az ember egy héten belül megérkezik...”

Az éhínség, a nyomor következtében tömegesen terjedtek a fertőző betegségek; vérhas, kiütéses tifusz, kolera tizedelte a lakosságot. Tizenöt orvosi fakultás együttes jelentése arra vezette vissza a tömeges megbetegedéseket, hogy 1917 végére Németország lakosai átlagosan harminc százalékot veszítettek a testsúlyukból, és ezzel jelentősen csökkent szervezetük ellenálló képessége. Egy másik jelentés arra hívta fel a figyelmet, hogy 1916 októberétől 1917 szeptemberéig – vagyis egyetlen év alatt – hétszázezer ember (elsősorban öregek, betegek és gyerekek) halt éhen.

A nyomor szülte elkeseredést tetézte a háború hatalmas véráldozatai fölött érzett gyász. 1916 végére nem akadt német család, amelyből ne szedett volna áldozatot a háború. Rengeteg

volt a munkaképtelen hadirokkant, eltartásukról az állam nem gondoskodott, a segélyek a megélhetés minimális hányadát fedezték.

Mivel a férfiak zömét a frontra hajtották, a hadiüzemek megteltek asszonyokkal, gyerekekkel. 1915-1916-ban csaknem hárommillió nő került az üzemekbe; azokról pedig, akik a mezőgazdasági nagybirtokokon vállaltak munkát, egyszerűen statisztikát sem készítettek a hatóságok. Mivel a háztulajdonosok a lakbéreket az inflációs árakhoz szabták, ezrével maradtak fedél nélkül a munkás-, paraszt- és hivatalnoki családok. 1916-tól általános szokássá vált, hogy több család költözött egy lakásba, mert közösen valahogy még ki tudták fizetni a lakbért. Egy-egy nagyobb lakás valóságos nyomortanyává alakult. Az utcákon elvadult gyerekcsapatok kóboroltak, mert az iskolák nagy részét kaszárnyává vagy kórházzá alakították át, a tanárokat pedig a frontra vitték.

A dolgozó tömegek nyomorával szemben a nagytőke és a nagybirtok mesés profitja állt. 1918-ig a hadianyag- és hadfelszerelési ipar nyeresége felülmúlta az 50 milliárd márkát. A háború vámszedőinek fényűző élete olykor még a hadsereg vezetőit is megdöbbenetette. Maga Ludendorff is többször követelte a hadiszállítók, láncolók, feketézők megfélemezését. Javasolataival arra igyekezett rávenni a kormányt, hogy ha kell, katonai erővel törjék le az élvhajhászat "sajnálatos jelenségeit".

Legfontosabb háterszági feladatának azonban mégsem ezt tekintette, hanem a kibontakozó háborúellenes mozgalmak megfélemezését. Ehhez szabad kezet követelt a Generalkommandók, a háterszági katonai parancsnokságok számára. Követelését azzal indokolta, hogy a "totális háború" csak akkor vívható meg sikeresen, ha a háterszáiban letörrik a "hadsereg hátában lábra kapott defetizmust".

Alig néhány hónappal a háború kitörése után sor került az imperialista tömegmészárlás-ellenes első megnyilvánulásokra. A háború elhúzódásával ez a szembefordulás egyre inkább mozgalommá szélesedett, és benne kiemelkedő szerepet játszottak a Szociáldemokrata Pártban fellépő baloldali irányzatok. Ezek legöntudatosabb képviselői – Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, Franz Mehring, Julian Marchlewski és mások – az egész nép előtt leleplezték a háború valódi, imperialista jellegét. Cselekvésük vezérfonalát Liebknecht úgynevezett novemberi tézisei jelentették. Maga Liebknecht – mint szociáldemokrata parlamenti képviselő – 1914. december 2-án nyíltan megtagadta az újabb hadihitelek megszavazását. 1915 márciusában a baloldali forradalmi erők az úgynevezett "Internacionálé"-csoportban egyesültek, és röpiratok tízezrein terjesztették háborúellenes programjukat. 1915. májusi röpiratukban fogalmazódtak meg először azok a híres mondatok, amelyek a békéért vívott harc jelszávaivá váltak: "A német nép fő ellensége Németországban van: a német imperializmus, a német háborús párt, a német titkos diplomácia."

Talán még ennél is nagyobb hatást váltott ki Rosa Luxemburg írása, "A szociáldemokrácia válsága", amely – miután Junius aláírással jelent meg – Junius-brosúra néven ment át a köztudatba. Rosa Luxemburg ebben az írásában – amelyet Lenin és az orosz bolsevikok is elismertek – a békeharc programpontjai mellett felvázolta a szocializmushoz vezető utat is.

1915 szeptemberében, a svájci Zimmerwaldban tartott nemzetközi szocialista konferencián közvetlen kapcsolat jött létre a bolsevikok és az "Internacionálé"-csoport között. Mivel a konferencián Liebknecht nem vehetett részt, levélben üdvözölte azt. Levelében hitet tett a munkásszolidaritás mellett, és követelte a békéért és a szocialista forradalomért vívott nemzetközi osztályharc meghirdetését.

A zimmerwaldi konferencia után tovább erősödött Németországban a baloldali szocialisták vezette békemozgalom. Ugyanakkor legaktívabb harcosaira lesújtott a rendőrterror; júliusban letartóztatták Clara Zetkint, szeptemberben Hugo Eberleint és Ernst Meyert, később Rosa Luxemburgot és másokat, egyúttal elrendelték a gyülekezési tilalmat, és megszigorították a sajtócenzúrát. Mégis, az internacionalisták kezdeményezésére, 1915. szeptember 21-én

hatalmas háborúellenes tüntetésre került sor Berlinben, az Unter den Lindenen; a felvonulás megismétlődött 23-án és 30-án, majd december 9-én és 16-án is.

A békemozgalom újabb fontos dátuma 1916. január 17-e volt; ekkor jelent meg az "Internacionálé"-csoport kiadásában az első Spartakus-levél. A nagy rabszolgavezérről elnevezett írásokat ezrével terjesztették a munkások között, s mivel hamarosan a csoport is felvette a Spartakus nevet, az ókori zsarnokok ellen lázadó forradalmár neve nemsokára a háború elleni harc szimbólumává vált. A Spartakus-mozgalom hatékonyságát azonban csökkentette, hogy egyelőre megmaradtak a Szociáldemokrata Párt keretein belül. Ez a tény, továbbá elméleti bizonytalanságuk megkönnyítette, hogy ellenfeleik alkalmat találjanak a csoport elleni megtorlásra.

Az ideológiai-politikai tisztulás azonban nem sokáig váratott magára; 1916 áprilisában, a svájci Kienthalban tartott konferencián a Spartakus-csoportból és a brémai baloldali radikálisokból álló német szocialista baloldal elfogadta Lenin irányvonalát, a jobboldali szociálsovinizmus, a "császárszocialista" Ebertek és Scheidemannok népellenes politikájával szembeni kíméletlen harcot.

A májusi tömegtüntetéseken már nemcsak a főváros lakosai vettek részt; nagy megmozdulásokat rendezett Braunschweig, Lipcse, Felső-Szilézia és a Ruhr-vidék munkássága is. A tüntetéseket végül az államhatalmi szervek kegyetlenül szétverték, Liebknechtet letartóztatták és bíróság elé állították. Sorsában nemsokára osztozott az időközben ideiglenesen szabadlábra került Luxemburg, Mehring, Marchlewski és Meyer is.

De még így is csak rövid időre sikerült visszavetni a háborúellenes mozgalmakat. Mintha zsilipek nyíltak volna meg, úgy árasztotta el Németországot az 1917-es februári orosz forradalom győzelmét ünneplő szolidaritási mozgalom. Márciusban egy sereg üzem munkássága lépett sztrájkba; Kiel, Barmen, Bréma, Hamburg, Nürnberg munkásai az utcákra özönlöttek, és a cárizmust megdöntő orosz proletariátust éltették. Ha a forradalom még nem is, a szele már elérte Németországot.

A tömegek háborúellenes mozgalmának éltető kovásza változatlanul a Spartakus-csoport volt. A Szociáldemokrata Párt egységének felbomlásakor, a Független Szociáldemokrata Párt megalakulásakor (1917. április) a csoport az új párt szervezeti kereteiben való működést választotta, részben azért, mert saját önálló szervezetei még nem épültek ki, részben azért, mert a Független Szociáldemokrata Párt többsége osztályöntudatos szociáldemokratákból állott, akik a csoport parlamenten kívüli tömegakcióit támogatták. A Spartakus-csoport, amely politikai-ideológiai önállóságát megtartotta, az április 5-én elfogadott határozata alapján elszánt harcba kezdett a centrista szociálpacifizmussal, s e harcában szövetségesre talált a Független Szociáldemokrata Párt balszárnyában.

Az 1917. április 16-án kirobbant általános sztrájk idején e szövetség kedvezően érezte hatását. A hadiipari központok több mint másfél millió munkása a Spartakus-csoport forradalmi felhívására lépett sztrájkba, és követelte – az orosz példa nyomán – a békét és a Hohenzollern-monarchia megdöntését.

"Az orosz munkások összetörték a cárizmust, és kiharcolták a demokratikus köztársaságot, a népkormány létrejöttét! És mi? Túrjuk továbbra is a régi nyomorúságot, a kizsákmányolást, az éhséget és a népirtást – szenvedéseink és kínjaink forrását? Nem! Ezerszer is nem! Ki az üzemekből és a gyárakból! Le a háborúval! Le a kormánnyal! Békét, szabadságot, kenyeret!"

Az üzemekben megalakultak az első munkástanácsok. Az általános sztrájk méltó válasz volt a császár ún. húsvéti üzenetére.

A Szociáldemokrata Párt nehéz helyzetbe került: tömegei az utcákra tódultak, a sztrájkáradatot már nem lehetett feltartóztatni. Az opportunisták vezetői – hogy a sztrájkot "helyes irányba tereljék" – a független szocialisták centrista vezetőinek támogató asszisztálása mellett maguk álltak a sztrájkolók élére; aztán két nap múlva felszólították a tömegeket, hagyják abba a sztrájkot, mivel az "elérte a célját", megmutatta a munkásosztály erejét. A

munkások ingadozni kezdtek, s ez elegendő volt a kormánynak, hogy terrorintézkedésekkel véget vessen a sztrájkoknak. Az üzemek katonai felügyelet alá kerültek, a sztrájk vezetőit – köztük a Spartakus-csoport sok tagját – letartóztatták.

Ezt követően a hadiflotta lázadássorozata jelentett nagy gondot a német imperialistáknak. Augusztus elején számos hadihajón bontakozott ki antimilitarista, rendszerellenes mozgalom. A német fegyveres erők történetében példátlan megmozdulássorozatról szóló jelentések szerint a *Friedrich der Grosse*, a *Prinzregent Luitpold*, a *Westfalen*, a *Rheinland*, a *Helgoland* és az *Ostfriesland* hadihajókon már hónapok óta forradalmi matrózcsoporthoz tartozók működtek. Ezek július végén – Reichpietsch, Sachse, Weber, Köbis és Beckers matrózok vezetésével egyetlen szervezetben egyesültek. Reichpietsch, szabadságolása idején, kapcsolatot keresett a Független Szociáldemokrata Párt vezetőivel, Haaséval és Dittmannal. Reichpietsch nem ismerte fel taktikájukat, hogy a matrózok háborúellenes mozgalmát igyekeznek “törvényes keretek közé terelni”, és azzal a meggyőződéssel tért vissza társaihoz, hogy a Független Szociáldemokrata Párt mozgalmuk mögött áll, támogatni fogja akcióikat.

Augusztus 1-én – a tisztek önkénye ellen tiltakozva – elhagyta szolgálati helyét a *Prinzregent Luitpold* hadihajó 49 fűtője; másnap 600 társuk Wilhelmshavenben tiltakozó felvonulást szervezett. A matrózmozgalom egykettőre elharapózott. A flotta főparancsnoksága csak nagy erők bevetésével tudta megfékezni a lázadást. Reichpietsch és Köbist – statáriális tárgyalás után – szeptember 5-én kivégezték; Beckers, Sachse és Weber “kegyelmet” – 15 évi fegyházatot kapott. Több mint száz matróz került börtönbe vagy büntetőalakulatba.

A matrózok megmozdulását a szociálszocialista Ebert és Dávid hazaárulásnak minősítette, a Független Szociáldemokrata Párt parlamenti képviselői pedig október 9-én nyilvánosan megtagadták kapcsolatukat a mozgalommal.

Az 1917. áprilisi általános sztrájk és a matrózlázadás bukása ellenére már a jövőt mutatta. Mint Lenin mondta: “A nagy fordulat kétségtelen jelei voltak, jelei egy világméretű forradalom előestéjének.”

Mégis, 1917 őszén a német hadvezetőség kreuznachi főhadiszállásán általános volt az optimizmus: sikeresen visszaverték az antant Nyugat-Európában indított sorozatos tömegtámadásait, a keleti hadszíntéren pedig az összeomlás szélére került az egykor félelmetes orosz haderő. A hadvezetőség megítélése szerint csupán hónapok kérdése volt, hogy békére kényszerítsék Oroszországot, és az így felszabadult erőkkel végső csapást mérjenek a nyugati szövetségesekre. Az optimizmust fokozta a délnyugati, az olasz fronton 1917 októberének végén végrehajtott áttörés, amelyben az osztrák-magyar és német csapatok – közös támadásukkal – súlyos vereséget mértek az olasz haderőre. Ludendorff kielégítőnek tartotta Németország belső helyzetét is: megfékezték a háborúellenes tömegmozgalmakat, a birodalmi kormány élére pedig – az agg Hertling személyében – a hadvezetőség bizalmas embere került.

1917. november 8-án a keleti arcvonal-parancsnokság és a külügyminisztérium gyorshírben jelentette a főhadiszállásnak: Oroszország fővárosában, Petrográdban a munkások és katonák – bolsevikok vezette – fegyveres felkelése megdöntötte a Kerenszkij-kormányt. A német főhadiszálláson azonban rosszul értékelték a hír jelentőségét. Hindenburg tábornagy értékítélete volt a legjellemzőbb, ő ugyanis így sommázta a hír jelentőségét: “Hátunk szabaddá válva, megkezdődhet a végső leszámolás nyugaton.”

A szovjet békekezdeményedés

A győztes szovjethatalom születése pillanatában sikraszállt a békéért: november 8-án a II. Összoroszági Szovjetkongresszus elfogadta a békéről, a hatalomról és a földről szóló dekrétumokat, majd november 10-én a szovjetkormány felhívással fordult a hadviselő országok kormányaihoz, és felszólította őket legalább három hónapra szóló fegyverszünet azonnali megkötésére, és az általános és demokratikus – hódítás és kárpótlás nélküli – béke megkötését célzó tárgyalások megkezdésére.

A jegyzék kimondta, hogy a “szovjetkormány az emberiség elleni legnagyobb gonosztettnek tartja annak a háborúnak a folytatását, amely azért folyik, hogy felosszák az erős és gazdag nemzetek között az általuk meghódított gyenge népeket, és ünnepélyesen kijelenti, hogy eltökélt szándéka haladéktalanul aláírni egy olyan béke feltételeit, mely ezt a háborút... igazságos feltételek alapján megszünteti”.

A német uralkodó körök reakcióját a szovjet békefelhívásra jól jellemezte Hindenburg tábornagynak a hadsereg vezetői előtt tett kijelentése: “Végre elértük, ami után három évig vágyódtunk.” Kijelentését a tábornokok egyetértő helyesléssel fogadták.

Mert mit is jelentett a német imperialisták szemében a szovjet békekezdeményezés? Mindenekelőtt a kétfrontos háború felszámolását, azt a hadászati lehetőséget, hogy a keleti arcvonalon felszabadult erőkkel megerősítsék a nyugati hadszíntér hadseregét – vagyis lehetőséget a háború megnyerésére. Ugyanakkor a szovjet békefelhívással egy másik lehetőség is felcsillant a német hadvezetés szeme előtt, nevezetesen, hogy a mindenképpen békét akaró Szovjet-Oroszországra rákényszeríthetnek egy imperialista békét.

A háború megnyerésének felcsillanó reményei annyira elvakították Németország uralkodó köreit, hogy szinte megfedkeztek azon félelmükről, amelyet a szocialista eszmék forradalmi-forradalmasító hatása miatt éreztek. Ugyanígy szem elől tévesztették, hogy az antanthatalmak fölénye – a kimeríthetetlennek látszó anyagi és élőerő-tartalékokkal rendelkező Egyesült Államok hadba lépésével – jelentősen megnövekedett. Persze akadtak olyanok, nem is kevesen, akik nem kis szkepticizmussal szemlélték az eluralkodó derűlátást, sőt Groener tábornok és a mögötte álló körök azt a nézetet képviselték, hogy azonnal a szovjethatalom ellen kell fordulni, hiszen a német imperializmus – és vele a kapitalista világrend csak akkor maradhat fenn, ha sikerül megdönteni az új, “bolsevik” rendszert.

Végül is a szovjet békekezdeményezés elfogadását szorgalmazó csoportok álláspontja győzött. (Ebben jelentős mértékben közrejátszott az, hogy az első számú szövetséges, az Osztrák-Magyar Monarchia tartalékai a végsőkig kimerültek, s elnyomott népeinek háború- és rendszerellenes mozgalmi már a Habsburg-hatalom közeli megdöntésével fenyegettek.) Az antanthatalmak viszont eleve elzárkóztak a szovjet békekezdeményezés elől; megnövekedett katonai fölényük biztos tudatában ellenfeleik megsemmisítésére törek, és a harcban továbbra is jelentős szerepet szántak Oroszországnak. Ez utóbbi céljuk érdekében katonai intervenciókat terveztek Szovjet-Oroszország ellen, hogy – a szovjet kormány megdöntése után – a háború folytatására kényszerítsék az országot.

A szovjetkormány – felismerve az antantimperialisták szándékát – a különbéke útjára kényszerült. November 20-án a Népbiztosok Tanácsa utasította Duhonyin tábornokot, hogy azonnal vegye fel a kapcsolatot a központi hatalmak katonai hatóságaival az ellenségeskedések beszüntetésére. Duhonyin elszabotálta az utasítást, majd november 22-én – Lenin utasítására – az orosz katonatanácsok arcvonalszakaszonként helyi fegyverszünetet létesítettek a központi hatalmak parancsnokságaival. December 3-án a katonatanácsok eltávolították Duhonyint, és a szovjetkormány képviselői Breszt-Litovszkban fegyverszüneti tárgyalásokat kezdtek a központi hatalmak képviselőivel. Először tíznapos fegyvernyugvást sikerült elérniük, majd december 15-én 28 napra szóló fegyverszünetet kötöttek – így a Keleti-tengertől a Fekete-tengerig megszűntek a harci cselekmények. A szovjet fél – azon meggondolásból, hogy

az antant előtt ne záruljanak be véglegesen a béketárgyalások kapui – elérte, hogy a központi hatalmakkal kötött szerződésbe belevegyék a német csapatoknak a nyugati hadszíntérre való átdobása tilalmát. Az antant azonban véglegesen elutasította a béketárgyalásokon való részvételt, így a szovjetkormány december 22-én javasolta a központi hatalmaknak, hogy indítsák meg a különbéke-tárgyalásokat.

A szovjet békefelhívás nagy hatást gyakorolt a hadviselő országok népeire. 1917. november 18-án és 25-én több tízezer tüntető munkás követelte Berlinben a szovjet kezdeményezés elfogadását, a hódítás nélküli béke megkötését. A Kielben állomásozó hadihajók legénysége távirókapcsolatot létesített az *Aurora* cirkálóval, és felhúzza a szocialista forradalom vörös lobogóját. A Spartakus Szövetség röpiratai az orosz példa követésére szólították föl a tömegeket.

Am a szocialista forradalom hatása elsősorban a keleti arcvonal katonáin volt lemérhető. Az ott állomásozó 80 német hadosztály több mint 1,7 milliós állományának nagy része a forradalmi eszmék hatása alá került. Újból megindultak, most már tömeges méretekben, a lövészárk-barátkozások. Az orosz hadsereg – ekkor már bolsevik irányítás alatt álló – katonaszovjetjei – élőszóval és sokszorosított propagandaanyagokkal – nemcsak a háború imperialista, nép- és nemzetellenes jellegét leplezték le, hanem a szovjetkormány békekezdeményezésének ismertetésével meg is mutatták a háborúból kivezető utat, és ezzel a német katonákat a junker-nagyfőlkés imperializmus megdöntésére lelkesítették.

A szocialista, forradalmi eszmék – a szabadságra hazautazó német katonák, illetve a nyugati frontra átdobott alakulatok közvetítésével – hamarosan elárasztották a hátszínre is. 1917 végén a katonai hatóságok azon félelmüknek adtak kifejezést jelentéseikben, hogy a “felforgató bolsevista eszmék” megfertőzik a közel hárommilliós hátszínre hadsereget is, és így az “alkalmatlanná válik” arra a feladatra, amelyet az uralkodó körök szántak neki – nevezetesen arra, hogy bevetésével megakadályozzák vagy megtorolják a háború- és rendszerellenes tömegmozdulásokat.

A szovjet békekezdeményezés, és az alakulatoknál annak hatására meginduló forradalmi erjedés furcsa kettősséget szült a német hadvezetőségben. Egyrészt komoly aggodalommal figyelték a hadseregben jelentkező bomlási folyamatot, másrészt – lenyűgözve a kedvezővé vált katonai helyzettől – lázasan kovácsolták a “gigantikus végső győzelem” hadászati-hadműveleti terveit.

Intervenció és imperialista békediktátum

Alig néhány nappal a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után, 1917. november 11-én Ludendorff tábornok a belgiumi Mons városában találkozott a nyugati arcvonala két legerősebb német hadseregszoportjának vezérkari főnökeivel. Találkozójukon ismertette azokat a "gigantikus" hadászati-hadművelti elképzeléseket, amelyeknek célja az antanthadseregek megsemmisítése. Ludendorff kijelentette: ez 1918 tavaszán be fog következni. Hangsúlyozta, hogy mivel a szovjetkormány mielőbb meg szeretné kötni a békét, hamarosan lehetségessé válik, hogy nagy német erőket dobjanak át a keleti arcvonallról a nyugati frontokra. Ráadásul – mondta Ludendorff – a szovjetekkel kötendő béke más szempontból is előnyös lesz Németországnak; a szeptember-októberi hadműveletek ugyanis Riga, Jakobstadt (Jekabpils), valamint a balti-tengeri szigetek, Ösel, Moon és Dagö elfoglalásával végződtek, vagyis a német hadsereg Petrograd térségéig nyomta előre ékeit. Márpedig ez a katonai fenyegetés – hangoztatta a tábornok – egy olyan béke feltételeit érleli, amely biztosítja a németek keleti törekvéseinek megvalósulását is.

Valóban, a német hadvezetőség a szovjetkormánnyal megindult tárgyalásokon egy pillanatig sem hagyott kétséget afelől, hogy elutasítja a szovjetek javasolta hódítás és kárpótlás nélküli békét. Hoffmann tábornok – aki a német békedelegációban a hadvezetőséget képviselte – a tárgyalások során nyíltan hangot adott a szélsőséges hódító terveknek, és ezzel nehéz helyzetbe hozta Richard von Kühlmann külügyi államtitkárt, a delegáció vezetőjét. Sőt január elején volt egy időszak, amikor a Hindenburg-Ludendorff hadvezéri kettős még Hoffmann is árulónak nevezte, mivel az – a tárgyalások mielőbbi sikere érdekében – megpróbálta arra ösztönözni II. Vilmost, hogy mérsékeljék az annexiók igényeket.

A hadvezetőség csillapíthatatlan étvágya súlyos válságot keltett a legfelső vezetésben. Ezt végül kompromisszumokkal sikerült feloldani. Kühlmann és Hoffmann Breszt-Litovszkban maradt, és január 18-án előterjesztették a "hódítás nélküli béke" német feltételeit. Noha Ludendorff ezeket is erősen kifogásolta, még így is nagy területek annektálását jelentették: nevezetesen Lengyelország, Litvánia, Belorusszia jelentős részét, Ukrajnát, továbbá Észtország és Lettország meghatározott területeit – összesen nem kevesebb, mint 150 ezer négyzetkilométernyi terüenomot. Követelésüket a németek a "népek önrendelkezési jogára" hivatkozva terjesztették elő: előtte ugyanis korrumpálták a kérdéses területek nagybirtokosait és egyéb vezető rétegeit, illetve ellenforradalmi egységeket fegyvereztek fel ezeken a vidékeken. A szovjet tárgyaló fél sarokba szorítására igénybe vették a megfélemlítés és a zsarolás eszközeit is. Így például Breszt-Litovszkba hívták az ellenforradalmi, fehérgárdista ukrán Rada (nemzeti tanács, parlament) képviselőit, és február 9-én különbékét kötöttek velük. Az ellenforradalmár ukrán kormány a különbéke-szerződésben nagy gabona- és élelmiszer-szállításokra kötelezte magát, egyúttal kimondta elszakadását Szovjet-Oroszországtól. Ennek fejében jelentős kelet-lengyelországi területeket (pl. Cholm és környéke) "kapott" a központi hatalmaktól.

A fiatal szovjetállam rendkívül nehéz helyzetbe került. A régi hadsereg teljes felbomlásban volt; az új, munkásokból, parasztokból álló forradalmi hadsereg szervezése még a kezdet kezdetén tartott. Arra, hogy visszautasítsák a német imperialisták szemérmetlen békefeltételeit, nemigen volt lehetőség – a fegyveres harc vállalása a proletárállam biztos vereségével végződött volna az anyagi és technikai fölényben levő német hadsereggel szemben. A szovjethatalom csak akkor maradhatott fenn, ha biztosítja a békét, még ha annak feltételei hátrányosak és megalázóak is.

E nyilvánvaló tény ellenére a német követelések súlyos harcokat robbantottak ki a szovjetek vezetésében. A mensevikekkel, az eszerekkel és a baloldali kommunistákkal való heves csatározásokban végül is Lenin irányvonala kerekedett fölül. A Népbiztosok Tanácsa utasította Trockijt, a delegáció vezetőjét, hogy igyekezzen elhúzni a tárgyalásokat, ha viszont a németek

ultimátummal állnának elő, haladéktalanul írja alá a békét. A németek február 10-én valóban ultimátumban követelték feltételeik elfogadását; Trockij viszont – ellentétben a kapott utasítással – kijelentette, hogy nem írja alá a békét, Szovjet-Oroszország azonban a háborút befejezettnek tekinti, és leszereli hadseregét. Trockij magatartása szinte felkínálta az alkalmat, hogy a német hadvezetés fegyveres támadást indítson a szovjetállam ellen.

A támadás – amelyre a német hadvezetés már január óta készült – február 18-án megindult. A Linsingen tábornok vezette hadseregcsoport német és osztrák-magyar alakulatai betörték Ukrajnába, és március 1-én megszállták Kijevet. Március 3-án Orsát, a nagy vasúti csomópontot, 5-én Mogiljovot foglalta el a 10. német hadsereg. A D-seregcsoport február 23-án Pszkov és a Csúd-tó térségéig tört előre, a 8. hadsereg pedig Litvániát és Észtországot vette birtokába (március 4-én). Az intervenciót “vasútháborúnak” nevezték, mivel az előrenyomulás többnyire vasúton történt; az állomásokra szerelvényeken berobogó németek a hazafelé tartó, vonatra váró orosz katonák ezreit ejtették fogságba.

A német támadás halálos veszélybe sodorta a szovjetállamot. Február 21-én – a bolsevik párt és a kormány hívó szavára – elkezdődött az önkéntesek toborzása a Vörös Hadsereg első egységeibe, a kormány másik felhívása nyomán pedig megkezdtek kimenekíteni az értékeket a német előrenyomulás útjából, és a megszállt területeken kezdetét vette a német betolakodók ellen vívott elkeseredett partizánháború.

A szovjetkormány a német támadás idején ismételten kijelentette, hogy kész a béke aláírására. A központi hatalmak azonban – a német hadvezetőség követelésére, a katonai sikereket kihasználva – újfogalmazták a békefeltételeket. Ezek még a korábbiaknál is súlyosabbak voltak; előírták az orosz hadsereg teljes leszerelését, lengyel, litván és kaukázusi területek elszakítását, Finnország, Lengyelország, Ukrajna önállóságát (illetve német vazallusállammá való átalakítását) és azt, hogy a németek által megszállt területeken vezessék be a német közigazgatást.

A békét március 3-án Breszt-Litovszkban megkötötték. Bármilyen súlyosak voltak is feltételei, lélegzethez juttatta a szovjethatalmat, sőt megmentette a pusztulástól, mivel a békekötést követően megindulhatott a Vörös Hadsereg megszervezése, és ezzel párhuzamosan – a szocialista építőmunka.

A német imperializmus viszont a breszti rablóbékével elérte hódító törekvéseinek egy részét: mintegy 400 000 négyzetkilométer, köztük Oroszország legnagyobb gabonatermő területei, szinte minden nyersolajforrás, a szén- és vasérckészletek mintegy nyolcvan százaléká, több mint 60 milliós lakosság került német fennhatóság alá.

A német hadvezetőség negyven hadosztályt, csaknem egymillió embert hagyott keleten a megszállt területek kirablására. Aztán alig egy hónap múlva, felrúgva a békeszerződést, hátrahagyott csapatait ismét bevetette, hogy újabb nagy területeket foglaljon el. Így – miközben nyugaton a végső leszámolást készítette elő – keleten is folytatta a háborút. (Megjegyzendő, hogy az antant ezt a német támadást használta fel ürügyül, hogy brit és japán csapatok észak-oroszországi, keletsibériai, közép-ázsiai és kaukázusontúli betörésével katonai intervencióba kezdjen az amúgy is ezer sebből vérző szovjethatalom ellen.)

A történelmi igazsághoz tartozik, hogy a német dolgozó tömegek – mindenekelőtt a munkásosztály – korábban nem tapasztalt heveségű megmozdulásokkal igyekeztek lefogni a német imperialisták kezét. Az Osztrák-Magyar Monarchia munkásainak példáját követve 1918. január 28-án Berlinben tömegsztrájkot robbantottak ki, hogy ezzel is tiltakozzanak a központi hatalmak szemérmetlen breszt-litovszki követelései ellen. Az üzemekben teljesen leállt a munka, munkástanácsokat választottak, és a Spartakus Szövetség által megfogalmazott program követelte a szovjet fél által megfogalmazott hódítás és kárpótlás nélküli békét, a népek önrendelkezési jogának elismerését, a munkások képviselőinek bevonását a béketárgyalásokba, a gyülekezési, szólás- és sajtószabadságát, az üzemek militarizálásának megszüntetését, az általános, titkos és egyenlő választójogot.

Az elementáris erejű sztrájkmozgalom megfékezésére a birodalmi kormány és a katonai vezetés minden erőt bevetett. Január 31-én Berlinben elrendelték az ostromállapotot; a munkásgyűléseket karhatalmi erőkkel verték szét. Az államhatalom brutális fellépése meghátráltatta Németország Szociáldemokrata Pártja és a Független Szociáldemokrata Párt vezetőit, akik a sztrájkot irányító akcióbizottságban a sztrájk azonnali abbahagyására szólítottak fel.

A németországi, ausztriai és magyarországi sztrájkmozgalmak letörése természetesen nem kis befolyást gyakorolt a német imperialisták Szovjet-Oroszországgal szemben tanúsított magatartására. Február 13-án, a Bad Homburg-i koronatanácson például – ahol a Szovjet-Oroszország ellen indítandó támadást elhatározták –, Ludendorff tábornok egyebek mellett éppen abban látta a vállalkozás sikerének a lehetőségét, hogy megfékezték a hátszói sztrájkmozgalmakat. A birodalmi kormány és a hadvezetés valósággal fellélegzett a “belső állapotok rendeződése” után. Optimizmusuk csak növekedett, amikor fegyveres támadásuk során szinte akadálytalanul hatolhattak előre, illetve amikor az így elért területablást a breszt-litovszki békében sikerült zsarolással “szentesíteniük”. A viszonylag nyugodt, stabil hazai helyzet fölött érzett elégedettség még inkább érezhető volt a német vezetésben március legvégén, amikor a hadvezetőség megindította a nyugati hadszíntér német seregeit – a “végső nagy csapásra”.

Offenzíva 1918 tavaszán

DÖNTÉS SZÜLETIK

1917 októberében Németország hadvezetésében általános volt a derűlátás. Az olasz hadszíntérről befutó jelentések nemcsak Ludendorff magabiztosságát növelték, hanem feloldották az uralkodó körök pesszimistább csoportjainak szorongását is. Az osztrák-magyar és a német haderő közös hadművelete nem várt sikereket hozott az Isonzo folyó és az Alpok térségében, néhány hét alatt eljutottak a Piave folyóig. Olaszországot csak a nyugat-európai hadszíntérről sebtében átdobott brit-francia hadosztályok mentették meg a teljes összeomlástól. De az olasz imperializmus így is hosszú időre harcképtelenné vált. Jó hírek érkeztek a keleti frontról is.

A hadvezetőség hadműveleti osztályának vezetője, Wetzell vezérkari alezredes már október végén terjedelmes emlékiratot terjesztett elő. A memorandum a nyugati arcvonalon 1918 tavaszán indítandó megsemmisítő erejű offenzíva hadászati-hadműveleti tervét tartalmazta. A terv biztosra vette a keleti arcvonal előbb-utóbb bekövetkező végleges felszabadulását, és az addig ott lekötött német erők bevetethetőségét a nyugati fronton.

1917. november 11-én Ludendorff tábornok – amikor a belgiumi Mons-ban megbeszélést tartott a nyugati arcvonal két legerősebb német hadseregcsoportjának vezérkari főnökeivel – kijelentette, hogy mivel keleten a béke csupán idő kérdése, “a jelenlegi általános katonai helyzet nemcsak lehetővé, hanem egyenesen szükségessé teszi”, hogy a német hadsereg 1918 tavaszán minden energiáját a nyugati harcszíntéren vesse be, hogy szétzúzza a brit-francia haderőt. A tábornok hangsúlyozta, hogy a támadást minél előbb, tehát még a tavaszon meg kell indítani, mielőtt az Egyesült Államok nagy erőket dobhatna a mérleg serpenyőjébe. Ludendorff ezek után állásfoglalásra készítette a vezérkari főnököket: hol látják a legcélszerűbbnek a “gigantikus csapás” végrehajtását. Kuhl tábornok, a Flandriában levő erők vezérkari főnöke azt javasolta, hogy Flandriában az angol hadsereget támadják meg; Schulenburg vezérkari ezredes, a német trónörökös vezette hadseregcsoport vezérkari főnöke viszont azt indítványozta, hogy a franciák ellen indítsanak “kolosszális támadó hadműveletet” Verdun város két oldalán.

Ludendorff nem fogadta el egyikük érvelését sem. Voltaképpen merő formalitásból kérdezte meg a vezérkari főnököket, jómaga már rég kialakította a saját elképzelését. Ő abban látta a gyors siker feltételét, ha Saint-Quentin város két oldalán, a két ellenség érintkezési – harcászatiilag tehát leggyengébb – pontján hajtanak végre áttörést. Ezzel ugyanis szétválasztanák az angol és a francia hadsereget, méghozzá úgy, hogy a támadó erők északnyugatra kanyarodva a briteket beszorítanák a La Manche-csatornába. A magára maradt francia hadsereg felörlését pedig már olyan béke követhetné, amelynek feltételeit egyértelműen a németek diktálhatnák. Ezzel a vita le is zárult. Ludendorff parancsot adott a hadvezetőség hadműveleti osztályának, hogy dolgozzák ki a részletes hadműveleti tervet, és tegyék meg az offenzíva előkészítéséhez szükséges lépéseket.

A szovjetkormánnyal még javában folytak a fegyverszüneti tárgyalások, amikor Ludendorff december 11-én elrendelte, hogy kezdjék meg a keleti front német csapatainak nyugatra szállítását. A szovjet fél – mint említettük – a december 15-én aláírt fegyverszüneti egyezménybe ugyan belefoglaltatta azt, hogy tilos a német hadosztályokat az országon átvinni, de a németek figyelemre sem méltatták ezt a kikötést – egész decemberben nagy erősítések robogtak vasúton keletről Franciaország felé.

Megvolt tehát a hadvezetőség döntése, új állomáshelyük felé tartottak a csapatok, az áttörésre vonatkozó végleges” elképzelések azonban – bármennyire szerette volna Ludendorff a maga változatát végérvényesnek tekinteni – még nem jegecesedtek ki. November 20-án Kuhl tábornok főnöke, Rupprecht bajor trónörökös újból azzal a javaslattal állt elő, hogy a fő csapást Flandriában hajtásák végre. Javaslatát azzal indokolta, hogy a fő csapás végrehajtására a 2.

német hadsereget jelölték ki, amelynek az offenzíva végrehajtásához északi és nyugati irányba kellene előrenyomulnia. Az 1917-es harcok azonban ezt a terepet valósággal holdbéli tájjá szabdalták, és Rupprecht úgy vélekedett, hogy ilyen terepviszonyok közepette túlságosan veszélyes lenne minden hadművelet.

December 12-én újabb javaslat érkezett. Ezt Ludendorff közvetlen munkatársa, Georg Wetzell vezérkari alezredes terjesztette elő. Általános meglepetésre Wetzell nem tartotta kielégítőnek főnöke elképzelését, és azt szorgalmazta, hogy a saint-quentini csapás után hajtsanak végre egy másikat is, Flandriában. Ludendorff, szokásától eltérően, nem sértődött meg, sőt elfogadta Wetzell javaslatából az egymást követő csapások gondolatát. Ebből született a ludendorffi “pörölycsapások stratégiája”, amelyet Foch tábornok, az antanthaderők későbbi közös főparancsnoka gúnyosan – de joggal “bivalystratégiának” nevezett.

Három nappal Wetzell javaslata után Rupprecht újabb emlékiratban fejtette ki a flandriai támadás célszerűségét.

Ludendorff bizonytalanná vált, és december 27-én ismét megbeszélésre ült össze a két hadseregcsoport vezérkari főnökével. Ludendorff – aki november 11-én, Mons-ban még azt hangsúlyozta, hogy az áttörés csak egy helyen lehetséges – most, a valóságtól elszakadva, győzelemre éhesen egymás melletti, illetve egymást követő hadműveletek előkészítésére adott parancsot. Rupprecht hadseregcsoportját először a flandriai Lys folyó mentén végrehajtandó (“Saint George” fedőnevű) támadásra utasította, majd hogy ezt követően (“Saint George II.” fedőnévvel) Ypern város ellen mérjen csapást, és vezessen rohamot az Yperntől délre fekvő Arras város környéke ellen (“Mars”), végül hajtson végre áttörési kísérletet Saint-Quentin város mindkét oldalán (“Michael”). Ezzel párhuzamosan utasítást adott Vilmos trónörökös (Champagne vidéke) és Albrecht főherceg (Vogézek) hadseregcsoportjának, hogy a fentiekkel párhuzamosan ők is vezessenek kisebb hadműveleteket.

Az új év küszöbén egyre idegesebb lett a hangulat a hadvezetőségben: nem valósultak meg a gyors orosz békéhez fűzött remények, s emiatt ideiglenesen le kellett állítani a csapatok átszállítását. Mindezért Hindenburg és Ludendorff – mint arról már szó volt – a Breszt-Litovszkban tárgyaló német küldöttséget tette felelőssé, mindenekelőtt Richard von Kühlmann külügyi államtitkárt, és január 7-én belső válságot robbantottak ki. Hertling birodalmi kancellár azonban attól tartott, hogy Kühlmann eltávolítása esetén megszakadnak a béketárgyalások, és ezért inkább Rudolf von Valentini tanácsost áldozta fel. (Valentini amúgy is régóta szálka volt a hadvezetés szemében. Úgy vélekedtek, hogy a tanácsos “rossz irányban” – tudniillik nem a szélsőséges imperialisták érdekeinek megfelelően – befolyásolja II. Vilmos császárt.)

Az offenzíva előkészületeit a személyi torzskódásokon túl más körülmények is zavarták, elsősorban a január végi-február eleji tömegsztrájk, amely annyira nyugtalanította a nagytőkés köröket, hogy nem egy képviselőjük javasolta, halasszák el a nyugati offenzívát. Ezeket a köröket Wilson amerikai elnök januárban nyilvánosságra hozott 14 pontja is befolyásolta. Wüson átvette a szovjetkormány békefelhívásának több pontját, ügyesen leplezve az amerikai imperializmus háborús célkitűzéseit, és így a szóban forgó német nagytőkések a hídverés lehetőségét olvasták ki beszédeiből. Szószólóik Friedrich Naumann, Robert Bosch, majd Conrad Hausmann – emlékiratot juttattak el Ludendorffhoz, és ebben megpróbálták rávenni az offenzíva elhalasztására. Ludendorff azonban habozás nélkül visszautasította őket. Matthias Erzberger egy másik tőkés csoport képviselőjében – Groener tábornokhoz hasonlóan – azt indítványozta, hogy a nyugati offenzíva helyett inkább forduljanak a “bolsevista Oroszország” ellen, mivel ez a lépés “nyílegyenesen elvezetne a nyugati hatalmakkal való megbékéléshez”.

Február 13-án Bad Homburg üdülővároskában nyomott hangulatban ült össze a legfőbb koronatanács. Az orosz kérdésben kellett dönteni, és végleges határozatot hozni a nagy nyugati támadásról. A tanácskozáson II. Vilmos ismét a tábornokok foglya volt, maga a birodalmi vezetés is kapitulált a Hindenburg-Ludendorff hadvezéri páros előtt, s így a koronatanács végül

szabad utat engedett a szovjetellenes katonai támadásnak, egyszersmind pontot tett a nyugati offenzíva ügyére is.

Ez utóbbi terv Ludendorffé volt. Szavai korántsem tükröztek rendíthetetlen optimizmust: "Hatalmas küzdelem áll előttünk, amely egyik helyen elkezdődik, hogy másutt folytatódjék: nagyon nehéz lesz, de győzelemmel fejeződik be."

Ludendorff arra is választ adott, hol kezdődik ez a küzdelem: ott, ahol először is gondolta, Saint-Quentin két oldalán. És hol folytatódik? Először Flandriában, majd a helyzettől függően másutt is. Mondataiból kiérződött, hogy a hadvezetés meglehetősen bizonytalan az offenzíva forgatókönyvében, csupán egyetlen szándéka eltökélt: hogy az egymást követő csapások taktikáját alkalmazza. Ludendorff közvetlen környezete előtt így indokolta ezt az elképzelését: azt várja, hogy a csapások következtében megismétlődik az orosz eset – azaz, összeomlanak a nyugati hatalmak. Szavaira még közvetlen munkatársai is fölkapták a fejüket: a ludendorffi stratégia házasságra lépett a csodavárással.

A Bad Homburg-i tanácskozás után fölgyorsultak az események. Február 17-én Hindenburg fenyegető levélben követelte Hertlingtől, hogy a sztrájkolókat haladéktalanul minősítsék hazaárulóknak. Február 18-án megkezdődött a szovjetellenes katonai támadás (amelyet csak a március 3-i breszti béke szakított meg egy időre). Egyúttal elkezdődtek az utolsó előkészületek a "végső nagy leszámolásra", amelytől a német imperializmus a háború győzelmes befejezését remélte.

ERŐVISZONYOK 1918 TAVASZÁN

Az antant viszonylag hamar kiheverte az 1917. évi súlyos veszteségeket. Ezt részben az Egyesült Államok hadba lépésének, részben az angol-francia gyarmatok fokozott kirablásának köszönhette. 1917-ben Nagy-Britannia 2 028 000 embert vonultatott be gyarmatairól; köztük 440 000 ausztráliait és új-zélandit, 228 000 kanadait, 200 000 dél-afrikait. India 1 160 000 embert sorozott be a brit hadseregbe; ezek java részét a közel-keleti, török hadszíntéren, illetve az afrikai német gyarmatok ellen vetették ugyan be, de Franciaországban is harcoltak kötelékeik. A franciák 537 000 katonát préseltek ki gyarmataikból. Pl. 181 000 főt Nyugat-Afrikából, 177 000-et Algériából, 54 000-et Tunéziából, 35 000-et Marokkóból és 50 000-et Indokínából. Így aztán az antanthaderők létszáma a nyugati arcvonalon elérte az 5 milliót, és ez a szám 1918 nyaráig 1 200 000 amerikai katonával is kiegészült.

Az antantimperializmus szinte kimeríthetetlen élőereje mellé nagy anyagi fölény is párosult; hadianyag-, löveg- és gépfegyver-, valamint tankgyártása messze felülmúlta ellenfeleit, és, lényeges előnyben volt motorizáció és mechanizáció tekintetében is. Az antant 1918 elején 18 500 löveggel, 4500 repülőgéppel, 100 000 gépjárművel és 800 tankkal rendelkezett; s amíg egy-egy német gyalogoshadosztály 54 nehéz- és 108 könnyűgéppuskával volt felszerelve, addig egy-egy francia hadosztályban 88 nehéz- és 432 könnyűgéppuska volt. Létszám tekintetében a francia-brit zászlóaljak több mint harminc százalékkal múlták felül a német zászlóaljakat; s miközben a német alakulatokat a lerongyolódás és az éhség fenyegette, az antantcsapatok élelem- és ruhaellátása zavartalan volt.

A német hadsereg az antanthaderők színvonalát létszámban és felszereltségben azzal sem tudta elérni, hogy megszűntek a keleti arcvonal nagy harci cselekményei, hogy a Hindenburg-program keretében erőfeszítéseket tettek a gazdaság megélénkítésére, hogy kíméletlenül kirabolták a megszállt területeket.

Mindössze némi létszámnövekedést értek el a nyugati arcvonalon, de ez is alulmaradt a tervezett mértéknek, mivel a breszti békét megelőző fegyveres támadás Szovjet-Oroszország ellen, majd a béke után is folytatott területtrábló vállalkozások miatt nem tudták a keleti frontról átszállítani az eredetileg tervezett csapatmennyiséget (40 hadosztályt, mintegy egymillió embert tartottak vissza keleten). Ám így is kétszázra nőtt a nyugaton harcoló német hadosztályok száma, szemben az ellenfél 171 hadosztályával. Az anyagi-technikai

ellátottságban azonban nem volt semmi fölényük: mindössze 14 000 löveggel, 3760 repülőgéppel, 23 000 gépjárművel és 10 tankkal rendelkeztek. Ez sokak szemében eleve kétségessé tette egy nagy támadás sikerét.

Ludendorff úgy akarta kiegyenlíteni az antant fölényét, hogy a tervezett fő csapás helyén lokális túlerőt képez, és különlegesen kiképzett, úgynevezett “támadó hadosztályokat” állít fel. Ezekből hetvenet létre is hoztak, a többi azonban megmaradt “védő” (vagy “állás-”) hadosztálynak.

A két hadosztálytípus között lényeges különbség volt. A támadó hadosztályokat külön szervezett gépfegyveres alakulatokkal, lapos röppályájú aknavetőkkel, a gyalogsághoz közvetlenül kapcsolódó fogatolt tüzérséggel és lángszórós osztagokkal, különleges hadtápvonatokkal és saját harcirepülő-osztályokkal erősítették meg. Ezenkívül különleges kiképzést kaptak, ami egy új harcászati eljárás begyakorlásából állt. Ennek lényege az volt, hogy a gyalogság a tüzérség tűzhengerének védelme alatt indul az ellenséges arcvonalláttörésére. Úgy képzelték, hogy lemondanak a gyalogsági rohamot megelőző több napos tüzérségi előkészítésről; a tüzérség csak viszonylag rövid ideig tartó pergőtűzet zúdít az ellenséges tüzérségi állásokra, majd a közvetlenül a gyalogság mögött álló fogatolt tüzérség tűzhengeres csapást mér az első vonalra. Ezt követően a gyalogság már rohamra is lendül a szétlőtt állások leküzdésére és birtokba vételére; a fogatolt tüzérség folyamatosan felzárkózik hozzá, hogy újabb tüzérségi tűzzel árasssa el immár az ellenség második vonalát. Ez a harcászati eljárás mindaddig ismétlődik, amíg teljes mélységében át nem törik az ellenséges védelmi rendszert. Külön szabályozták a gyalogság mozgását; előírták, hogy – a helyzettől függően – szélességi lövészvonal alakzatban vagy mélységben, speciális rohamosztagokkal rohanja le az ellenség állásait.

Ez a harceljárás rendkívül bonyolult volt, igen nagy precizitást követelt, és csak hónapokig tartó gyakorlattal lehetett elsajátítani. De még így is fennállt az a veszély, hogy a mozgó tüzérség elmarad, vagy éppen a gyalogság siet túlságosan előre, s így a tüzérség a saját gyalogságot árasztja el tűzével. Mivel a támadó hadműveletet arra a területre tervezték, amelyet az 1917-es visszavonuláskor szisztematikusan elpusztítottak, az a veszély tűnt nagyobb, hogy a kráterekben, a felszántott utakon és egyéb akadályokon a tüzérség marad le. Ludendorff azonban úgy vélekedett, hogy ezt a veszélyt lényegében kiegyenlíti a meglepetés, amelyet az addig ismeretlen harcászati eljárás majd kivált az ellenségben. Így aztán a német hadvezetés – noha tisztában volt a rendkívüli nehézségekkel – általában kedvezőnek ítélte az offenzíva esélyeit. A hadvezetés reményeit növelte, hogy a tisztai állomány bízott Ludendorff hadászati-hadműveleti tervének “zsenialitásával”, és hogy a légénységi állomány is kétségkívül fellelkesíthető volt az évek óta tartó, keserves állásháború felszámolására, különösen, ha abban bízhatott, hogy az új offenzíva egyúttal elhozhatja a gyűlölt háború végét.

A HARCÁSZAT “DIADALA”

E hadászati-hadműveleti tervre, amelynek sikeres végrehajtásától a német imperializmus a háború megnyerését remélte, rányomta bélyegét az idő kényszer: a német hadseregnek még az amerikai hadsereg zömének bevetése előtt meg kellett kísérelnie az antanthaderők szétverését. A gyors győzelmet sürgette Németország szövetségeseinek gazdasági kimerülése, a hátszói tömegek növekvő háborúellenessége, a katonák háborús fáradtsága. Az időtényező nyomasztó hatása eredményezte, hogy a hadászati-hadműveleti terv kialakításánál háttérbe szorultak a hadművészet klasszikus szabályai.

Ludendorff már a mons-i tanácskozáson hangsúlyozta, hogy az offenzíva sikere az antantsapatok feltételezetten leggyengébb pontján rövid idő alatt végrehajtandó áttöréstől, más szóval egy harcászati feladat megoldásától függ. Az áttörés után második lépésként következik annak kiterjesztése; ez a hadművelet azonban nem látható előre, maga az áttörés fogja meghatározni. Ezzel a “később adódó” hadművelettel tehető meg a harmadik lépés: a

hadászati cél elérése – vagyis az ellenség teljes megsemmisítése. Ebből a gondolatsorból – amelynek alapján a végső terv kidolgozásra került – világosan látható, hogy Ludendorff a hadművészet klasszikus szabályait felrúgva a harcászatot a hadászat fölé helyezte. Ezt később maga is beismerte: “Az idő és a harcászati megfontolások ösztönöztek arra... hogy a harcászatot a tiszta hadászat fölé emeljem.”

Ludendorff az ellenfél leggyengébb helyét Saint-Quentin város két oldalán kereste, ahol a brit 5. hadsereg déli szárnya állt. Áttörését Rupprecht bajor trónörökös hadseregcsoportjára bízta. Az áttörés – a Peronne-Ham vonal elérése – után a hadművelet északnyugati irányt vett volna, hogy ott felmorzsolják a brit haderőt. Az offenzíva a “Michael” fedőnevet kapta.

A tervezés későbbi fázisaiban kibővítették a “Michael” offenzíva céljait. Kiszélesítették a támadási sávot, ezzel a sáv Arras és La Fère városok között több mint nyolcvan kilométer szélességűre növekedett. Ez újabb erők és anyag készenlétbe helyezését kívánta; jóval többet, mint amennyire eredetileg gondoltak.

Január végén ismét változtattak a terven. Bevonták Vilmos német trónörökös hadseregcsoportját is. A hadseregcsoport megkapta a 18. hadsereget (Hutier tábornok) azzal a feladattal, hogy az offenzíva bal szárnyán, az Oise pataktól délre kösse le a francia hadsereg tartalékait, amíg a középén és a jobb szárnyon álló 2. és 17. hadsereg (Gallwitz, illetve Bülow tábornok) végrehajtja a fő csapást a brit és francia hadsereg érintkezési pontján.

Március végén Hutier tábornok azt javasolta, hogy a másik két hadsereg fő csapásával egyidőben aktív harci cselekményekkel kössék le a francia tartalékokat. Javaslatát Ludendorff elfogadta, s így a 18. hadsereg is támadó feladatot kapott.

A tervezésnek ebben a szakaszában Kuhl tábornok, Rupprecht hadseregcsoportjának vezérkari főnöke óvást jelentett be. Azzal érvelt, hogy a sikert veszélyezteti, ha az offenzívát két hadseregcsoport között osztják fel, továbbá ha a 18. hadsereget támadó feladattal bízzák meg – ez esetben ugyanis elkerülhetetlenül meg kell erősíteni, ami viszont csak a 2. és 17. hadsereg rovására történhet, így azonban gyengül a fő csapás ereje, miközben a 18. hadsereg csapása sem lesz elég erős. Ludendorff visszautasította Kuhl óvását, mondván, hogy az offenzíva megosztása két hadseregcsoport között szabad kezet biztosít a hadvezetőségnek, amíg a 18. hadsereg megerősítése éppen a terv lényegét jelentő elv szellemébe illik, vagyis hogy az ellenfél arcvonalát *bárhol, de feltétlenül át kell törni*. (Ludendorff érvelésében bölesen hallgatott róla, hogy Vilmos trónörökös bevonását dinasztikus okokból sem kerülheti ki.)

Ez után az intermezzo után véglegesen eldőlt a csapatok elosztása a hadseregcsoportok, illetve a hadseregek között. A Rupprecht hadseregcsoport 17. hadserege 15 támadó és 2 állásadosztályt, 2. hadserege 15 támadó és 3 állásadosztályt kapott. Vilmos trónörökös hadseregcsoportjának 18. hadserege 19 támadó és 5 állásadosztályban, továbbá bőséges tűzérségi ellátásban részesült. Nem nehéz belátni, mit eredményeztek Ludendorff dinasztikus szempontjai: ez az erőelosztás gyakorlatilag a 18. hadsereghez (a Somme folyótól délre) toltá át az offenzíva súlypontját.

Az áttörést követő hadműveleti célt a St. Pol-Doullens-Amiens-Noyon vonal elérésében jelölték meg a három támadó hadsereg számára. Az északi szárnyon – Arras célponttal, “Mars” fedőnév alatt – kisegítő csapást is terveztek. Az erők szűkössége miatt szó sem lehetett róla, hogy más arcvonalszakaszokon végrehajtandó csapásokat is tervbe vegyenek az ellenség megtévesztésére, illetve tartalékainak lekötésére. Ludendorff megkísérelte ugyan, hogy rábírja az osztrák-magyar hadvezetést egy tehermentesítő támadás indítására az olasz fronton, kérését azonban IV. Károly uralkodó és Arz vezérkari főnök egyelőre elhárította. (Viselkedésük elsősorban a Monarchia különbéke-reményével magyarázható. Hogy 1918 júniusában mégis sor került a piavei offenzívára, az már más kérdés.)

Összegezésként megállapíthatjuk, hogy a végső terv – amely előírta mind a brit, mind a francia haderő szétválasztását és tönkrementét – olyan célkitűzés volt, amely – a német

hadvezetőség kalandor hadászati elképzeléseit híven tükrözve – nem felelt meg az adott erőviszonyoknak.

*

A brit-francia hadvezetőség előtt nem maradt titokban a német támadási szándék, sőt hírszerzésük hamar felfedte a keleti arcvonalról folyó átcsoportosításokat is. Ennek menetét éppúgy felderítették, mint az átdobott erők nagyságát. Pétain francia. Haig angol és Diaz olasz főparancsnok asztalán ott feküdtek a jelentések arról, hogy decemberben 15, januárban 6, februárban 11 és márciusban 12 német hadosztállal erősítették meg a nyugati frontot.

Az erősítésekkel az antant 197 hadosztállyra becsülte a nyugaton álló német erők nagyságát. A szükséges és tervezett intézkedésekről, rendszabályokról február 1-én közös haditanácsot tartottak Versailles-ban, ahol elhatározták, hogy Foch francia tábornok parancsnoksága alatt központi tartalékhadsereget állítanak fel. Pétain a francia hadseregből nyolc hadosztályt, Diaz az Olaszországban levő 11 antanthadosztályból hatot adott át a tartalékhadseregnek; Haig viszont egyet sem, mivel arcvonalát kiterjesztették az Oise patakig.

Pétain február 3-án megbeszélést tartott Compiègne-ben: előtte és szövetségesei előtt világos volt, hogy amíg az amerikai csapatok zöme meg nem érkezik a nyugati hadszíntérre, az elkeseredett védekezést kell választaniuk. A követendő taktikát a londoni kormányfői szintű találkozón fogadták el, március 14-én, ahol határozatban mondták ki, hogy a csapatokat sürgősen harckocsikkal kell megerősíteni. Nem hoztak létre egységes hadvezetőséget, ellenben kötelezték Douglas Haiget és Philippe Pétaint a védelmi harcok összehangolására. Ez utóbbi nagy nehézségekbe ütközött, mivel mindketten úgy vélekedtek, hogy a várható német fő csapás az ő arcvonaluk ellen irányul majd. Pétain egy champagne-i fő csapással számolt, Haig a flandriai támadást látta valószínűnek. Ennek következményeként a francia hadműveleti tartalékokat Reims városától keletre csoportosították, a brit tartalékokat pedig Arrastól északra, Flandriában. Az Oise patak mentén – Saint-Quentin térségében, ahol a brit-francia csapatok érintkeztek, és ahol Ludendorff az áttörést tervezte – nem volt tartalék. Nem véletlen tehát, hogy a meginduló német támadás kis híján a katasztrófába sodorta az antanthaderőket.

AZ ELSŐ PÖRÖLYCSAPÁS

1918. március 21-e előestéjén a német hadvezetőség előretolt főhadiszállásán, Avesnes városában izgatottan várták a meteorológiai jelentéseket. Ludendorff közvetlen beosztottjai az eget kémlelték. Derült lesz-e az idő, vagy megnyílnak az ég csatornái? Lehetővé teszik-e, vagy elmoszák és elhalasztják a minden részletében előkészített nagy offenzívát?

A készenlétbe helyezett csapatokon is az idegesség vett erőt. Ekkor már minden katona tudta, mi előtt áll. Lelkesedést nem érzett ugyan, de legalább azzal a reménnyel vigasztalhatta magát, hogy aki túléli ezt a végső megpróbáltatást, a rég áhított béke napjait üdvözölheti.

Az áttörésre kijelölt vonalszakasznál a három csapásmérő hadsereg 76 hadosztálya, 6608 lövege, 3534 aknavetője és 1000 repülőgépe várta a hajnal közeledtét, a támadás pillanatát. Velük szemben az ellenfél – a jelekből ítélve – mit sem sejtett. A brit haderő 5., 3. és 1. hadserege – 34 és fél hadosztály (benne 2 portugál hadosztállal), 3 lovashadosztály, 7 páncéloszászlóalj, 2686 löveg – csendben töltötte az éjszakát, csak a szokásos őrzőjáratok mozogtak. Az idő éjjelre kiderült. Csillagos, felhőtlen ég borult a tájra, és kora tavaszi csípős szél verte ki az álmot a katonák szeméből.

A feszült várakozás órái voltak ezek. A német csapatokat éjjel kettőkor riasztották, s az adott lehetőségeken belül bőségesen ellátták étellel és itallal. A támadó gyalogság zöme mintegy fél óra járásnyira helyezkedett el az első vonaltól, nehogy az ellenség bármit is észrevegyen. A löszervételezés rendben lezajlott, a kiosztott mennyiség jóval felülmúlta a megszokottat. Külön erre a célra kiállított tisztek ügyeltek az alakulatok csendben maradására;

emberi szó, motorzúgás, lovak mozgása nem zavarta a kísérteties csendet. Az ellenség lehallgató készülékei nem észleltek semmi különösét. Erről az ellenséges védőállásokig előrenyomult járőrök győződtek meg. (A német katonák körében uralkodó csendet az is magyarázta, hogy csak az utolsó éjszaka közölték velük a támadási feladatokat. Hazaküldött leveleiket a csapatparancsnokok egy ideje már visszatartották, nehogy bármi is kiszivárogon az antantügynököktől hemzsegő hátszágba.)

Voltaképpen semmi sem árulta el, hogy német részről nagy támadás készül. A csapatok mozgása, felvonulása, készenlétbe helyezése végig rejtve történt. A támadó alakulatok nagy kerülővel, úgynevezett álcasapatmozdulatok gyakori alkalmazásával érték el kijelölt szakaszaikra. Az ellenség megtévesztésére Verdun és Reims térségében, az aragoni erdőkben, Elzász-Lotaringiában és Flandriában (a 4. és 6. német hadseregnél) megtévesztő meneteléseket és mozgásokat szerveztek. A tisztek – szigorú parancs alapján – minden nyugaton állomásozó alakulat katonáiban elhintették a támadás hitét, így mindenki fölkészült rá. A pontos előkészítés eredményeképp a szükséges tűzérségi és gyalogsági löszer mindössze hat nap alatt eljutott a támadó csapatokhoz; a tűzérség felvonultatásával négy nap alatt végeztek. (Ehhez külön gondot jelentett a vasútvonalak áteresztőképessége. Alapos szervezéssel napi 60 száztengelyes vonat beérkezését biztosították, 25 000 tonna löszerrel. A szükséges műszaki létesítmények felépítése 36 000 építőmunkást vett igénybe, nem beszélve a hadifoglyok tízezreinek kényszermunkájáról.)

Úgy tűnt, a hadvezetőség a lehető legjobban előkészített mindent a sikerhez. (És ebbe a mindenbe a “lelkek megdolgozása” is beletartozott: a “hazafias nevelés” szervei propagandaanyagokkal árasztották el a katonákat, a tisztek külön foglalkozásokon igyekeztek tudatosítani a nagy támadás történelmi jelentőségét.) A hadvezetőség tehát bizakodással tekintett az események elé. Bizton számított rá, hogy a jól felkészített német erők gyorsan szétverik az 1917-es nagy flandriai csatában meggyöngyült brit csapatokat.

Hasonló derűlátás jellemezte a 17. és a 2. hadsereg parancsnokait, akik nem tartották nehéz feladatnak, hogy a cambrai könyökben elvágják egymástól, majd felgöngyölítsék a velük szemben álló 3. és 1. brit hadsereget. A 18. hadsereg pedig – amelynek feladata az 5. brit hadsereg és az oda siető francia tartalékok megsemmisítése volt – Vilmos trónörökös jelentéséből kitűnően nem kisebb reményt táplált, mint hogy eljut Párizsig.

Március 21-én hajnali 4 órakor – rövid, de igen kemény tűzérségi tűzcsapás után – mindhárom hadsereg támadásba lendült. A váratlan tűzcsapás a meglepetés erejével hatott az ellenfélre. A lövegek belövésének hagyományos eljárását ezúttal nem alkalmazták; ennek ellenére a csapás szinte hajszálpontosan feküdt az ellenfél tűzérségén, és gyakorlatilag kikapcsolta azt. (A németek ugyanis kidolgoztak egy bonyolult trigonometriai löelemző eljárást, amely fölöslegessé tette a belövést.)

Az ellenség első védelmi rendszerére hasonló hatást gyakorolt a fogatolt tűzérség tűzcsapása is. A gyalogsági alakzatok és rohamosztatok teljesen elpusztított vonalat vettek birtokukba. A még ellenállókat lerohanták vagy lángszórókkal kifüstölték. A győzelemittas német gyalogság a négyévi harcéri szenvedés minden dühét kiöntve valóságos vérfürdőt rendezett.

Az 5. brit hadsereg szinte teljesen megsemmisült, súlyos veszteségeket szenvedett a 3. brit hadsereg is. Március 23-ig a német csapatok csaknem 80 kilométer széles (az északi szárnyon 7, a délin 20 kilométer mély) rést vágtak az ellenség arcvonalaiban. A 18. hadsereg támadása érte el a legnagyobb sikert: átkelt a Crozat-csatornán, és elfoglalta Ham városát. Az áttörés gyakorlatilag sikerült.

Mégis, a kétségkívül nagy harcászati siker kihasználása elmaradt. Az áttörésben részt vevő csapatok ugyanis kifulladásra jutottak a háromnapos véres harcban, és megálltak. Különösen megmutatkoztak a kifáradás jelei a 18. és a 2. hadseregnél, amelyek így nem érthették el a kijelölt harcászati célt, a cambrai könyök levágását. (Ennek részben oka volt az is, hogy a

fogatolt tüzérség csak nehezen hatolhatott előre az 1917-es visszavonuláskor elpusztított terepen, s így lemaradt a gyalogságtól. Mire felzárkózott, az ellenség nagyjából rendezte sorait, ellenállása megszilárdult.)

A rés kiszélesítésére még mindig lett volna lehetőség, ha a hadvezetőség rendelkezik mozgó tartalékokkal. A hadvezetőségnél készenlétben állt ugyan három hadosztály, de ezek messze tartózkodtak az áttörés színhelyétől, s a motorizáció alacsony foka akadályozta bevetésüket, így nem maradt más hátra, mint a teljesen kifáradt csapatokkal kísérni meg a rés kiszélesítését.

De ekkor váratlan események jöttek közbe. Az időjárás elromlott, meghiúsítva a légierő bevetését. Az utánpótlás is késett, s így a csapatok egy része lőszer nélkül maradt. Ráadásul a német alakulatok gazdag élelmiszerraktárakra bukkantak, és az évek óta nélkülöző katonák sáska módra vetették magukat a zsákmányolt élelmiszer- és italkészletekre. Néhány óra leforgása alatt részeg katonák ezrei heverték az utak mentén, a parancsnokok minden energiáját igénybe vette a rendteremtés, az eredeti mozgástempó újrafelvétele. Ezalatt az antant helyreállította a szétszakított arcvonalat.

Ludendorff túlbecsülte a kezdeti sikereket. Mivel a 18. hadsereg jutott leginkább előre, végleg erre a hadseregre helyezte át az offenzíva súlypontját. Ez azt jelentette, hogy most már egyszerre támadták a francia és a brit hadsereget. A 17. hadseregnek St. Pol irányába kellett tovább támadnia, egészen Abbeville-ig; a 2. hadsereg támadási célja Amiens volt; a 18. hadseregnek Montdidier-ig és Noyonig kellett előretörnie. A 2. hadseregnek Amiens elfoglalása után délre kellett volna kanyarodnia, hogy a 18. hadsereggel egyesülve Párizs irányába mérjen csapást. Ludendorff ugyanakkor elrendelte, hogy a Flandriában levő 4. és 6. hadsereg, amely eddig nem vett részt a támadásban, szorítsa az angolokat a La Manche-csatornába. Mindennek eredményeként az új német támadás sugárszerűen felaprózódott északnyugat, nyugat és dél felé, s ezáltal erejét veszítette. Ilyen súlyos hiba csak olyan hadvezérnél fordulhat elő, aki az ellenfél erejét lebecsülve végzetesen túlértékeli a saját erejét.

Az antantimperialisták szorongatott helyzetükben március 26-án létrehozták a közös főparancsnokságot. Élére Foch marsall került. Első intézkedéseként – a francia tartalékok ügyes átcsoportosításával – megszilárdította Amiens előtt a brit és francia hadsereg ellenállását, és összezárta az arcvonalat.

A német hadsereg az új ludendorffi terv szerint elkeseredetten támadott tovább. Március 28-án az Arras város elleni, "Mars" fedőnevű támadás véresen összeomlott, majd ugyanerre a sorsra jutott a többi támadás is. Ludendorff április 4-én utasította a 2. és 18. hadsereget, hogy legalább Amiens-t foglalják el. A kétségbeesetten rohamozó, egyre súlyosabb veszteségeket szenvedő csapatokra szinte mágikus erővel hatott a város neve, akárcsak Ludendorffra, aki a császár előtt a város hadászati jelentőségével indokolta parancsát. Pedig a város bevétele mit sem változtatott volna a német hadsereg súlyosra fordult helyzetén, hiszen Amiens mögött még öt nagy átereszítő képességű vasútvonal állt az antant rendelkezésére. De Ludendorff és Hindenburg becsvágya most már nem ismert határt; a császár még március 25-én – a kezdeti sikerektől elragadtatva – a legnagyobb katonai kitüntetésekkel jutalmazta hadvezéreit, Ludendorffot a vaskereszt nagykeresztjével, Hindenburgot a Blücher érdemrenddel; s ők most újabb teljesítményekkel akarták igazolni érdemeiket. (A kitüntetés ténye egyébként félrevezette a német közvéleményt. Mindenki azt hitte, hogy már meg is nyerték a franciaországi nagy csatát, és ezzel együtt – a háborút.)

Április 5-én azonban Amiens falainál végleg összeomlott a támadás; a március 21-től szinte állandóan rohamozó csapatok egyszerűen nem voltak képesek újabb rohamra. A frontparancsnokok azt jelentették, hogy a katonák összeesnek a fáradtságtól, s nyomban elalszanak. A tisztek félve gondoltak egy esetleges váratlan ellencsapásra.

Félelmük jogos volt. A német hadsereg egy félelmetes zsákba, egy rendkívül nehezen védhető arcvonal-kiöblösödésbe fészkelte be magát, ezzel szinte provokálva az ellenség támadását. A legnagyobb gond mégis az volt, hogy a hallatlan áldozatokkal, 240 000 fős veszteséggel végrehajtott nagy támadás nem érte el hadászati-hadművelési célját, az ellenség arcvonalának végleges áttörését, vagyis az állóháború mozgóháborúvá változtatását. Ezzel elveszett az ellenség megsemmisítésének lehetősége, miközben a német hadsereg hadászati helyzete kritikussá vált.

Az antant vesztesége 220 000 főre volt becsülhető, ezt azonban könnyen pótolhatta a növekvő számban érkező amerikai csapatokkal. A német offenzíva válságos napjait csakhamar az értékes győzelem feletti öröm váltotta fel, bár a közvélemény tisztában volt az újabb német csapatok veszélyével.

A nagy német támadás kudarcba fulladt, a harcászati sikerek propagandisztikus felnagyítása legfeljebb a hozzá nem értőket tudta megnyugtatni. Ludendorff és a hadvezetőség annak állandó hangoztatásával, hogy az ellenség erejének megtöréséhez újabb hadművelet szükséges, voltaképpen az egész világ előtt elismerte a tavaszi offenzíva fiaskóját. Ludendorff képtelen volt felismerni a kudarc okait, illetve szubjektív érzései szerint talált "bűnösöket". Vádak, szemrehányások özönével árasztotta el a csapatokat, a parancsnokokat, akik "képtelenek voltak felnőni feladataikhoz", kötelességüket "nem teljesítették", "csődöt mondtak" stb. Különösen gyakran emlegette a lerészegedés vádját. Még évek múltán is gyakran hivatkozott rá, mint olyan tényezőre, amely megakadályozta a német fegyverek győzelmét.

Pedig a valódi okokat nem volt nehéz megtalálni. A német hadsereg a Ludendorff által kitűzött célt megfelelő élőerő és anyagi erő hiányában nem volt képes elérni. A meglévő erő hátrányban volt az ellenfél erejéhez képest: nem voltak gyorsan mozgó alakulatai, elsősorban tankjai, páncélozott járművei (összesen 10 tank állt készenlétben). Az utánpótlás a legválságosabb pillanatokban mondott csődöt. Nagymértékben hozzájárult a kudarchoz az offenzíva három irányba történt felaprózása, az antant egységes főparancsnokságának megteremtése, annak határozott intézkedéssorozata, és az antantcsapatok szívós ellenállása.

A MÁSODIK PÖRÖLYCSAPÁS

Amikor 1918 januárjában megkérdezték Ludendorfftól, mi történik, ha nem sikerül a tavaszi nagy offenzíva, cinikus választ adott: "Németország el fog pusztulni."

A "Michael" hadművelet kudarc után azonban a vesztes hadvezér páratlan makacsságával készítette elő az újabb pörölycsapást, ezúttal Flandriában, a brit csapatok ellen. A mindent egy lapra feltevő ludendorffi stratégia – tipikus hazardőr módon – még az Amiens körüli harcok végső fázisában felvonultatta Flandriában a megmaradt támadó hadosztályokat. Az új hadművelet április 9-én indult meg, természetesen jóval kevesebb erő összpontosításával. A 4. és 6. német hadsereg 29 hadosztállyal, 2208 löveggel és 500 repülőgéppel indult rohamra, hogy a csatornába szorítsa az 1. és 2. brit hadsereget s az azt támogató gyenge belga erőket.

A "Georgette" fedőnevet viselő támadás – jelentős anyagi és élőerő-veszteség árán – 20 kilométeres betörést ért el; április 11-én elesett Armentières városa, s a brit arcvonal Ypern városáig szorult vissza. Április 25-én rettenetes kézitusa után a németek birtokukba vették a környéket uraló Kemmel nevű hegyet.

Április 29-én azonban a Foch által Flandriába átdobott brit-francia tartalékok segítségével megállították a német offenzívát. A német hadsereg – 86 000 ember feláldozásával – ismét csak egy kiöblösödést harcolt ki magának, amelynek a védelme kétszer annyi erőt kívánt, mint amennyit az eredeti arcvonalé. Az Amiens ellen indított korlátozott vállalkozás pedig (a 2. hadsereg részéről), amelynek a flandriai támadást kellett volna mielőbb tehermentesítenie, egyenesen kudarcba fulladt.

A HARMADIK PÖRÖLYCSAPÁS

A német hadvezetőség mit sem tanult a sorozatos kudarcokból. A flandriai hadművelet után tartott haditanácsa francia tartalékok megjelenésének tulajdonította a balsikert, és arra a következtetésre jutott, hogy még a brit haderő végleges szétverése előtt döntő csapást kell mérni a francia hadseregre, és ezzel elvonni Flandriából az antant tartalékait.

A "Blücher" fedőnéven indítandó új offenzíva színhelyét Champagne-ba, a Montdidier és Reims közötti szakaszra helyezték. Mivel tartalékok nem voltak, a támadást nagyrészt azokkal a csapatokkal kellett végrehajtani, amelyek részt vettek a korábbi támadásokban is. Harcba vetésükre nem kerülhetett azonnal sor: akkora volt kimerültségük, hogy legalább egyhónapos pihenésre volt szükség. Így május végéig elhúzódtak az új támadás előkészületei. Május 27-re – rendkívüli erőfeszítések árán – sikerült a három támadó hadseregbe (7., 1., 18.) 38 hadosztályt, 5263 löveget, 1233 aknavetőt, 3080 gázgránátvetőt és 500 repülőgépet összevonni. Az offenzíva legközelebbi célját az Aisne-Vesle folyók vonaláig történő előretörésben szabták meg. Ez azonban feltételezte egy igen nehéz akadály leküzdését, a Chemin des Dames elfoglalását, amelynek birtoklásáért 1917-ben mindkét fél több százezres áldozatot hozott.

A hadvezetőség kedvezően ítélte meg az esélyeket, a főhadiszálláson derült optimizmus uralkodott. Május 1-én Albrecht von Thaer vezérkari alezredes, akit a frontról helyeztek át a főhadiszállásra, jelentkezett Hindenburgnál, majd Ludendorffnál, és kötelességszerűen előadta a legutóbbi flandriai offenzíva idején a csapatoknál szerzett siralmas tapasztalatait. Megdöbbenéssel látta, mennyire kellemetlenül érték szavai az agg tábornagyot, aki egyszerűen nem volt képes felfogni, hogy a német hadsereg ereje a végéhez közeledik. Hindenburg az ellenségről állította azt, amit Thaer a német csapatokról mondott, majd kijelentette, hogy a tél beálltaig egy sor offenzívát mérnek az ellenségre, "egyszer itt támadjuk, egyszer ott". Szavait ökölcsapások kísérték; "bal, majd jobb öklével ütemesen csapkodott az asztalon az öregúr" – írta később Thaer a találkozásról.

Thaer a kihallgatás után Wetzellbe botlott, aki egyenesen hihetetlennek tartotta, hogy egyes századok létszáma már csak 30 fő. A legnagyobb meglepetés azonban Ludendorffnál érte Thaert. Helyzetjelentését Ludendorff eleinte nyugodtan hallgatta, majd hirtelen felugrott, és ráordított: "Mit brekeg itt összevissza? Mit akar tőlem? Kössek békét mindenáron?" Thaer megrendültén azt válaszolta, hogy kötelességének érezte elmondani a valós helyzetet, márpedig ez a valóság egyre rosszabb. Ludendorff dühösen felelt: "Ha a csapatok egyre rosszabbak lesznek, ha a fegyelem lazul, az a ti bűnötök, a tietek, ott elől... Hogy lett volna különben lehetséges az, hogy egész hadosztályok telezabálták és leítették magukat a zsákmányolt ellenséges készletekből, ahelyett, hogy a támadást folytatták volna? Ez az igazi oka annak, hogy a nagy márciusi offenzíva és a «Georgette» nem jutott tovább!..."

A május 27-én 55 kilométer szélességben kibontakozott támadás első sikerei mintha igazolták volna Hindenburg optimizmusát. Az ellenfelet ezúttal tökéletesen sikerült meglepni. A 7. és az 1. hadsereg valósággal lerohanta a Chemin des Dames-t, és 29-ig német kézbe került a Vesle-vonal és Soissons városa.

A siker lenyűgözte Ludendorffot. Néhány órával a hír vétele után máris változtatott a hadműveleti terven: az eredetileg az ellenség tartalékainak elvonását célzó hadművelet átalakult egy Compiègne-Reims közötti "megsemmisítő offenzívává". A taktika ezúttal is a stratégia fölé helyeztetett. Az erők azonban nem voltak elegendők ilyen nagy feladat végrehajtására. Május 30-31-én a németek – Dormans és Chateau-Thierry között – elérték ugyan a Marne folyót, de a szárnyak a rendeződő francia ellenállás miatt lemaradtak. Így az 1. hadsereg nem tudta birtokba venni Reimst, a 7. hadsereg pedig a villers-cotterêts-i erdőséget. A középszárny egy 60 kilométer mély kiöblösödésbe ékelődött be, amely a szárnyakon ugyancsak valósággal provokálta az ellenség ellentámadását. E veszély elhárítására június 9-én a 18. német hadsereg támadásba kezdett Montdidier és Noyon között; ez a támadás azonban a kezdeti tértnyerés után hamar kifulladt.

A nagy támadó hadművelet gyorsan fölemésztette a bevetett csapatok erejét. Június 11-én csak nagy ügyel-bajjal tudták kivédeni négy francia hadosztály és 150 tank váratlan ellencsapását. A kívülálló egyelőre nem láthatta a német hadsereg kimerültségét, csak azt, hogy 80 kilométerre megközelítették Párizst, sőt messzehordó ágyúkkal löni kezdték. A párizsi lakosság körében pánik robbant ki; amit Clemenceau miniszterelnök (akit a francia burzsoá lapok méltán neveztek "Tigris"-nek, mert a francia imperializmus háborújával szemben minden "defetista, hazaáruló magatartást" [értsd: a háborúval való szembefordulást] könyörtelenül megtorolt) kíméletlen eszközökkel megfékezett.

Híressé vált szavai – "Harcolok Párizs előtt, Párizsban és Párizs mögött!" – nemcsak elszántságát tükrözték, hanem annak felismerését is, hogy a német hadsereg kedvezőtlen stratégiai helyzetben van.

Erről a helyzetről egyébként egy német frontparancsnok a következőképpen beszélt: "Aki bennünket ebben az állásban [a Marne-nál] megtűr, megérdemli, hogy felakasszák."

A NEGYEDIK PÖRÖLYCSAPÁS

Maga a német hadvezetőség is tisztában volt vele, hogy a május végi nagy offenzíva nem érte el eredeti célkitűzését, vagyis az antant tartalékainak elvonását Flandriából, így egyelőre szóba sem jöhetett a brit hadsereg megsemmisítését célzó újabb flandriai offenzíva megindítása. A marne-i kiszögellés veszélyeztetett helyzete viszont olyan hadművelet előkészítését kényszerítette ki, amellyel megelőzhető az ellenfélnek a német szárnyakra mért csapása (és amellyel egyúttal megvalósítható a tartalékok elvonása Flandriából).

A feladat végrehajtását Ludendorff a 7., illetve az 1. és a 3. hadseregre bízta. Az előkészületek ezúttal is hosszú időt igényeltek: mivel nem volt tartalék, pihenőidőt kellett biztosítani a leharcolt alakulatoknak. Az idő viszont sürgetett. A döntést – még az eredeti elképzelés szerint is – 1918 nyaráig ki kellett harcolni, hogy elkerülhessék az összecsapást a nagy tömegben érkező amerikai hadsereggel. De más körülmények is sürgettek. Az osztrák-magyar hadsereg, eleget téve a német hadvezetőség kérésének, 1918. június 14-én támadó hadműveletbe kezdett az olasz arcvonalon. A teljesen lerongyolódott s a forradalmi erjedés állapotába jutott osztrák-magyar haderő vállalkozása a piavei katasztrófába torkollott. (A hadsereg csak azért menekült meg a teljes széteséstől, mivel az ellenség – a német hadsereg nyugati előkészületei miatt – nem üldözte a visszavonulókat.)

A Monarchia hadseregének veresége csak siettette az újabb német támadást, az előkészületek azonban július 15-ig elhúzódtak. Ludendorff ezúttal is rendkívül bizakodó volt. A Kühlmann felváltó külügyi államtitkár, Hintze kérdésére, hogy az előzmények után elérhető-e még a győzelem, magabiztosan, határozottan igennel felelt.

Végül 48 gyalogoshadosztály – 653 löveggel, 22 000 aknavetővel és 900 repülőgéppel – készült fel az újabb rohamra. Szemben 36 francia hadosztály állt, 3080 löveggel. Az antant hírszerzése ezúttal kitűnően működött; nemcsak a német előkészületeket derítette fel, hanem biztos információkat szerzett a csapások irányáról is. Foch tábornok megközelítő pontossággal tudta, hogy a 7. német hadsereg Dormans térségében kísérli meg a Marne folyó átlépését, és hogy az 1. és 3. hadsereg támadási iránya Reimstől keletre a Vesle folyón át Châlons-sur-Marne. Mindezek ismeretében a franciák kiürítették első vonalaikat, így a július 15-i tüzérségi csapás az üres állásokat pusztította el. A Marne mögötti második vonalban viszont – elkeseredett, sokszor kéztusaig menő küzdelemben – felfogták a német támadást. Ugyanígy végződtek a Reimstől keletre indított támadások is, s így a német hadvezetőség július 17-én kénytelen volt leállítani az offenzívát.

A kudarc felelőseinek felkutatása már akkor megkezdődött, amikor Ludendorff az utolsó rohamokba hajszolta a német gyalogságot. A szigorú vizsgálatok után a balsiker okát két (!) elzászi katona átszökésében adták meg – ez még a "laikus közvéleményt" is mosolyra derítette.

Az utolsó német pörölycsapás kudarcával végleg összeomlott a hadvezetés győzelmi reménye. Küszöbön állt a háború nagy hadászati fordulata. Nem is váratott magára sokáig: az antant július 18-i ellencsapása valósággal lehengerelte a 9. és 7. német hadsereg állásait.

*

Az egymást követő négy nagy hadművelettel a német hadvezetőség elvérezte a hadsereg színe-javát. A márciustól július közepéig tartó offenzívasorozat összes vesztesége elérte az egymillió főt anélkül, hogy a német imperializmus egy lépéssel is közelebb jutott volna az áhított győzelemhez. Sőt a német hadsereg – a nagy taktikai győzelmek ellenére – hadászati lag kilátástalan helyzetbe került. Miközben az antant ereje egyre növekedett anyagi és élőerőben (1918 márciusától júliusáig 658 000 amerikai katona érkezett, s ezzel a Franciaországban állomásozó amerikai hadsereg létszáma elérte az egymillió főt), és harcászati lag előnyös pozícióba került (a német hadsereg a kiöblösödésekben az áttörés veszélye előtt állt), a német imperializmus a havi 160 000-es pótlás helyett csak 60 000 katonát tudott a frontra irányítani, és jelentősen visszaesett a hadianyag-termelés is.

A hadvezetőség 1918 júliusában kénytelen volt 24 hadosztályt felosztatni, egyrészt mert ezek a hadosztályok már csak nevükben léteztek, másrészt mert – ha emberanyaguk lett volna is – fegyverrel és lőszerrel már nem tudták ellátni őket.

A nyugati fronton álló német hadsereg tehát megtizedelve, megtépázva, teljes apátiában várta az ellenség elkerülhetetlen csapását. A német imperializmus – a Hindenburg-Ludendorff fémjelezte kalandor hadviseléssel – 1918 júliusára már a katonai összeomlás szélére jutott.

A látszat győzelmei bűvöletében

Ludendorffék kalandorságára mi sem jellemzőbb, mint az, hogy propagandacélzattal felnagyított taktikai részgyőzelmeiket egyúttal igyekeztek arra is felhasználni, hogy kibővítsék a német birodalom hódító törekvéseit, így – a “Michael” hadművelettel szinte egyidőben – “revízió alá vették” a breszt-litovszki békeszerződést, s újabb támadást indítottak a fiatal szovjetállam ellen. A von Eichorn tábornagy parancsnoksága alatt álló német-osztrák-magyar hadseregcsoport április 8-án elfoglalta Harkovot; más alakulatok április 19-én betörték a Krímbe, s május 1-én birtokukba vették Szevasztopol városát és tengeri erődjét. Május 8-án a Don menti Rosztov került a támadók kezére.

A központi hatalmak egyúttal fegyverrel és lőszerrel támogatták Szkoropadszkij hetman (Ukrajna) és Krasznov atamán (Don-vidék) fehérgárdista csapatait. Júniusban különleges német különítmények törtek be a Kaukázus vidékére, elfoglalták Tifliszt (Tbiliszi), majd – török csapatokkal együtt – Bakut, a kőolajforrások központját.

Az északi szárnyon a Mannerheim tábornok vezette finn ellenforradalmárookra támaszkodva a németek “Keleti-tenger” elnevezésű hadosztálya április 13-án elfoglalta Helsinkit, április 20-án pedig Lahtit. Nem sokkal ezután Mannerheim tábornok – a német alakulatok aktív támogatásával – megdöntötte Finnországban a munkás-, paraszt- és katonatanácsok hatalmát.

A hódító törekvések kibővítési szándékát mutatta a Romániával megkötött bukaresti béke is (május 7.). Ez gazdaságilag a központi hatalmak, főleg Németország szabad prédájává tette az országot, amellet, hogy területi korrekciókat biztosított az Osztrák-Magyar Monarchia és Bulgária számára.

A bukaresti békét követően újabb szerződést kényszerítettek Szovjet-Oroszországra is. Az intervenció katonai sikereinek gazdasági kamatját a május 27-én aláírt, úgynevezett “kártalanítási szerződés” volt hivatva biztosítani, előírva, hogy a szovjetállam “jóvátételként” köteles hatmilliárd márkát fizetni, valamint ellenszolgáltatás nélkül átengedni a bakui olajtermelés egynegyedét.

De mindez nem volt elég a német nagytőkének. Az elfoglalt területek kirablására Kijevben felállították a “Gazdasági Központot”. Élére Wiedfeld, a Krupp-művek vezérigazgatója került. Csakhamar megkezdtek a “gazdasági készletek felkutatását”: rekviráló különítmények dúlták fel – a megszálló csapatok vezérkari főnöke, Groener tábornok tervei szerint – az ukrán és az orosz falvakat, lefoglalták az élelmiszer-készleteket, tízezrével hajtották el az állatokat, katonai erőszakkal kényszerítették a bányavidékek és az ipari városok munkásságát a német hadigazdálkodás számára fontos nyersanyagok és ipari termékek éhbérért történő előállítására.

1918 tavaszától az orosz, az ukrán és a többi leigázott nép elkeseredett harcba kezdett. Nemcsak a bolsevikok vezette fegyveres ellenállás apasztotta az ellenség erejét; a rablőháború igazi célját felismerő német katonák is nagy számban szöktek át a partizánokhoz. Még nagyobb volt a “bolsevista eszméktől megfertőzött” német katonák száma. Hiába hozott szigorú büntető intézkedéseket a keleti hadsereg-főparancsnokság a “dezertálókka”, a “harcokból magukat önkényesen kivonókka” szemben; 1918 júliusának végén jelentésben kellett figyelmeztetniük a hadvezetőséget, hogy – tekintettel a “hadi morál meglazulására”, a “fertőző eszmék behatolására” – óvakodjanak a keleti csapatokat akár a nyugati fronton, akár a hátszágban felhasználni.

A keleti hódító háború újjászülte a kétfrontos háborút. A német imperializmus túlbecsülte erejét: a nyugati arcvonal hadi sikerei mellett minél többet akart bekebelezni keleten is. Sőt a győzelem biztos tudatában támadásba lendült a hátszágban is a kül- és belpolitikai liberalizálódás, illetve a kompromisszumos békekötés hívei ellen. A Birodalmi Gyűlés május 2-i vitáján a konzervatív nagytőkés-nagybirtokos körök végleg elgáncsolták a porosz választójog szerény reformját, majd Ludendorff – a konzervatívok és a nemzeti liberálisok támogatásával – megbuktatta Kühlmann külügyi államtitkárt. Kühlmann ugyanis a Birodalmi

Gyűlésben június 25-én mondott beszédében odáig ment, hogy kifejezte aggodalmát az offenzívák sikertelensége miatt, és kijelentette: a béke elérését nem tartja lehetségesnek kizárólagosan katonai győzelemmel, a diplomáciai akciókat sem lehet mellőzni. A hadvezetőség hamarosan megtorolta a “példátlan defetista árulást”. Nem sokkal azután, hogy a hadsereg főhadiszállásán véglegesítették a német imperializmusnak az új helyzetben átfogalmazott háborús céljait (július 2-3.), Kühlmann átadhatta a külügyek vezetését Hintze admirálisnak (július 7.). A főhadiszálláson ugyan Hertling kancellár igyekezett – bűnbánó alázattal – mentesíteni Kühlmann “szerencsétlen beszéde” miatt, de Hindenburg és Ludendorff azonnal belefojtották a szót. Az elfogadott hadicélok egyébként nem voltak újak; a korábbiakhoz képest mindössze annyi változás történt, hogy lemondtak Belgium annektálásáról, és megelégedtek annak hangoztatásával, hogy biztosítani kell a legszorosabb kapcsolatát Németországgal.

A hadvezetőség optimizmusát egy ideig az is erősítette, hogy – a január-februári sztrájkmozgalom letörését követően – a hátszágban viszonylagos nyugalom volt. A háborúellenes megmozdulások apályát több körülmény is magyarázza: véget értek a nehéz téli időjárás keservei, a meghódított területek kirablása is enyhítette átmenetileg a belső ellátási nehézségeket, ráadásul a tömegek tudatát megzavarta a nyugaton elért taktikai sikereket felgyorsító sovíniszta propaganda. A zavart sajátos módon fokozta a jobboldali szociáldemokrácia agitációja is: arról beszéltek, hogy a hamarosan győzelmesen befejeződő háború után olyan új német államot fognak megteremteni, amelyben biztosítva lesznek a dolgozók demokratikus jogai, és visszaszorítják a militaristák hatalmát, mivel többé úgysem lesz rájuk szükség.

Mindezek ellenére 1918 júniusában a munkástömegek elementáris erejű sztrájkmozgalma váltotta fel a viszonylagos nyugalmat. A Spartakus Szövetségnek és más baloldali erőknek sikerült megtörniük a közömbösséget, és vezetésükkel sztrájkba lépett a sziléziai iparkörzet, majd a Ruhr-vidék, végül a szászországi szénbányaközpontok munkássága, magával ragadva Berlin és a nagyvárosok éhező népét is.

A kormány úrrá lett ugyan a mozgalmakon, de egyértelműen le kellett vonni a következtetést: a hátszágot bármilyen nem várt, kedvezőtlen katonai esemény “felborítja”.

És az újabb kedvezőtlen katonai esemény nem sokáig váratott magára.

Az összeomlás útján

A HADÁSZATI FORDULAT

Füledt nyári reggel volt 1918. július 16-án, nyomasztóan füledt. Ludendorffot és munkatársait valósággal megbénították a Reims környéki elkeseredett harcokról szóló hírek: eredménytelenség, eredménytelenség. A “nyomasztó tétlenség” csak déltájban oldódott fel: Ludendorff – leküzdvé a csalódottság érzését – parancsot adott az újabb pörölycsapás előkészületeinek sürgős megtételére. A “Hagen” fedőnevet viselő nagy hadművelet (terveit már előzetesen kidolgozták arra az esetre, ha a július 15-i, Marne-Reims közötti támadás nem járna sikerrel) ismét Flandriába, a márciusban kudarcba fulladt “Michael” hadművelet színterére helyezte át a német támadás súlypontját.

Estére már ki is vonták az arcvonalból a 7. és a 9. hadsereg támadó hadosztályainak egy részét, és útnak indították őket – a nehéztüzérséggel együtt – Flandria felé. A hadsereg parancsnokai aggodalommal nézték a “költözködést”, ellenséges támadásra számítottak. Ám a hadvezetőség “tévedhetetlen információkkal” nyugtatta meg őket: ezek szerint a francia csapatok leromlott állapota kizár mindennemű vállalkozást. Sajátos módon a 7. és 9. hadsereg parancsnokai inkább adtak hitelt a hadvezetőség információinak, mint saját tapasztalataiknak, így aztán július 17-én a megnyugvás jóleső érzése uralkodott el a két hadsereg-parancsnokságon. Ez az érzés áterjedt az egész parancsnoki állományra, úgyhogy az arcvonalban álló csapatok még a szokásos biztonsági rendszabályokon is lazítottak.

Pedig a valóság szöges ellentétben állt a hadvezetőség “tévedhetetlen információival”. A 10. francia hadsereg parancsnoka – a németek másnap bekövetkező marne-reimsi támadásától függetlenül – még július 14-én elrendelte a páncélos erők gyülekezését, majd 190 páncélost vasúton a villers-cotterêts-i erdőbe szállíttatott, ahol július 16-17-én támadásra sorakoztak fel. A 6. francia hadsereg szintén eleget tett a július 15-én kapott hasonló jellegű parancsnak. Mivel mindkét esetben óriási viharban hajtották végre a kirakodást, a német felderítés semmi különösebbet nem észlelt.

Talán merészségnek tűnik, hogy Foch tábornok, az antantcsapatok főparancsnoka akkor helyeztette készütségbe a 10. és 6. francia hadsereget, amikor pedig német támadásra lehetett számítani, és hogy a megindult német támadással párhuzamosan folytatta az előkészületeket. Pedig szó sem volt merészségről. Foch – az addigi német offenzívák sorozatos sikertelenségéből, illetve saját erőik gyarapodásából – joggal számíthatott rá, hogy az újabb német támadás is kudarcba fullad. Azt pedig biztosra vette, hogy ha a német támadás kifulladás után nyomban ellencsapásba tudnak lendülni, nemcsak megrendíthetik a teljesítőképesége végső határához érkezett német hadsereget, de magukhoz ragadhatják a hadászati kezdeményezést is.

Foch realisan mérte fel a fronthelyzetet. 1918 júliusában az antant 200 gyalogos- és 10 lovashadosztályával (3 592 000 fő) szemben 209 német hadosztály (3 273 000 fő) állt a nyugati hadszíntéren. A minimális számbeli fölényt azonban nagymértékben növelte, hogy az antant – gyarmatairól és az Egyesült Államokból származó – utánpótlásával pótolni tudta veszteségeit, viszont a német hadosztályok amúgy is lerongyolódott, kiéhezett emberanyaga a márciustól júliusig tartó harcokban kimerült, “kiégett”. Sokkal jobb volt az antantcsapatok pszichikai állapota is. Egyre magabiztosabban álltak helyt az ismétlődő német támadásokkal szemben, és – a régi hadiigazságnak (vert seregek jól tanulnak) megfelelően – hétről hétre, hónapról hónapra erősödött önbizalmuk, győzelmi tudatuk.

Elsősorban mégis az anyagi-technikai túlsúly billentette az antant javára a mérleget. A Foch parancsnoksága alatt álló erők 19 804 lövegével szemben a német hadsereg mindössze 13 100 löveggel rendelkezett; az antant 5400 repülőgépet számláló légierije korlátlanul uralta a légteret, és ezen a 3000 német repülőgép nem tudott változtatni. Végül: a szárazföldi harcokat

végso soron eldöntő harckocsik tekintetében közel százszoros volt a fölény. A 16 német (s még néhány, az ellenségtől zsákmányolt) páncélos fel sem vehette a harcot az antant 1500 harckocsijával.

Noha Foch elhatározásának realitásához kétség sem férhet, az antant vezető körei csak meglehetősen hosszas tanakodás és heves viták után adták beleegyezésüket a tervhez. Különösen a francia kormány ingadozott sokáig, jóllehet Clemenceau miniszterelnök mindenben egyetértett Foch-sal. Ám a francia hadseregben 1917-ben kitört lázadások tapasztalatai óva intettek minden elhamarkodott támadó hadművelettől: félő volt, hogy katonai kudarc esetén a háborúba belefáradt tömegek a külső ellenség helyett a hazai burzsoázia ellen fordulnak, és kirobbantják a forradalmat. Az antant vezető köreinek aggodalma arra kényszerítette Foch-t, hogy csak minimális célt tűzzön az ellencsapás elé: a Marne-könyökben levő német egységek levágását (illetve, ha ez nem sikerülne, csupán Soissons városának, a német hadsereg fontos ellátási bázisának elpusztítását). Foch kijelölte e hadműveleti cél elérésének a módját is: a 10. és 6. francia hadsereg – a villers-cotterêts-i erdőből kiindulva – csapást mér a 7. német hadsereg nyugati, azaz jobb szárnyára. Mivel július 16-án Reimstől keletre elakadt a németek támadása, Foch tervbe vette az 5. francia hadsereg támadását is: ők kelet felől mérnek csapást a németek keleti, azaz bal szárnyára. Az események sodrában aztán ez az eredeti elképzelés alárendelt szerepet kapott.

Július 18-án hajnali 5 óra 30 perckor – erőteljes tüzérségi csapás után, mesterséges ködfüggöny védelmében – megindultak a 10. francia hadsereg páncélosai, és a gyalogság egyidejű rohamával betörték a német állásokba. Teljes volt a meglepetés, egyszerűen lerohanták a német gyalogságot. 8 óra 30 perckor a 10. hadsereg már 15 kilométer szélesre és 9 kilométer mélységűre bővítette a betörést, ugyanakkor a 6. hadsereg párhuzamosan folyó támadása 6 kilométeres mélységet ért el.

A nem várt nagy siker után azonban megfeneklett a támadás. Az antant hadvezetősége ugyanis – a páncélos és gyalogos erők kombinált támadását erőszakolva – elkövette azt a hibát, hogy a páncélosokat óhatatlanul alárendelte a gyalogság ütközetének. Márpedig ez azt jelentette, hogy a támadás csak a tüzérségi csapás után indulhatott meg, s nem haladhatott folyamatosan, mert egy-egy kitűzött cél elérése után a tüzérségnek állást kellett változtatnia, hogy újabb célpontokra nyithasson tüzet. Az eltelt időt a meglepetésből felocsúdott németek azonnal kihasználták ellenintézkedésekre, és tűzzel árasztották el az állva maradt francia gyalogságot és páncélosokat, így aztán az antant csak a betörést tudta elérni – a német arcvonal áttörését nem tudták megvalósítani.

Ráadásul az egyik hiba szülte a másikat. Az antant lovas és gyalogos alakulatokat bízott meg az áttörés végrehajtásával: ezek azonban az utakat elálló harckocsik és gyalogság miatt csak nehezen jutottak előre, s egy-egy helyen teljesen össze is keveredtek velük. Eközben a németeknek sikerült elreteszelni a betörést, és megkezdték a szervezett visszavonulást. Augusztus 2-án kiűritették Soissons-t, augusztus 3-ra pedig megkapaszkodtak az Aisne és Vesle folyók mögötti állásaikban.

Az antant ellencsapásának viszonylagos sikerével azonban bekövetkezett a háború végso nagy hadászati fordulata: a német imperializmus kénytelen volt átengedni a hadászati kezdeményezést a most már könyörtelenül győzelemre törő antantimperialistáknak. A német hadvezetőség nemcsak a Marne-könyök kiűritésére és a brit haderő ellen tervezett flandriai “Hagen” hadművelet végleges feladására kényszerült, hanem egyszer s mindenkorra hadászati védelembe is – márpedig ennek kimenetelét minden józan szemlélő világosan látta.

*

Ludendorffot Flandriában érte az antant ellencsapásának híre. Július 15-e óta tartózkodott ott, hogy ellenőrizze a Rupprechthadseregcsoporth 4. hadseregének előkészületeit a “Hagen”

hadműveletre. Délelőtt 11-kor érkezett a távirat Avesnes-ből, a hadvezetőség operatív főhadiszállásáról.

A megdöbbenés általános volt, a rohamot senki sem várta. Ludendorff azonnal Avesnes-be utazott, magával vive a "német hadsereg tűzoltójaként" ismert védelmi specialistát, a 4. hadsereg vezérkari főnökét, Fritz von Lossberg tábornokot. Avesnes-ben teljes felfordulás, céltalan kapkodás fogadta. A helyzetet Ludendorff csak még jobban a feje tetejére állította, amikor jelentésekre szokásos dühkitöréseivel válaszolt. Tomboló szemrehányásai után azonban a rögtön összehívott haditanácson Lossberg vette át a szót. Követelte, hogy a 7. és a 9. hadsereget haladéktalanul vonják vissza az Aisne és a Vesle folyók mögé, és hogy ezt követően a többi német hadsereg vonuljon vissza a márciusi offenzíva kiinduló állásaiba, a Siegfried-vonalra. Követelte továbbá, hogy a kiürített területek felperzselése után rendezkedjenek be általános védelemre, és kezdjék meg jóval hátrább az Antwerpen-Maas-vonal kiépítését,

Lossberg javaslatát Ludendorff hisztérikusan visszautasította, aztán hirtelen hangot változtatott, és bejelentette, hogy Hindenburg és ő azonnal lemondanak. Erre persze nem került sor, mert Hindenburg és Lossberg nyomban a lemondás ellen foglalt állást, mire Ludendorff folytatta vádaskodásait. Mindenkit felelősnek, vétkesnek talált, csak saját magát nem. Végül utasította Lossberget, hogy induljon a 7. hadsereghez, és teremtsen rendet.

Július 19-én Lossberg már a csapatoknál volt, és telefonon tett jelejtést Ludendorffnak a vereségről és a beállt helyzetről. Ekkor a hadvezetőség végül is beleegyezését adta az Aisne-Vesle vonala mögé történő visszavonuláshoz. Mivel az antant támadása ekkorra már alábbhagyott, a visszavonulás viszonylag gördülékenyen zajlott le, és végrehajtották a kiürített területek szisztematikus elpusztítását is.

Így aztán július 20-án kissé nyugodtabb nap virradt a német hadvezetőségre: a jelentések a csapatok rendezett visszavonulásáról számoltak be. Ludendorff máris magabiztos és nyugodt lett. A helyszínre érkező új külügyi államtitkárt, Hintzét fölényesen nyugtatgatta, kijelentve, hogy az ellenséget rövid időn belül részcsapásokkal kimerítik. A helyzetet fellengzősen jellemezte, mégis volt egy mondata, amely igen nyugtalanította Hintzét: "Egyes hadosztályoknál kétségkívül tapasztalhatók voltak kevésbé örömdetes jelenségek." A homályos szavakból Hintze nem tudhatta meg a valóságot – vagyis azt, hogy az alakulatoknál mind gyakoribbak a parancsmegtagadások, az önkéntes fogságba esések, a fegyelem fellazulása –, de kiérezte, hogy a német hadseregben eddig nem tapasztalt tünetek mutatkoznak. Az okokról Ludendorff természetesen nem tájékoztatta az államtitkárt. Ehelyett keserű szemrehányásokkal illette a hátországot, amely a kormány erőtlensége következtében egyre inkább anarchiába süllyed, és ezzel hátulról bomlasztja a hősieen harcoló hadsereget.

Ludendorff a következő napokban megismételte vádaskodását, és már elhangzottak azok a szófordulatok is, amelyek később téglái lettek a "tördöfés hátulról" legendája hatalmas épületének.

Az antant hadi sikerét követő kapkodó, tanácstalan napokban három memorandum is érkezett a hadvezetőséghez – megfogalmazóik a monopoltőke képviselői, sőt Ludendorff közvetlen munkatársai voltak –, amelyekben azt javasolták, kezdjenek tapogatózó tárgyalásokat az antanttal a békekötésről. Ludendorff azonban hajthatatlan volt. Egyre csak szólamaait ismételte az ellenség teljes kimerüléséről, majd kilátásba helyezte egy újabb német offenzíva megindítását is Amiens térségében.

II. Vilmos egyelőre nyugodtan fogadta az eseményeket. Nem mintha vakon megbízott volna Ludendorffban, akit különben is ellenszenvesnek tartott, hanem mert el sem tudta képzelni, hogy Németország egyszerűen el is veszítheti a háborút. Gondolkodásában voltaképpen nem volt semmi csodálkozásra méltó. A háború eddig eltelt négy évében a hadvezetőség a császár előtt is eltitkolta a valóságot, II. Vilmos csak a győzelmi híreket hallotta, így aztán hajlamos volt "sötétben látóknak" bélyegezni az aggodalmaskodókat, sőt

nemegyszer úgy viselkedett, mint a török szultánok, akik lefejeztették a rossz hírt hozókat, nyugalma megháborítóit. Most azonban – néhány óra múltán – véget ért kezdeti nyugalma, düh és kétségbeesés fogta el. Ez még az agg Hertlinget is meglepte. Nem kis fáradtságába került lecsillapítani a császárt, és meg kellett ígérnie, hogy mihelyt némi javulás áll be a katonai helyzetben, felkéri a spanyol királyt, közvetítsen békét Németország és az antant között.

A császár viselkedése és terve felbőszítette Ludendorffot. Augusztus 6-án felindultan mondta Hertlingnek: “A háború eddigi tartama alatt ötször kellett visszavonultatnom a csapatokat, hogy az ellenséget végül megverjem. Miért ne sikerülne ez hatodjára is?!” A kérdés elsősorban Ludendorff lelkiállapotáról adott tudósítást: a tábornok sértődött volt és elkeseredett a személyével kapcsolatos bizalom megrendülése miatt, de ugyanakkor “optimista” is – hitt és bizakodott, mint a fuldokló a szalmaszálaban, amelybe kapaszkodik.

Augusztus 8-a azonban egyszer s mindenkorra véget vetett reményeinek.

AZ AMIENS-I “FEKETE NAP”

Augusztus 7-e viszonylagos nyugalomban telt el a német főhadiszálláson. Mindenki bizakodott. Ludendorffban ismét buzgott a tettekkészség, és ez felgyorsította az Amiens térségében tervezett támadó hadművelet tervezési munkálatait is. A munka lázában sajátos helyzet állt elő: a vágyálmok rabjává váló hadvezetőség egyre inkább elszakadt a valóság talajától, és nem azt fontolgatták, ugyan mit tesz a továbbiakban az immáron győztes ellenség, hanem azt, hogyan semmisítheti meg a vereséget szenvedett német hadsereg az antant haderejét.

A hadvezetőség rögeszméjét (hogy tudniillik az ellenség képtelen újabb támadásra) meg is erősítették a csapatoktól aznap este beérkezett optimista hangulatú – valójában felületes – jelentések. Különösen jellemző volt az optimista hangvétel az Amiens-nél álló 2. hadsereg jelentésére. Ez nemcsak arról adott hírt, hogy az arcvonal nyugodt, de határozottan kizárta a valószínűségét annak, hogy az ellenség támadhat. Később kiderült, hogy az augusztus 6-i légi felderítés száz harcokcsit észlelt a villers-bretonnaux-i erdőség felé vonulni, ezt az adatot azonban a 2. hadsereg parancsnoksága jelentésében elhallgatta. A könnyelműséget még tetézték is: a felderítést követően nem tettek semmiféle ellenintézkedést. Pedig a légi felderítők jelentése után nem sokkal egy másik jelentés is befutott a hadseregparancsnokságra: ez arról számolt be, hogy az említett erdő felől hatalmas robbanást hallottak. A német vonalaktól nem is messze, égy gyümölcsösben- véletlen találat következtében levegőbe repült az antant 22 harcokcsija. A hadsereg-parancsnokság most sem fogott gyanút.

Az antant főparancsnoksága – körülbelül július 26. óta – egyre nagyobb erőket vont össze, éppen az amiens-i frontszakaszon. Július 24-én határozták el, hogy ezen a vonalon indítják meg az újabb csapást. A határozatot azon a találkozón hozták, amelyen Foch a szövetséges hadseregek parancsnokaival, Pétain francia, Haig angol és Pershing amerikai tábornokkal kialakította az elkövetkező hónapok hadműveleti elképzeléseit. Foch úgy vélekedett, hogy először az Amiens térségéből kiinduló csapást kell végrehajtani, majd visszanyomni az Armentières városánál, illetve a Saint-Mihiel könyökben levő német kiszögelléseket; így ugyanis felszabadulhat a német megszállás alól az észak-franciaországi iparvidék, és Flandria nagy része is megtisztítható a németektől.

Az amiens-i csapás mellett szóltak a légi és egyéb felderítés eredményei is. Amiens közvetlen térségében 9 erősen “leharcolt” német hadosztály állt, igen kedvezőtlen harcászati pozícióban. Ugyanakkor a terepviszonyok lehetővé tették, hogy az antant nagy számban vethessen be harcokcsikat; ezek – és a támadásnál számításba vett 8 angol és 5 francia hadosztályfelvonulását nagyszerűen fedezte a villers-bretonnaux-i erdő. A felderítés arról is beszámolt, hogy a szemben álló német haderő jóformán védtelen lenne egy váratlan harcokcsitámadással szemben, mert ezen a szakaszon csupán tüzérségi és gyalogsági támadást elhárító fegyverekkel van felszerelve.

Augusztus 8-án éjjel a brit és a francia járőrök számos német foglyot ejtettek. Kihallgatásuk megerősítette az eddigi elhatározást: a németek ezen a frontszakaszon nem számítanak támadásra, védelmi rendszerük nincs felkészülve harckocsitámadás elhárítására; az arcvonal "leharcolt", fáradt alakulatokból áll.

Augusztus 8-án reggel 5 óra 20 perckor a 4. brit és az 1. francia hadseregben összefogott alakulatok 32 kilométer szélességben, több mint 500 harckocsi bevetésével támadásba lendültek. A támadás súlypontja a brit hadsereg ausztrál és kanadai gyalogoshadosztályainál volt: ezek – a tüzérségi előkészítés után – a harckocsikkal együtt a már alkalmazott kombinált támadást hajtották végre. Mivel a tüzérségi csapás a német tüzérséget gyakorlatilag kikapcsolta, a rendkívül pontos és hatásos tűzhenger megkönnyítette a harckocsizók és a gyalogság betörését a német védelembe. (A tűzhengert közvetlenül a támadó egységek elé szórták, és 3-3 percenként 100-100 méterrel előbbre helyezték.)

A német védelem összeomlott. Ebben a meglepetés kétségtelenül nagy volta mellett közrejátszott az elhárító fegyverek hiánya, és az antantcsapatok előtt fejlesztett átláthatatlan mesterséges köd: a német védelem nem látta az ellenséget, nem tudta, hova lőjön, s ha tudta volna is, alig volt mivel. A zűrzavart fokozta, hogy megszakadt minden összeköttetés, tönkrementek a telefonkábelek, s a rádió-összeköttetés sem tudott világos képet adni a helyzetről.

A támadó brit hadseregnél minden tervszerűen ment, a francia csapatok azonban nem tudták maradéktalanul végrehajtani a kitűzött célt. Amíg az ausztrál és kanadai egységek 7 óra 20-ig valósággal lehengettek a németek első vonalát, a francia alakulatok – amelyeket a 18. német hadsereg jobb szárnya ellen vetettek be – kevés harckocsi birtokában nem tudtak megfelelő ütemben előretörni, és így a magára talált német védelem oldalazó tüzebe kerültek. A brit hadsereg óriási sikere azonban segített a kritikus helyzeten: a 2. német hadsereg védelmének összeomlása után a 18. hadsereg is visszavonulásra kényszerült.

7 óra 20 perckor – a németek számára teljesen váratlanul – kétórás szünet kezdődött a hatalmas küzdelemben. A szünet tervezett volt: az antant a második támadó lépcsőt sorakoztatta fel a betörés kimélyítésére. Ez a lépcső szintén páncélosokból és gyalogosokból állt, és a tüzérségi tűzhengert követve támadott. A tüzérségi állásváltoztatásokhoz és a második lépcső felfejlődéséhez szükséges két óra alatt azonban magához tért a német védelem, és a sebtében odavetett tartalékokkal sikerült ideiglenesen megkapaszkodnia egy többé-kevésbé összefüggő vonal mögött. Voltaképpen ugyanaz történt, ami július 18-án: az antant hozzákötötte a harckocsikat a gyalogsághoz és a tüzérséghez, így kihasználatlan maradt a harckocsik óriási lököereje. A betörés továbbfejlesztése áttöréssé Amiensnél sem sikerült.

Az antant – a német védelem megszilárdulását látva – sürgősen harcba vetette ugyan a lovasságból és gyalogságból álló harmadik lépcsőt is, de ez – akárcsak júliusban – most sem hozta meg az áttörést: a német géppuskák lekasabolták a lovasságot, lefékezték a gyalogság lendületét.

Ezzel a német hadvezetés időt nyert az általános és egyre rendezettebb visszavonulás végrehajtására. Ám a német hadsereg – a később "fekete napnak" nevezett – augusztus 8-án így is a világháború legérzékenyebb vereségét szenvedte el, s ez a katonai összeomlás közvetlen bevezető aktusa lett.

A következő napok azonban természetesen még nem adtak lehetőséget a higgadt számvetésre, mérlegelésre. A német hadseregben akkora volt a zűrzavar, hogy eleinte még a reális veszteségeket sem tudták érzékelni, a jelentések áradata, ha lehet, még sötétebbre festette a valóságot. Csak augusztus 11-e táján tisztult ki annyira a kép, hogy értékelni lehessen az eseményeket. Ekkorra már több mint 60 kilométert szorult hátra a visszaözlő német hadsereg. Menekülésének gyorsaságát az igen óvatosan előrenyomuló brit-francia haderők tempója szabta meg. Az antant pedig mind lassabban tudott előrenyomulni, mivel a német arcvonal – rendkívüli erőfeszítések árán – átmenetileg stabilizálódott.

Erre az időpontra nagyjából ismertté vált az antant támadó ereje is. A német hadvezetőség – a felderítés adataira támaszkodva – úgy becsülte, hogy a támadásban mintegy 32 hadosztály vett részt, 3000 löveggel, több mint 500 harckocsival, 1900 repülőgéppel. (A háború után az antanthatalmak megerősítették ezeket az adatokat.) A támadásban 16 német hadosztály teljesen felőrlődött, 53 000-en estek fogságba, ami a nyugati arcvonalt addigi hadifogoly veszteségeihez mérten magasnak volt tekinthető. A nagy élőerő-veszteség mellett félelmetes volt a német csapatok harci moráljának összeomlása: a 41. hadosztály parancsnoka augusztus 9-én emberei “teljes csődjét” jelentette. Más jelentések arról számoltak be, hogy a katonák a tartalékként ütközetbe vetett társaikat “Sztrájktrörök” “Háború-meghosszabbítók!” felkiáltásokkal fogadták, és arra buzdították őket, hogy tagadják meg a harcot. E felhívásnak számos alakulat (mint később kiderült: az úgynevezett “támadó hadosztályok” sok egysége) eleget tett; önkényesen elvonultak a csataterőről, feloszlatták önmagukat, kialakítva a front mögötti “lógósok” sok tízezres táborát. (Összefogdosásuk a háború végéig sem sikerült.)

Az avesnes-i operatív főhadiszállás a kezdeti zűrzavar után teljes fásultságba süllyedt. Augusztus 11-én Vilmos császár a belgiumi Spa városából, ahol a tulajdonképpeni főhadiszállás volt, váratlanul Avesnes-be érkezett. Ludendorff apatikus nyugalommal tett neki jelentést, elismerte a nagy vereséget, egyúttal rágalmakat szórt a harcoló csapatokra.

Ludendorff azt mondta “legfőbb urának és parancsolójának”, hogy a katonák helytállásának teljes csődje vezetett oda, hogy Németország a katonai összeomlás szélére jutott...

II. Vilmos magába roskadva, síri hangon válaszolt: “Belátom, le kell vonnunk a konzekvenciákat... A háborút be kell fejeznünk...”

Szavai megkönnyebbülést váltottak ki. Nemcsak a kívülállók, hanem a hadvezetőség minden tagja megnyugodott. Első pillanatban érthetetlennek tűnhetett, hogy a német hadsereg legfelsőbb vezetői megkönnyebbülten felsóhajtottak, ez azonban nem az öröm, hanem a hála sóhaja volt, hogy nem a “csatákban győztes hadvezéreknek”, Hindenburgnak és Ludendorffnak kell kimondania a háború befejezésének elkerülhetetlenségét.

Ezután aligha volt szükség több szóra. Inkább a teendők kialakításán kellett buzgólkodni. Az első lépést ebben is a császár tette meg. Ludendorffhoz és a többi vezérkari tiszthez fordult. “Holnapra Spába várom az urakat” – mondta, majd sarkon fordult, és különvonatán főhadiszállására robogott.

Ludendorff a hadvezetőség törzskarával Avesnes-ben töltötte az éjszakát. Magabiztossága, hivalkodó könyörtelensége megtört, de nem vesztette el a fejét. Egész éjszaka töprengett, a nagy vereségből való kivezető utat, a német imperializmus megmentésének lehetőségét kereste. A többiekénél jóval nagyobb ítélőképességével már akkor felismerte augusztus 8-a jelentőségét. Ezt később írt soraiban így fogalmazta meg: “Augusztus 8-a nyilvánvalóvá tette harci erőnk lealkonyulását, és utánpótlási helyzetünk sem adott semmi reményt arra, hogy olyan jellegű hadászati segítséget kaphassunk, amely a helyzetet javunkra szilárdítaná meg... A háború megérett a befejezésre...”

Mindössze az volt a kérdés, hogyan is érhetik el a háború befejezését. A hajnal közeledtével Ludendorff úgy vélte, megtalálta a megfelelő utat, a lehetséges eszközöket – kialakította egy olyan hadászati védelem koncepcióját, amely annyira felőrli az ellenség erejét, hogy a német imperializmus kedvező békefeltételeket csikarhat ki.

Augusztus 12-én Ludendorff azzal a meggyőződéssel utazott Spába, hogy megtalálta azt a megoldást, amely az adott helyzetben a legjobb, a leginkább célravezető.

Tanácskozások és jegyzőkönyvek

Spába történő utazása előtt Ludendorff még Avesnes-ben kiadott egy parancsot; elrendelte, hogy állítsanak fel vizsgálóbizottságokat, kutassák fel és állítsák hadbíróság elé mindazokat, akik augusztus 8-án “hazaárulók gyanánt” viselkedtek, eldobálták fegyvereiket, háborúellenes, “bolsevik” jelszavakat kiabáltak, és a harcokból önkényesen kivonták magukat. Egyúttal elrendelte a front mögötti – “lógósok kíméletlen összefogdosását”, továbbá hogy a nyugati arcvonalat hermetikusan zárják el a hátszágtól, ahol a “radikális elemek felforgató tevékenységükkel a külső és belső összeomlást készítik elő”.

Augusztus 12-én, Ludendorff-fal közel egyidőben, a császár utasítására Spába érkezett Hertling birodalmi kancellár és Hintze külügyi államtitkár is. Társaságukban utazott von Haeften vezérkari ezredes, aki a hadvezetőség összekötője volt a kancellárnál. Ludendorff még aznap éjjel tárgyalt Haeftennel, nyíltan feltárta előtte az aggasztó katonai helyzetet, és utasította, hogy másnap reggel kilenckor jelentkezzen nála. Erre a találkozóra eljött Hindenburg is, hogy megtudakolja, milyen taktikát kíván alkalmazni hadvezértársa azon a tárgyaláson, amely tíz órakor kezdődik a birodalmi kancellárral és a külügyi államtitkárral. Ludendorff rezignáltan válaszolt: tiszta vizet kell önteni a pohárba.

Mielőtt a tíz órára kitűzött megbeszélés elkezdődött volna, Ludendorff félrevonta Hintzét, hogy négy szemközt közölje vele: végképp szertefoszlott a katomi győzelem reménye, úgy véli, hogy sikeres hadászati védelemmel még mindig megfelelő békére kényszeríthetik az ellenséget.

Hintze úgy érezte, valósággal megsemmisül Ludendorff közlésétől. Hiszen alig telt el néhány hét azóta, hogy Ludendorff megbuktatta Kühlmannt, elődjét a külügyi államtitkári poszton, csupán azért, mert az – emlékezetes parlamenti beszédében – megpendítette, hogy a béke elérése nemcsak a fegyvereken múlik. És most maga a tábornok tesz túl kijelentéseivel a “defetista Kühlmann” akkori nyilatkozatán.

A megbeszélés Hindenburg, Ludendorff, Hertling és Hintze között alig hozott érdemlegeset. Beszélgetésük két szakaszra tagolódott. Az első szakaszban Ludendorff kifejtette a védelmi hadászat lehetőségeit. Szavai nem voltak különösebb hatással a katonai kérdésekben járatan, szenilis Hertlingre. Annál jobban kapkodott levegőért a megbeszélés második szakaszában, amikor is Ludendorff becsmérlő szavakkal kezdte gyalázni a hátszágot, kijelentve, hogy a katonai vereség egyetlen oka az, hogy a hátszág hátulról bomlasztja a hősieen küzdő hadsereget, aláassa fegyelmét, és ezzel pusztulásba taszítja Németországot. A kormány erőtlen, erre vall, hogy szabadon garázdálkodhatnak a lazítók, a felforgatók, a bolsevista ügynökök. A kormány szótlanul tűri a független és egyéb szocialisták hazaáruló aknamunkáját, továbbá a berlini szovjet-orosz követség anarchista, felforgató tevékenységét. Nem tud megfelelő nyomást gyakorolni a hátszági utánpótlás parancsnokságokra, ezek aztán nem küldik a megígért utánpótlást, de ha érkezik is valami, az használhatatlan, a küldött emberanyag túlnyomó többségében ugyanis megbízhatatlan, defetista, hazaáruló.

Hertling jóformán ellenvetés nélkül tűrte a durva vádaskodásokat, és végül megígérte, ki fogja vizsgáztatni Ludendorff “panaszait”. Ezután Hintze megpróbálta más mederbe terelni a beszélgetést, külügyi kérdéseket kezdett feszegetni, és megkísérelte, hogy rávegye a hadvezetőséget a hódító célok mérséklésére. Hindenburg és Ludendorff azonban ebben a kérdésben hajthatatlan volt.

Augusztus 14-én délelőtt tíz órakor került sor a koronatanácsra. Ezen – a császár elnökletével – a következő személyek vettek részt: Vilmos porosz trónörökös, Hertling kancellár, Hintze külügyi államtitkár, Hindenburg tábornagy, Ludendorff tábornok, Hans von Plessen vezérezredes, a császár katonai irodájának főnöke, von Berg udvari tanácsos, a császár civil kabinetjének vezetője és Marschall tábornok.

A koronatanácson először Hertling ragadta magához a szót. Németország kimerüléséről, az élelem- és ruhahiányról, a háborús fáradtságról, végül a választójogi reform szükségességéről beszélt. Ezután Ludendorff emelkedett szólásra, és megismételte – bár a császár jelenlétében kevésbé élesen – vádaskodásait a háterszág ellen. Hintze – abbeli félelmében, hogy a koronatanács elmerül a Hertling és Ludendorff közötti vitában – élénk színnel kezdte ecsetelni Németország katonai és külpolitikai helyzetének reménytelenségét. Mint mondta, a semleges államok elfordultak a birodalomtól, és az antant győzelmét várják; a szövetségesek elérkeztek erejük végéhez, a telet nem bírja már ki sem az Osztrák–Magyar Monarchia, sem Bulgária, sem Törökország, katonai összeomlásuk a közeljövőben bekövetkezik; ugyanakkor Németország sem képes már arra, hogy kiharcolja a győzelmet. Csupán arra van remény, hogy védelmi stratégiával kimerítheti és békére kényszerítheti az ellenséget. Kiemelte, hogy mindez nem az ő véleménye, hanem “ama két legnagyobb hadvezéré, akiket a háború a történelem színpadára dobott”. Majd hozzátette, hogy a politikai vezetésnek mindebből le kell vonnia a tanulságot.

Ezután a császár szólalt meg. Követelte, hogy teremtsenek rendet a háterszágban, és irgalmatlanul fésüljék át, milyen katonai szolgálatra alkalmas egyének maradtak még otthon. Majd kifejezte abbeli reményét, hogy Nagy-Britannia hamarosan összeomlik. Ennek ellenére azzal zárta beszédét, hogy olyan “alkalmas időpontot kell keresni, amikor szót érthetünk az ellenséggel”.

Herding azonnal helyeselt, sőt továbbvitte a császár gondolatát. Egyetértett azzal, hogy a háterszágban rendet kell teremteni, de rögtön hozzáfűzte: “Az ellenséggel való szótértés érdekében diplomáciailag kell megkezdeni alkalmas pillanatban a szálak szövögetését. Egy ilyen pillanat a legközelebbi nyugati [német] sikerek után adódna.”

A koronatanács Hindenburg zárszavával ért véget. A Hintze által vezetett jegyzőkönyv tanúsága szerint az alábbiakat mondotta: “Hindenburg tábornagy reméli, hogy mindezek ellenére francia földön sikerül megkapaszkodni, s ezáltal akaratainkat végül is az ellenségre rákényszeríteni.”

Amikor a jegyzőkönyv aláírására sor került, Ludendorff megváltoztatta Hindenburg mondatát. Az új szöveg így hangzott: “Hindenburg tábornagy *kijelenti*, hogy *sikerülni fog* a francia földön megkapaszkodni, s ezáltal akaratainkat végül is az ellenségre rákényszeríteni.” Ludendorff javításai által teljesen megváltozott Hindenburg mondatának az értelme. Jellemző, hogy Hindenburg haláláig nem tiltakozott szavainak meghamisítása miatt.

A koronatanács ülése – a Ludendorff-hamisítással egyetemben – roppant jelentőséggel bírt az események további menetére. Elsősorban az volt meghatározó, hogy a hadvezetőség, Hindenburg és Ludendorff egyedurialma – a katonai vereség és a háterszági helyzet kiéleződése ellenére – töretlen maradt. Mindössze annyi új elem mutatkozott, hogy a hadvezetőség elvetette a katonai győzelem stratégiáját, és elfogadtatta a Ludendorff által javasolt hadászati védelmet.

Az ülésen azonban elhangzott a diplomáciai akciók megindításának szükségessége is. Az, hogy ez az indítvány nem ütközött ellenzésbe, elsősorban az uralkodó osztályok mérsékeltebb köreivel kapcsolatban álló Hintze érdeme volt, nem pedig Hertlingé. A hadvezetőség által változtatlanul terrorizált Hertling álláspontja ugyanis – tudniillik, hogy az ellenség felé történő tapogatózás csak katonai siker után kezdődhet – csak megerősítette pozíciójában a hadvezetőséget. A diplomáciai lépések alárendelése a frontsikernek a kilátástalan háború kíméletlen folytatását eredményezte.

Aznapi délután még egy tárgyalásra került sor, még hozzá legmagasabb szinten, a Spába vendégségbe érkezett IV. Károllyal, az Osztrák–Magyar Monarchia uralkodójával és kíséretével. A megbeszélés első szakaszában mind IV. Károly, mind külügyminisztere, Burián István gróf, mind pedig vezérkari főnöke, Arz tábornok amellet kardoskodott, hogy mielőbb indítsák meg a békekezdeményezéseket, de Hindenburg és Ludendorff szinte brutális nyomására kénytelenek voltak visszakozni, és végül ők is elfogadták a hadászati védelem koncepcióját. A tárgyalás légköre kifejezetten rideg volt, a németek részvétlenül hallgatták IV.

Károly és Arz tábornok siránkozó szavait arról, hogy a Monarchia az összeomlás előtt áll. Burián javaslatát pedig – hogy “Mindenkire!” címmel intézzenek kiáltványt a hadviselő és a semleges államokhoz egy, a békétárgyalások lehetőségét megvizsgáló konferencia összehívására – azon nyomban kereken visszautasította a német hadvezetőség. Sőt Hindenburgnak “fenséges nyugalmaival” és Ludendorffnak agresszivitásával még azt is sikerült elérniük, hogy IV. Károly megígérte, négy osztrák-magyar hadosztályt indít a nyugati frontra.

Ezzel lezárult a két napig tartó tanácskozássorozat. A német nép és szövetségesei életében új szakasz kezdődött. Pontosabban: tartalmában nem volt semmi új – az imperialista háború változatlan hevesseggel folytatódott tovább. Csakhogy a német imperializmus most már a katonai vereség pozíciójából erőltette tovább a háborút, feláldozva a maga és szövetségesei népének újabb százazreit, abban a naiv hitben, hogy ellenségeit kimerítve elérheti a számára kedvező imperialista békét.

Hadászati védelem

Ludendorff “megváltó” ötlete, a hadászati védelem tehát elfogadtatásra talált. A koncepciónak megfelelően a nyugati front német alakulatainak parancsnokai a legszívósabb ellenállásra kaptak parancsot. Ludendorff megkövetelte, hogy minden talpalatnyi földet az utolsó csepp vérig védelmezzenek, és ha egyes területeket esetleg mégis ki kell üríteni, akkor azokat előzőleg szisztematikusan perzseljék fel. Ludendorff a sikeres ellenállás érdekében összevonta a legveszélyeztetettebb arcvonalszakaszon álló hadseregeket. A 18., a 2. és a 9. hadseregből így létrehozott úgynevezett Boehn-féle hadseregcsoport élére vezérkari főnökként az ismert védelmi specialistát, Lossberg tábornokot állította.

Lossberg csakhamar szembekerült Ludendorff esztelen parancsaival. Az antant nagy páncélosköteléssel végrehajtott, megújuló támadásai iszonyatos veszteségeket okoztak, ráadásul a német védővonalakba betört harckocsik hátulról göngyölíthették fel az ellenállást. Augusztus második felében elveszett az Aisne-Vesle vonal, a brit hadsereg pedig Flandriában nyert tért. Augusztus 31-én lehengerelték az Arras és Soissons között levő német állásokat, és így a német haderő az úgynevezett Siegfried-vonalra szorult.

Szeptember elején viszonylagos nyugalom váltotta fel a súlyos harcokat, bár az angolok szeptember 2-án benyomták a cambrai könyököt. Szeptember 12-én – négy francia hadosztály támogatásával az amerikai hadsereg súlyos csapást mért Verduntól délkeletre, a saint-mihieli könyökben – a német veszteségek 75 százaléka abból adódott, hogy rengeteg katona önként megadta magát az ellenségnek.

Az antant sorozatos csapásai mind ez idáig a német védelem legérzékenyebb pontjait, a kiszögelléseket érték. Egyelőre nemigen lehetett Foch parancsai – vagyis a megújuló támadások – mögött általános hadászati elképzeléseket felfedezni. A saint-mihieli csata után azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Foch észak-dél irányú áttörésre készül – Verdun térségéből kiindulva Meziéres városa irányába –, amelynek sikere az egész nyugati német arcvonal összeomlását eredményezhette volna. Ezt a fő csapást egy cambrai-saint-quentini és egy – az angolok által tervbe vett – flandriai kisegítő csapás egészítette volna ki. Ehhez a nagy támadó hadművelethez – a német hírszerzés adatai szerint – az antant több mint 1500 harckocsit vonultatott fel. Ezzel egyidőben az antant harcra készítette fel a Balkánon és a Palesztinában küzdő csapatait is.

A német hadvezetőség csak részben derítette fel az antant főparancsnoksága terveit, így aztán a Balkán-félszigeten – a Cerna és a Vardar folyók völgyében – a német-bolgár arcvonal ellen intézett szeptember 15-i támadás teljesen váratlanul érte a német és az osztrák-magyar főparancsnokságot. A legnagyobb meglepetést mégis az okozta, hogy a háborúba belefáradt bolgár csapatok harc nélkül visszavonultak. Ezzel megnyílt az út az antant – franciákból, angolokból, görögökből és szerbekből álló – “keleti hadserege” előtt: támadhatók lettek a szövetséges Osztrák–Magyar Monarchia déli határai, illetve a “keleti hadsereg” jobb szárnya immáron közvetlenül kanyarodhatott a szövetséges Törökország fővárosa, Konstantinápoly ellen. A sebtében hozott ellenintézkedések – nevezetesen két német és két osztrák-magyar hadosztály átirányítása – csak azt eredményezték, hogy az antant hadseregek lassabban nyomulhattak előre, de Bulgáriára már képtelenek voltak nyomást gyakorolni. Lehetetlenség volt megakadályozni a bolgár szövetséges azonnali fegyverszüneti kérelmét. Ezzel pedig közvetlenül fenyegetővé vált az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlásának és a Német Birodalom hátbatámadásának a veszélye.

Három nappal a balkáni áttörés után a nyugati fronton is megindult az antant hadigépezete. Cambrai előtt francia és angol csapatok betörték a Siegfried-vonalba, és csaknem teljesen szétverték a 18. német hadsereget. A brit hadsereg ugyanakkor Flandriában a 4. német hadsereg állásait rohanta le, és a tengerparton megközelítette a német tengeralattjárók támaszpontjait,

illetve innen keletre Lilié városát, az észak-francia szénbányászat központját. Az antant nyomása a Cambrai-Saint-Quentin térségben volt a legerősebb.

A szünet nélküli védelmi harcokra kényszerített német hadsereg felmorzsolódása félelmetes méreteket öltött. Az önkéntes fogságba esések következtében a harcoló zászlóaljok állományuknak közel a felét elveszítették. A katasztrofális létszámapadás miatt a hadvezetőség újabb két hadosztály felosztatására kényszerült. Utánpótlásra nemigen lehetett számítani. Igaz, a megszállt szovjet-orosz területekről átvezényeltek öt hadosztályt, de ezek megérkezése csak október elejére volt várható. Ráadásul a háborútól megcsömörlött katonák nemcsak a front túlsó oldalára menekültek. Az elhárítás több mint százezer főre becsülte a “lógósok” számát is, akik a belgiumi hadtápterületeken, vasúti csomópontokon, az aragóniai erdőkben csapatostul bujkáltak, és nemegyszer géppuskatűzzel fogadták a keresésükre kiküldött tábori csendőri alakulatokat. A hadvezetőség lezáratta a rajnai átjárókat, hogy elvágja a frontszökevények útját hazafelé, ám a szökevények így is ezerszámra tűntek fel a hátszágban. A hátszágban bujkáló “lógósok” számát gyarapították azok is, akik a hazai alakulatokból szöktek meg. Az erőszakos pótsorozások szinte semmit sem segítettek a krónikus létszám gondokon. A tömegesen beöltöztetettek nagy része még otthon megszökött, vagy ha kiráncigálták is őket a frontra, az első adandó alkalommal átléptek vagy a front mögé, vagy a front túlsó oldalára.

Szeptember elejétől egyre több arcvonalbeli csapatot kellett bevetni – katonaszökevények elleni expedíciókra. A “szökevényközpontok” egy részét sikerült is kifüstölni. Az elfogottakat azonban nem állíthatták hadbíróság elé – erre sem idő nem volt, sem a vészes élőerőhiány nem engedte meg a “példastatuálást” –, hanem erős kíséret mellett hátra szállították őket, hogy a hadifoglyok tízezeivel együtt védővonalakat építsenek a visszavonuló hadsereg mögött, illetve megerősítsék a már meglevőket. A német mondavilág hőseiről elnevezett védőállások – így a Hermann-, Gudrun-, Brunhild-, illetve a Hindenburg-állások – időről időre lefektezték ugyan az antantsapatok előrenyomulását, de megállítani nem tudták. Szeptember közepén aztán – Lossberg nyomására – megkezdték az Antwerpen–Mons védővonal kiépítésének előkészületeit, de ez már csak a vezérkari térképeken épült ki.

Az idő haladtával a hadvezetőség is kénytelen volt felismerni a védelmi hadászat kudarcát. Ez azonban igen lassú folyamat volt. Amikor Hintze külügyi államtitkár augusztus 27-én felvilágosítást kért Hindenburgtól a nyugati front állásáról, lényegében megnyugtató – sőt mondhatni optimista – választ kapott. A tábornagy közölte, hogy bár a helyzet nagyon feszült, reméli, hogy tartani tudják a frontot, annál is inkább, mivel ebben az évben már nem várható újabb nagy ellenséges támadás. Hindenburg néhány nap múltán, szeptember 3-án, Hertling kancellárnak küldött levelében megismételte a hadvezetőség bizakodó álláspontját.

Szeptember 9-e azonban változást hozott. Miután az ellenség betört a Siegfried-vonalba, maga a hadvezetőség javasolta, hogy valamelyik semleges ország tegyen közvetítő lépést az antanthatalmak felé. De a javaslat végén adott katonai helyzetelemzésükben annyira elködösítették a valóságos fronthelyzetet, hogy sem Hertling, sem Hintze nem látta szükségét a gyors cselekvésnek.

Pedig Hintze – az emlékezetes spái tanácskozás óta – szövegetni kezdte a diplomáciai szálakat. Már augusztus 15-én titkos üzenetet juttatott el Wilson amerikai elnökhöz, amelyben kilátásba helyezte, hogy a német fél hajlandó szavatolni Belgium függetlenségét, ha megindulnak a béketárgyalások. Ezt követően tájékoztatást adott a parlamenti pártok vezetőinek a nyugati front állásáról. Maga is meglepődött, amikor a pártvezérek – Hindenburg és Ludendorff tekintélye árnyékában – hallani sem akartak egy esetleges diplomáciai lépésről, sőt arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az a belső felfordulás nyitányát jelenthetné, és inkább be kell várni a ludendorffi védelmi hadászat sikereit.

Ezek után érthető, hogy Hintze – belső támogatók híján – energikusan visszautasította azt a javaslatot, amelyet Burián osztrák–magyar külügyminiszter augusztus 23-án ismét előterjesztett (nevezetesen, hogy intézzenek békefelhívást a világ népeihez). Hintze ekkor még

semmiképpen sem volt hajlandó a katonai vereség tényét a világ színe elé tárni, s egyben átengedni a Monarchiának a békekezdeményező szerepét.

Erdemes megjegyezni, hogy II. Vilmost ezekben a hetekben egyáltalán nem foglalkoztatták a front és a hátszág eseményei. Augusztus 21-én visszavonult a Kassel mellett fekvő wilhelmshöhe kastélyába, hogy beteg feleségét ápolja. Környezete legfőbb gondja az volt, hogy szigorúan őrködjének, nehogy megzavarják a császárt az arcvonalakról érkező kedvezőtlen hírek. Szeptember 2-án – talán indiszkrécio, talán tudatos cselekvés következtében – II. Vilmos mégis értesült a cambrai arcvonal visszavonásáról, és – belebetegedett az eseményekbe. Abban, hogy Hindenburg optimista képet festett a frontállapotokról Hertlinghez írt szeptember 3-i levelében, kétségkívül szerepet játszott az a cél is, hogy megnyugtassa a császárt. II. Vilmos hangulata valóban megváltozott, ezért – nehogy ismét “belebetegedjen” a rossz hírekbe – már szántszándékkal hallgatták el előtte a hadvezetőség szeptember 9-i javaslatát, hogy Hintze vegye rá valamelyik semleges országot a békeközlésre.

Szeptember 9-én tehát a császár “rendkívül jó hangulatban” látogatott el az esseni Krupp-művekbe. Itt – Krupp, az ágyúkirály társaságában – végigjárta az üzemeket, majd beszédet intézett az egyik üzem munkásaihoz. Beszéde – a kíséretében levő Niemann vezérkari őrnagy tudósítása szerint – kis híján botrányba fulladt. II. Vilmos, aki életében először állt munkások előtt, vad frázispufogatással akarta további kitartásra és áldozatokra buzdítani az éhező embereket. Patetikusan szónokolta nekik: “Mindnyájunk számára egy kötelesség van: kitartani! Te a kalapácsnál! Te az esztergapadnál! Én a trónon! Aki egyetért velem, mondjon hangosan igent!” Niemann emlékirata szerint csak az elnökségben ülő gyárosok mondtak igent; a munkások a földre szegeztek tekintetüket, és mélyen hallgattak. II. Vilmos a gyér igen elhangzása után “zavartalanul” folytatta előre megírt beszédét: “Köszönöm nektek! Ezzel az igennel megyek a tábornagyhoz [Hindenburghoz]. Segítsen bennünket az Isten! Mindörökké, ámen. Legyetek boldogok, emberek!”

A hadvezetőség szeptember eleji optimizmusa átragadt Hertlingre is. A kancellár – Hindenburg szeptember 3-i levele után – helyzetértékelést adott a porosz minisztertanácsban, kifejezve “mértékadó körök ama óhaját”, hogy meg kell találni azt a járható utat, amely az ellenséghez vezet. “Azonban nem lehet, illetve nem szabad békeajánlatot tenni, mert azt ellenségeink gáládul visszautasítanak. Ezzel szemben olyan szálakat kell szövögetni, s minden olyan alkalmat meg kell ragadni, amelyek – lehetőleg semleges, vagy arra alkalmas személyiségeken keresztül – célhoz vezetnének. Az ellenségnek pedig ilyesmit kellene mondani: Látjátok, nem tudtok legyőzni bennünket. Németország kétségkívül győzelmesen fogja megtartani a raja kényszerített védelmi háborúban létjogosultságát és helyét a nap alatt, de mi mindig készek vagyunk tisztességes békét kötni, mint ahogy azt a német kormány már ismételten és egyértelműen kifejezésre juttatta.”

Hertling beszéde világosan megmutatta, hogy a politikai vezetés is osztozott a hadvezetőség optimizmusában. De a remény – mint láttuk – már szeptember 9-én, majd 12-én szétfoszlott, s az újabb nagy vereségek nyomán Hertling és Hintze arra a felismerésre jutott, hogy a német imperializmus visszavonhatatlanul elvesztette a háborút, maga Ludendorff pedig annyira nem rendelkezett már az idegei feletti uralommal, hogy Hindenburg mellé rendelte Heye vezérkari ezredest.

Pár nap múlva újabb váratlan csapás következett. Szeptember 14-én Burián osztrák-magyar külügyminiszter – Németország beleegyezése nélkül – nyilvánosságra hozta a hadviselő felekhez címzett békejegyzékét, amelyben bejelentette, hogy “az osztrák-magyar kormány valamennyi hadviselő államnak javasolni szeretné delegátusok küldését a semleges külföld egy bizonyos helyén, a közeli időben tartandó bizalmas és kötetlen megbeszélésre egy békekötés alapelveiről... akik fel lennének hatalmazva kormányaiknak ezen alapelvekkel kapcsolatos felfogásának közlésére...”

A hír villámcsapásként érte a német vezető köröket. A hadvezetőség a Bourbon-Parma-Habsburg-ház árulásáról beszélt. Ám az adott helyzetben már nem lehetett mást tenni, mint hivatalos nyilatkozatban a Habsburg-monarchia indítványa mögé állni, nehogy a német birodalom a béke ellenségének mutakozzék világszerte.

A Burián-jegyzék hullámai (a jegyzéket egyébként az antant visszautasította) még el sem csitultak, amikor szeptember 15-én újabb lesújtó hírek érkeztek az antant balkáni áttöréséről, illetve a török szövetséges palesztinai és mezopotámiai vereségéről. Szeptember 25-én mindezt tetőzte Bulgária fegyverszüneti kérelme.

A katasztrofálissá vált katonai helyzet azonnali intézkedéseket követelt. A helyzetelemzők számba vett követelmények azonban megbénítottak minden cselekvést. Úgy tűnt, a hadvezetőség – és a birodalmi kormány – képtelen megoldást találni. A tettekésség hiánya elsősorban Ludendorffra volt jellemző. A háború után nem egy nyilatkozatot lehetett hallani a tábornok akkori idegösszeomlásáról, sőt egyesek azt állították, hogy Ludendorff beszámíthatatlan állapotba került. Mindebből az általános depresszió volt igaz. Orvosai azonban mindent megtettek, hogy helyreállítsák “munkaképességét”; a terápia minden “gyógymódot” tartalmazott, szobáját például naponta friss virággal díszítették.

A depresszió érthető volt. Sajátos azonban, hogy Ludendorffot elsősorban a délkelet-európai katonai helyzet “borította ki”. Bulgária antantmegszállása ugyanis újból háborúra készíthette a központi hatalmak által ugyan legyőzött, de meg nem semmisített Romániát, márpedig ez súlyos helyzetbe hozhatta az ott állomásozó Mackensen-féle német hadseregcsoportot, nem beszélve arról, hogy most már közvetlenül fenyegetett a háború folytatásához annyira szükséges román nyersanyag- (olaj) és élelmiszerkészletek elvesztésének a veszélye. A román támadás – és ezzel párhuzamosan az antant lassú előrehaladása a Balkánon – mozgásba hozhatta a felbomlással küszködő Osztrák-Magyar Monarchia elnyomott népeit és nemzetiségeit, és a forradalmi hullám innen már könnyen átszaphatott Németországra, Ludendorff – és a hadsereg más vezetőinek – gondolatvilágában így kapcsolódott össze a délkelet-európai hadszíntéren várható újabb katonai vereség gondolata azzal a félelemmel, hogy Németországban kibontakozik egy forradalom, amely a tőkések és nagybirtokosok osztályuralmának a megdöntéséhez vezethet. Félelmét fokozta, hogy a német szociáldemokraták ismételten figyelmeztették a birodalmi kormányt az egyre közeledő forradalmi veszélyre. Friedrich Ebert, a Szociáldemokrata Párt vezére szeptember 9-től több levelet intézett a kormányhoz, hangsúlyozva bennük, hogy amennyiben a háború folytatódik, a szociáldemokraták nem tudják visszatartani a tömegeket.

E katasztrofális külső és belső helyzetből most már csakis a háború azonnali lezárásával – előbb egy fegyverszünettel, majd az azt követő békével – lehetett kimenekülni. A fegyverszünet megmenti a hadsereget – vélte a hadvezetőség –, amelyre pedig nagy szükség van a “belső felfordulás” vérbe fojtásához. A hadvezetőség – elsősorban Ludendorff – azonban azt is világosan látta, hogy az antant aligha lesz hajlandó fegyverszünetet, majd békét kötni a jelenlegi kormánnyal. A mindenható katonai diktátor most már egy pillanatig sem habozott, hogy beeressze a hatalom sáncai mögé azokat a politikai pártokat – köztük a szociáldemokratákat –, amelyek ellen eddig elkeseredetten harcolt, így vált politikai programjává “egy, a német társadalom valamennyi rétegét reprezentáló népkormány” létrehozása. Ez a program azonban más tekintetben is “bölcс előrelátásról” tanúskodott: azzal ugyanis, hogy a parlamenti pártok beszálltak a süllyedő hajóba, voltaképpen levették a háborúvesztés felelősségét a hadvezetőség válláról, és átvittek a “politikai vezetés” számlájára.

Az elkövetkező napokban úgy tűnt, valóban teljes sikert hoz Ludendorff “zseniális húzása”.

A "forradalom felülről" ötlete

A birodalmi kormány is lázasan kereste a kiutat: ha a háború elveszett is, hogyan lehetne legalább a német imperializmust, a tőkés és nagybirtokos osztályok uralmát megmenteni. A kormány természetesen elsősorban a belső veszélyeket érezte. Igaz, a szeptember 27-i ülésen napirendre tűzték a balkáni harctéri helyzet megvitatását, de nem sokkal a tanácskozás megkezdése után megint csak a belső helyzetre terelődött a szó. A kormány tagjai sorra elismerték, hogy csődöt mondtak azok az eszközök, amelyekkel megpróbálták féken tartani a hátszínig, és elfogadták a parlamenti pártok közös bizottságának javaslatát a porosz választójog reformjáról, egyúttal határozatot hoztak, hogy az új demokratikus parlamentáris rendszer egyes elemeit már a közeljövőben életbe léptetik. A határozat elfogadása után döbbenet néztek egymásra a minisztertanács tagjai – nemrég még szörnyűséges, üldözendő bűnnek számított, ha valaki csak megpendítette azt, amit most ők határozatban kimondtak.

A minisztertanácsnak volt még egy mozzanata, amely néhány héttel korábban általános visszautasításra talált volna; a szociáldemokraták – Ebert vezetésével – felajánlották, hogy hajlandók részt venni a kormányban. (Ez a felajánlkozás egyrészt megmutatta, hogy a Szociáldemokrata Párt – a *hatalmon belül*, szövetségben a nagytőkével és a nagybirtokkal – hajlandó minden erejét latba vetni, hogy útját állja egy fenyegető forradalomnak, és megmentse az imperialista Németországot és a császárság rendszerét; másrészt felcsillantotta a reményt a hatalmon levők előtt, hogy próbálkozásaikhoz szövetségest találhatnak.)

A szociáldemokraták ajánlata valósággal magával ragadta Hintzét. Gondolataiban tüneményes gyorsasággal kirajzolódott, hogyan lehet megoldani a belső válságot: a kiút – a "felülről végrehajtott forradalom". Csak azt nem tudta még, hogyan tudja elfogadtatni a hadvezetőséggel a – minden párt képviselőjét magában foglaló – "demokratikus kormány" gondolatát, illetve bizonyos "demokratikus reformok" bevezetését. Nem kellett sokáig töprengenie, szeptember 28-án Ludendorff személyes üzenetével Berlinbe érkezett von Winterfeldt ezredes. Az üzenet a hadvezetőség kifejezett óhaját tartalmazta "széles bázison nyugvó nemzeti kormány létrehozására".

Herding nem akart hinni a fülének; Ludendorff pálfordulása meglepte. Hintze viszont azonnal lázas szervezkedésbe kezdett, és – Hertlinggel együtt – még aznap elutazott a spái főhadiszállásra.

A hadsereg főhadiszállásán szeptember 29-re összegyűltek a császári Németország legfelső vezetői. Az elnöklő II. Vilmos délelőtt tizenegykor nyitotta meg a tanácskozást. A résztvevők – Hindenburg, Ludendorff, Hertling, Hintze, Siegfried von Roedern államtitkár, Radowitz államtitkár, von Winterfeldt vezérkari ezredes, von Berg, a civil kabinet főnöke – vegyes érzelmekkel foglalták el helyüket.

A többieknek már a tanácskozás kezdete előtt feltűnt Hintze szokatlan idegessége. Okát egyelőre nem sejtették. Azaz, Hindenburg és Ludendorff egészen pontosan tudták, miért nyugtalan a külügyi államtitkár. A koronatanács kezdete előtt előzetes megbeszélés zajlott Hintze és a hadvezetés képviselői – Hindenburg, Ludendorff és Heye – között. Ludendorff kertetelés nélkül Hintze elé tárta a valós helyzetet, hogy a háborút már menthetetlenül elvesztették, és azt követelte, kössék meg az azonnali fegyverszünetet. Végül szenvtelen hangon hozzátette: minden órai késedelem súlyos veszteségeket hordoz magában. Hintze szóhoz sem tudott jutni az elképedéstől. Nem voltak illúziói a katonai helyzetet illetően, de azt mégsem várta, hogy a teljes katonai összeomlást a mindenható katonai diktátor maga ismeri be, és maga fogja követelni az azonnali fegyverszünetet.

Hirtelenjében nem is tudott mit mondani. Amikor összeszedte magát, válaszában megpróbált kiutat keresni a válságos helyzetből. Úgy vélte, mindenekelőtt a belső helyzetet kell tisztázni. A rendteremtésre pedig – fejtegette – két megoldás kínálkozik: az egyik a Ludendorff vezette nyílt katonai diktatúra, a másik a "felülről végrehajtott forradalom", amely

félreformokkal szerelné le a növekvő elégedetlenséget. Ludendorff a második megoldás mellett foglalt állást, de nyomatékosan megismételte, hogy ez is csak akkor kecsegtethet sikerrel, ha sor kerül az azonnali fegyverszünetre.

Hindenburg ekkor közbeszólt: “A fegyverszünetnél azonban ragaszkodni kell a brieyi és longwyi vasércmedencék megtartásához!” Ludendorff ellentmondott főnökének: “Arra most már nincs idő!” És megismételte, azonnal fegyverszünetet kell kötni, és a szociáldemokratákig, a szakszervezetekig terjedő “nemzeti egységkormányt” kell alakítani.

Ludendorff tehát a magáévá tette Hintze koncepcióját. Felismerte a “felülről végrehajtandó forradalom” lényegét. Azt a lényegét, amelyről Hintze később így nyilatkozott: “Olyan eszköznek tekintettem, amellyel elejét lehet venni az alulról jövő forradalomnak; ez utóbbit ugyanis a mi helyzetünkben öngyilkosságnak tartottam.”

A koronatanácsoson Hintze feltűnő izgatottsága csak addig tartott, amíg a császártól elsőként szót kapó Ludendorff beszélt. Miután a tábornok rekedt hangon előadta a hadvezetőség “visszavonhatatlan követelését” az azonnali fegyverszünet kérelméről, az államtitkár, önuralmát visszanyerve, higgadtan vázolni kezdte elképzeléseit a “felülről végrehajtandó forradalomról”.

II. Vilmos a két beszéd hallatán teljesen összetört, de aztán Hintze beszédének vége felé már visszanyerte higgadságát. Kijelentette: lényegében egyetért az előadottakkal. Együttal felszólította Hintzét, lépjen érintkezésbe Wilson amerikai elnökkel, és – az elnök januárban meghirdetett 14 pontja alapján – tegyen javaslatot egy békekonferencia összehívására. A belső “demokratikus átalakulást” nem tartotta sürgetőnek; ebben a kérdésben inkább Hertling ellenkező véleményét fogadta el, aki azt hangoztatta, hogy a “parlamentarizmus” bevezetése az első lépés lehet az “anarchiába süllyedés” felé. A hadvezetőség azonban ellentmondott Hertlingnek, mire a kancellár benyújtotta lemondását. A tanácskozás résztvevőinek többsége megkönnyebbüléssel nyugtázta ezt a lépést, hiszen az agg kancellár amúgy is alkalmatlan lett volna a “demokratikus reformok” végrehajtására. A lemondáshoz II. Vilmos is hozzájárult – nehéz szívvel bár –, és ezzel lényegesen felgyorsította az eseményeket.

Szeptember 30-án császári rendelet jelent meg Hertling felmentéséről és a “parlamentarizmus” bevezetéséről. Arról, hogy ez utóbbi mit is jelent, egyelőre csak homályos elképzelések voltak. Mindenesetre a szociáldemokrata és a független szocialista pártsajtó máris úgy emlegette a császár rendeletét, mint a “demokrácia győzelmét”.

Most már csak az volt a kérdés, ki lépjen Hertling helyébe, ki képes a kormány élén megfelelően végrehajtani a kettős feladatot. Hintze és a hadvezetőség csakhamar megegyeztek Miksa badeni nagyherceg személyében, akinek kancellárságát a nemzeti liberálisok már régóta sugalmazták.

Miksa – II. Vilmos rokona, szolgálaton kívüli porosz tábornok – “liberális nézeteiről” volt ismert. Mint a hadifogolyügyek intézője a háború alatt többször megfordult Svájcban és Svédországban. Ezeket az alkalmakat arra is felhasználta, hogy kapcsolatokat keressen az antant egyes köreihez; így aztán – a liberális burzsoázia nézeteivel azonosulva – 1918 kora tavaszán eljutott a megegyezéses béke koncepciójáig, sőt abbeli álláspontját 1918. március 20-án Hertling kancellárhoz intézett emlékiratában ki is fejtette. Közvetlen környezetéhez olyan személyiségek tartoztak, mint M. Warburg, hamburgi bankár, Hans Delbrück, a neves történész, Hans von Haefen vezérkari ezredes, a hadvezetőség képviselője a külügyi hivatalban, Wilhelm Solf gyarmatügyi államtitkár és a jobboldali szociáldemokrácia egyik vezetője, Eduard David.

Miksa jelölését a császár is tudomásul vette. Csak az volt kérdéses, elfogadják-e kancellárnak a politikai pártok. A tanácskozás úgy döntött, hogy Hintze, Roedern és Bussche vezérkari őrnagy azonnal utazzék Berlinbe, ahol – Payer alkancellárral együtt – meggyőzik a politikai pártok vezetőit, ráveszik őket a kormányban való részvételre. (Ez utóbbihoz még ki

kellett csikarni a császár hozzájárulását is, mert II. Vilmos október elején még csak tárca nélküli miniszterséget volt hajlandó adni a pártok képviselőinek.)

Miközben a vonat Berlin felé robogott, Bussche ismertette Hintzével és Roedernnel, milyen tájékoztatást fog adni – a Ludendorfftól kapott megbízatás alapján – a pártvezéreknek a katonai helyzetről. Aztán – Hintze javaslatára – még a vonatból táviratilag értesítették az osztrák-magyar kormányt, hogy hamarosan várható Németország új kormányának megalakulása, és hogy ez a kormány megalakítása pillanatában békekonferencia-javaslattal fordul Wilsonhoz.

Ludendorff Spából igyekezett megszervezni Hintze és Roedern missziójának sikerét. Előbb a császárral küldetett parancsot Payernak a kormány azonnali megalakítására; majd Hindenburggal táviratoztatott von Haeften ezredesnek, hogy az haladéktalanul kezdje meg Payer ostromát. Mindkét távirat utolsó mondata hangsúlyozta, hogy “minden órai késedelem ezer és ezer német katona halálát okozza”, és hogy “a békelépés megtétele az új kormány legelső feladata”. Amikor II. Vilmos aláírta a táviratot, észre sem vette, hogy a békéért való felelősséget ezzel végleg levette a hadvezetőség válláról, és a még meg sem alakult új kormány nyakába varrta.

Berlinben a táviratok elérték a várt hatást. Haeften ostrom alá vette Payert, Payer pedig a pártvezéreket. Amikor Hintze és Roedern megjelent a porosz minisztertanács ülésén, a meghívott pártvezetők simán beleegyeztek Miksa kinevezésébe, sőt arra kérték Payert, hogy azonnal táviratozzon a Dessauban tartózkodó Miksáért. Mindez olyan gyorsan zajlott le, hogy csak mire fölocsúdtak, kezdtek kérdezősködni a sietség okáról. De csakhamar áttértek a tárcák elosztására, s noha II. Vilmos akaratának megfelelően csak egy tárca nélküli miniszterségre és több államtitkári posztra pályázhattak, heves marakodás kezdődött. Jellemző, hogy a tárcákon való civódásnak a szociáldemokraták pozitív fellépése vetett csak véget. Ludendorff elégedetten nyugtázta az eredményt, hogy a pártok jóváhagyását simán sikerült megszerezni. Ezzel a pártok voltaképpen alávetették magukat a hadvezetőség akaratának, és készenk mutatkoztak a felelősség önkéntes átvállalására. A hírek kézhezvétele után a tábornok különvonatán Avesnes-be, az operatív főhadiszállásra utazott, ahol beszédet tartott a vezérkari tisztek előtt. Itt – Thaer vezérkari alezredes feljegyzéseinek tanúsága szerint – a következőket mondta: “«Kötelessége kijelenteni nekünk, hogy katonai helyzetünk félelmetesen komoly. A nyugati front áttörése minden nap bekövetkezhet... A hadvezetőség és a német hadsereg a végét járja, a háborút már nemcsak hogy nem lehet megnyerni, de a végleges vereség is elkerülhetetlenül előttünk áll.... Hadseregünket, sajnos, súlyosan megfertőzték a spartakista-szocialista eszmék. A csapatokban többé nem lehet bízni... Már a legközelebbi időben elképzelhető az ellenség nagy győzelme... amely után a nyugati fronthadsereg utolsó tartását is elveszíti, teljesen felbomolva átözönlik a Rajnán, s beviszi Németországba a forradalmat... Ezt a katasztrófát feltétlenül el kell kerülnünk. Ezért a hadvezetőség követelte Öfelségétől és a kancellártól, hogy azonnal kérjen fegyverszünetet... Ez idő tájt nincs kancellárunk... Kértem Öfelségét azonban, hogy mindazokat vegye be a kormányba, akiknek legfőképpen köszönhetjük, hogy idáig jutottunk. Mi tehát ezeket az urakat látni fogjuk mostanság, amint a minisztériumokba bevonulnak. Nekik kell a békét megkötni, azt a békét, amelynek megkötése minden áron szükséges. S meg kell enniük azt a levest, amelyet nekünk teleaprítottak.»

Miközben Ludendorff beszélt, csöndes sóhajok és nyögések törtek elő a jelenlevőkből, és sokuk, talán legtöbbjük arcát akaratlanul is könnyek borították el.”

A vezérkari gárda pszichikailag összeomlott. Ez az összeomlás azonban nem keserítette el a hadvezetőséget, hanem ellenkezőleg, azt jelentette számára, hogy továbbra is támaszkodhat a tiszti gárdára. A tisztek letargiáját ugyanis egy vízió okozta; lelki szemeik előtt látták a felbomlott, “forradalmi mételetől fertőzött” hadsereg hazaözönlését, az ország “teljes anarchiába süllyedését”, és most már csak az foglalkoztatta többségüket, hogyan lehetne

megakadályozni ezeket a szörnyűségeket. Erre pedig nem nyílt más megoldás, mint amelyet maga a hadvezetőség is sugallt: a fegyverszünet, a megfertőzött hadsereg gyors rendbe tétele, s aztán ezzel a fegyveres erővel nekiesni a hátszág fertőző, forradalmi gócinak.

Vagyis az avesnes-i utazás elérte célját. A hadsereg vezető testülete szilárdan a hadvezetőség mögé állt. Ludendorff úgy vehette föl a következő napok nehéz harcait, hogy tudatában volt: a jövőben is számíthat a fegyverek erejére.

A “népkormány” fegyverszüneti kérelme

Ludendorff tábornok Avesnes-ből Spába visszatérve megdöbbenéssel vette tudomásul, hogy az új kormány – “parancsa” ellenére – még nem alakult meg. Payer alkancellár arra hivatkozott, hogy Miksa badeni nagyherceg egyelőre nem kancellár, csak kancellár jelölt, és ez a körülmény napokig elodázhathatja az új kormány megalakítását. Ludendorff azonnal Hindenburg tábornagyhoz fordult segítségért, aki táviratot küldött Payernak, közölve: “Ha ma este 7-8 óráig bizonyosra lehet venni Miksa badeni nagyherceg kormányalakítását, egyetértek a békeajánlat elküldésének holnap délelőttre halasztásával. Ha azonban a kormányalakítás bármilyen ok miatt kétségesse válik, szükségesnek tartom, hogy az ellenséges kormányoknak még ma éjjel eljuttassák a békeajánlatot.”

E nyilvánvaló zsarolásra Hintze aznap este válaszolt: “Az új kormány megalakítása előreláthatólag még ma, október 1-én [éjszaka] megtörténik. Utána a békeajánlat még ugyanazon éjjel elküldhető. Az ostoba és követelődző pártokkal szemben a katonai helyzet a legerősebb nyomást gyakorló eszköz.”

Ám Hintze jóslata nem vált be. Bussche vezérkari őrnagy késő este telefonon jelentette Ludendorffnak, hogy Miksa nagyherceg megérkezett ugyan Berlinbe, de a vele folytatott beszélgetésből arra lehet következtetni, hogy nem hajlandó felvenni a Ludendorff diktálta gyors tempót, sőt szavaiból úgy tűnik, hogy nem óhajtja alávetni magát a hadvezetőség akaratának, és vállára venni a felelősséget a “nemzeti katasztrófáért”. Bussche még azt a feltételezést is megkockáztatta, hogy Miksa a jelek szerint a hadvezetőségtől – azaz a szélsőséges militaristáktól – való megszabadulásban látja a “demokratikus átalakulás” és a béke legfőbb biztosítékát; és úgy vélekedik, hogy a “népkormány” legfőbb feladata nem a békeajánlat haladéktalan megtétele és az azonnali fegyverszünet, hanem a “demokratikus átalakulás” keresztülvitele.

Ludendorff “példátlan lázadásnak” minősítette a nagyherceg magatartását, de október 1-én nem volt abban a helyzetben, hogy megtorolja ezt a lázadást, kénytelen volt lenyelni a keserű pirulát. Miksa pedig a következő órákban jó taktikai érzékkel tovább húzta az időt, hogy a hadvezetőséget bizonyos értelemben alávesse a maga akaratának. Busschénak kijelentette, nem érti, miért sürgetik, s hogy egyáltalán mit akarnak tőle, amikor még jogköre sincs, hiszen egyelőre ki sincs nevezve kancellárnak. Bussche azt válaszolta, hogy ezen könnyű segíteni, és megígérte, hogy érintkezésbe lép a hadvezetőséggel: állítsák meg a császár éppen Berlinbe tartó különvonatát, és II. Vilmos telefonon azonnal nevezze ki kancellárnak a nagyherceget.

A beszélgetés után alig másfél órával ez meg is történt. Ludendorff Kölnben feltartóztatta a császári különvonatot, és II. Vilmos – ami még nem fordult elő a Hohenzollern-császárság történetében – telefonon nevezte ki Miksát kancellárnak.

A császár – aki pedig csakis “legkedvesebb tábornagya és annak leghűségesebb munkatársa” mellett érezte magát biztonságban – azért tartott Berlinbe, mivel Ludendorff úgy vélekedett, hogy jelenlétével megfékezheti a berlini “okoskodókat”. Ugyanakkor Miksa is örült a császári utazás hírének, mert remélte, hogy Spából eljőve II. Vilmos kikerül Ludendorff erőszakos hatása alól.

Miközben a császár Berlinbe tartott, Miksa – már mint kancellár – kapcsolatba lépett a pártok vezetőivel, Payer alkancellár pedig hozzáfogott a Wilsonnak küldendő jegyzék megfogalmazásához. Miksa különösen nagyra értékelte az Eberttel folytatott tárgyalást, mivel a szociáldemokrata pártvezér ismételten megerősítette, hogy pártjának leghőbb vágya bekerülni a kormányba, s ennek fejében készek támogatni a kancellár fáradozásait.

Közben Ludendorff Spából újabb utasítást küldött Haeften ezredesnek, hogy az sürgesse Miksát: a kormányt legkésőbb éjjel fél egyig meg kell alakítani. Ezután szokatlan – mások szerint fölháborító – lépésre szánta el magát: táviratot küldetett a külügyi hivatalba, hogy Bernen keresztül – ha kell, a svájci kormány közreműködésével – azonnal közöljék Wilsonnal a

fegyverszüneti és békeajánlat közeli érkezését. Egy másik táviratában pedig arra adott utasítást, hogy minderről értesítsék Bécsset, felszólítva az osztrák-magyar hatóságokat a német jegyzék elvi és formai elfogadására, hogy aztán azt október 2-án, már közösen, haladéktalanul elküldhessék.

Ludendorff újabb önhatalmú lépései felháborították Miksát, még az is megfordult a fejében, hogy lemond. A táviratokat természetesen nem továbbították, ám ezzel még nem értek véget Ludendorff rohamai: reggel nyolckor Haeften ezredes jelent meg a kancellárnál a tábornok legújabb utasításával. Azt követelte, hogy Miksa azonnal írja alá a Payer által megfogalmazott jegyzéket. Miksa erre nem volt hajlandó, mivel úgy tartotta szükségesnek, hogy a jegyzék tartalmát előbb ismerjék meg a pártok vezetői is azon az értekezleten, amelyet délelőtti kilencre hívtak össze Bussche vezérkari őrnagy helyzetjelentésének meghallgatására.

A tájékoztatón megjelent Westarp gróf (Konzervatív Párt), Gamp (Birodalmi Párt), Stresemann (Nemzeti Liberális Párt), Gröber (Centrum Párt), Fischbeck (Haladó Néppárt), Ebert (Németország Szociáldemokrata Pártja), Haase (Németország Független Szociáldemokrata Pártja) és Seyde (a Birodalmi Gyűlés lengyel nemzetiségi csoportjának vezetője). Bussche tájékoztatója elérte a várt hatást, a résztvevők megkövültén hallgatták rideg és könyörtelen előadását a háború elvesztéséről, a példátlan méretű katonai vereségről.

A befejező mondatok az azonnali cselekvést sürgették: “A német hadsereg még elég erős ahhoz, hogy az ellenséget hónapokon keresztül feltartsa, helyi sikereket érjen el, és újabb áldozatokra kényszerítse az antantot. De minden egyes nap közelebb hozza céljához az ellenséget, s egyre kevésbé ösztökéli arra, hogy elviselhető békét kössön velünk. Ezért semmi időnek nem szabad veszendőbe mennie.”

A pártvezetők először szóhoz sem jutottak. Aztán, a bénultság oldódásával, megindult a keserű és felindult szavak zuhataga: “bűnös mulasztással” vádolták a hadvezetőséget, amiért eddig mind előttük, mind a közvélemény előtt elhallgatta a valóságot. Az indulatok elcsitultával azonban kétségbeesés és tanácstalanság lett úrrá a pártvezetőkön, nem tudtak kiutat találni, s egyre inkább hajlottak rá, hogy támogatni kell a hadvezetőség azonnali fegyverszüneti kérelmét, mert egyedül ettől a lépéstől remélhetik mind a külső, mind pedig a belső összeomlás elkerülését, vagy legalábbis elodázását.

Vagyis: a hadvezetőség Bussche tájékoztatójával ismét a maga javára fordította a helyzetet. Ez abból is kiviláglott, hogy a Payer fogalmazta jegyzéket lényegi módosítás nélkül fogadták el. Eszerint Németország felkéri Wilsont, az Egyesült Államok elnökét, hogy vegye kezébe a béke ügyét; egyúttal kijelentik, hogy a békétárgyalások alapjául elfogadják Wilson január 8-i beszédében és későbbi üzeneteiben megfogalmazott programját; a további vérontás elkerülése céljából pedig a német kormány kéri az azonnali fegyverszüneti tárgyalások megkezdését.

Miközben a jegyzék szövegének értelmezése és javítása folyt, Berlinben nyilvánosságra kerültek Bussche tájékoztatójának részletei. A hatás éppoly leírhatatlan volt, mint a pártvezérek esetében. Berlin munkásnegyedeiből megmozdulásokat jelentettek, és óráról órára fenyegetőbbé vált a tömegek nyílt lázadásának veszélye.

Miksa a “belső rend felborulásától” tartva igyekezett meggyorsítani a “népkormány” megalakítását. Közben Ludendorff állandó ostrom alatt tartotta a kancellárt; Haeften ezredesen keresztül arra akarta rávenni, hogy a Birodalmi Gyűlés október 5-re összehívott ülésén már jelentse be a jegyzék elküldését. Amikor azonban Miksa október 2-án este II. Vilmos elé terjesztette megerősítésre az ideiglenes kormánylistát, megtagadta Ludendorff ezen kívánságát, mivel tömegmegmozdulásoktól tartva úgy vélekedett, hogy “a békére törekvő kormány megalakulása áldozatául esne a fegyverszüneti és a békekérelem kiváltotta szenzációnak”.

Egyébként az a kormánylista, amelyet a kancellár II. Vilmos elé terjesztett, és amelyet a császár megerősített, még nem a “népkormány” listája volt. Mivel a pártok közötti rivalizálás a tárcákért még lankadatlanul tartott, Miksa arra kényszerült, hogy megelégedjen egy stabil emberekből álló, úgynevezett “háborús kabinet” létrehozásával. Ennek tagjai voltak: Payer

alkancellár, Solf és Trimborn államtitkárok (előbbi a lemondott Hintze helyén), Friedberg, a porosz minisztertanács alelnöke, és – október 9-től – Scheuch altábornagy, az új hadügyminiszter.

Október 3-án Miksa személyesen lépett érintkezésbe a hadvezetőséggel; telefonon beszélt Hindenburg tábornaggal, és kifejezte csodálkozását a hadvezetőség pánikszerű követelőzésén. Hindenburg válaszként olyan tragikus katonai helyzetértékelést adott, hogy a kancellár nem volt hajlandó elfogadni, és kérte, hogy a tábornagy írásban is erősítse meg helyzetelemzését.

Hindenburg írásbeli jelentése még aznap délután Berlinbe érkezett. Ebben többek között a következőket írta: “A legfelső hadvezetőség ragaszkodik szeptember 29-én (vasárnap) közölt követeléséhez az ellenségnek adandó békeajánlat elküldéséről... A helyzet napról napra éleződik, s ez a legfelső hadvezetőséget súlyos döntésekre kényszeríti. Mindezen körülményeket figyelembe véve, a harcot abba kell hagyni, hogy a német népet és szövetségeseit megkíméljük a céltalan áldozatoktól. Minden egyes napnyi halogatás katonaezrek életébe kerül.”

Hindenburg írásos válasza majdnem kiesett a kancellár kezéből: a hadvezetőség írásban is elismerte a háború elvesztését. Miksa első felindulásában ismét felhívta Hindenburgot, és nekiszegezte a kérdést: tisztában van-e a hadvezetőség azzal, hogy az általa követelt békeakció megindítása automatikusan együtt jár a gyarmatok, Elzász-Lotaringia és a keleti, lengyel többségű tartományok elvesztésével. Hindenburg meglepő válasza jól tükrözte a német hadvezetés következtelenségeit. A tábornagy kijelentette: “... elviselhetetlen feltételek esetén az utolsó emberig harcolunk!” Roedern államtitkár, aki a telefonbeszélgetés idején ott állt a kancellár oldalán, felindultan kiragadta a kagylót Miksa kezéből, és remegve válaszolt: “Egy hatvanötmillió népet nem lehet kényszeríteni az utolsó emberig való harcra!”

A hadvezetőség cinizmusa a pártvezetők többségét is felháborította. Hindenburg magatartásából nyilvánvalóvá vált, hogy a hadvezetés a szélsőséges imperialista célok érdekében vállalja akár Németország teljes megsemmisülésének a kockázatát is.

A hadvezetőség házárdör terveit arra a feltételezésre alapozta, hogy ha az antant “elviselhetetlen feltételekhez” szabja a békét, sikerül ismét maga mellé állítani az emiatt “mélységesen csalódott német népet”, és a végletekig elhúzni a harcot. Miksa kancellár és a mögötte álló körök azonban semmiképpen nem kívánták ezt a megoldást. Tisztában voltak ugyanis azzal, hogy négyéves kegyetlen véráldozatok után nem hajthatják újabb harcokba a népet, amely – a hadvezetőség nyílt beismerései után – tökéletesen tudatában van a háború végleges elvesztésének, és ha kell, ha újabb véráldozatokra akarják kényszeríteni, inkább saját felettesei, az imperialista rendszer ellen fordítja a fegyvert. Így aztán Miksa október 3-án délután eljutott a végső döntéshez: utasítást adott a Wilsonhoz küldendő jegyzék végleges megfogalmazására. Mivel a szövetségessel gyors megegyezés született a jegyzékkel és annak elküldésével kapcsolatban, Németország jegyzékét 1918. október 3-ról 4-re virradó éjszaka, 1 óra 40 perckor Bernen keresztül továbbították Wilsonnak, az Egyesült Államok elnökének. Az azonnali fegyverszüneti kérelmet és békeajánlatot tartalmazó jegyzékhez fenntartás nélkül csatlakozott az Osztrák-Magyar Monarchia és Törökország.

A jegyzék kimondta: “A német kormány felkéri az Egyesült Államok elnökét, vegye kezébe a béke helyreállításának ügyét, hozza valamennyi hadviselő állam tudomására ezt a megkeresést, és hívja fel azokat meghatalmazottak elküldésére a tárgyalások megindítása céljából. [A német kormány] elfogadja az Amerikai Egyesült Államok elnöke 1918. január 8-i kongresszusi üzenetében és későbbi megnyilatkozásaiban, így a szeptember 27-i beszédében felállított programot a békétárgyalások alapjaként. A további vérontás elkerülésére a német kormány kéri az azonnali általános fegyverszünet létrehozását.”

Miksa kancellár – a wilsoni pacifizmustól (az amerikai imperializmus akkori hivatalos ideológiájától) is befolyásoltan – azt hitte és remélte, hogy Németország és szövetségesei kérése meghallgatásra talál a győztes antanthatalmaknál. De ebben bízott az egész német

uralkodó osztály is. Szemükben az azonnali fegyverszünet és a béke egyúttal a leghatásosabb eszköz volt a “szocialista-spartakista-bolsevista eszméktől megfertőzött tömegek” megfékezésére. Ha nem is nyílt formában, de ezeknek a gondolatoknak adott kifejezést október 5-én, a Birodalmi Gyűlésben elmondott beszédében maga Miksa kancellár is – tudniillik, hogy a belső háborgást is elcsitítja majd a hamarosan elérendő külső béke. Ám nem sok idő kellett hozzá, hogy a vesztes német imperializmus megismerje a győztes antantimperializmus kérlelhetetlenségét.

Jegyzékháború

A fegyverszüneti és békekérelem elküldésével új szakaszba lépett a háborút veszített német imperializmus megmentésének "heroikus harca". A hadvezetőség, annak érdekében, hogy a tárgyalásokon minél kedvezőbb feltételeket lehessen kicsikarni, utasítást adott az állandó visszavonulásban levő nyugati hadseregnek, hogy folytassanak az "eddiginél is állhatatosabb elhárító harcokat". Hindenburg tábornagy október 12-én parancsot intézett a Rupprecht vezette hadseregcsoporthoz. Ebben hangsúlyozta: a háború befejezése annál kedvezőbb lesz, minél jobban sikerül kézben tartani a hadsereget, s minél inkább sikerül megkapaszkodni a meghódított területeken, sőt az eddiginél is nagyobb károkat okozni az ellenségnek. Arra az ellenvetésre, hogy az egyre erősebb nyomás alatt a szétesés fenyegeti a hadsereget, s így Németország feltétel nélküli kapitulációra kényszerül, a tábornagy csak október 28-án válaszolt. Kijelentette: ha a hadsereg nem tart ki, végzetes következményekkel kell számolni mind a hátszországban, mind nemzetközi tekintetben; ezért megtorolnak minden önkéntes jellegű visszavonulást, és utasítják a csapatokat a végsőig való ellenállásra.

A hadvezetőség kérlelhetetlenségével újabb tízezreket kergetett a halálba, de a csapatok "állhatatos ellenállásra" kényszerítése nem járt igazán sikerrel. A frontalakulatokat még úgy ahogy egyben tartotta az ellenséges nyomás, ám a hiányok pótlására hivatott hadtápterületeken egyre gyorsult a hadsereg bomlása. "Maródiak tízezrei kószálnak a hadtápterületeken... megtagadják a frontra indulási parancsot... felfegyverzett bandák özönlenek a hátszország felé..." – jelenti október közepén a Rupprecht vezette hadseregcsoport.

A bomlás szele végigsöpört az arcvonala alakulatain is: "A csapatok halálosan fáradtak, létszámuk vészesen apad... ellenálló erejük rohamosan csökken. Az emberek csoportosan adják meg magukat az ellenségnek... Ludendorff nem képes beismerni a helyzet komolyságát. Bármilyen körülmények között, de azonnal békét kell kötnünk, mielőtt az ellenség szabaddá tenné a Németországba vezető utat, mert akkor jaj nekünk!" – követelte egy másik hadseregcsoport parancsnoka, Vilmos porosz trónörökös Hindenburghoz írott levelében.

A frontparancsnokok jankiáltását a hadvezetés meg sem hallotta. Ludendorff környezetében nem titkolták, hogy a végsőig való ellenállásnak nemcsak külpolitikai céljai vannak – úgy vélték, hogy a fegyveres harccal sikerül együtt tartani azt a legszükségesebb katonai erőt, amely a fegyverszünet megkötése után azonnal bevethető lesz a másik nagy ellenség, az egyre forradalmasodó hátszország ellen.

Ezekben az októberi napokban – amikor pedig a külső háború azonnali lezárása lett volna a legsürgetőbb feladat – a hátszországban sok energiát fordítottak a "felülről végrehajtandó forradalom" programjának kidolgozására. Ez a feladat elsősorban Miksa "népkormányára" várt, de támogatta a hadvezetőség is, mivel az új parlamenti, koalíciós kormánygépezetben hathatós eszközt látott a dolgozó tömegek forradalmi elégedetlenségének "kanalizálására".

E politika végrehajtásában hathatós támaszt jelentett a munkáspártok vezetőinek a magatartása. A Független Szociáldemokrata Párt például október 5-én felhívást bocsátott ki, ebben halottnak nyilvánította az imperializmust, és a demokrácia és a szocializmus győzelmét ünnepelte Miksa kormányában. Az Ebert-Scheidemann vezette Szociáldemokrata Párt még ennél is tovább ment: arra ösztönözte a befolyásuk alatt álló szakszervezeti vezetőket, hogy tőkésekből és szociáldemokratákból hozzanak létre "munkaközösségeket". Ezek feladata az lett volna, hogy a "népkormány" öntudatos támaszaiként, a megvalósult demokrácia oszlopaiként szolgáljanak.

A Spartakus Szövetség október eleji híres levele lerántotta a leplet a független szociáldemokraták és a szociáldemokraták félrevezető mesterkedéseiről. "A történelem ismert régi játéka szabályszerűen megismétlődik Németországban. Ha az osztályuralom alatt a talaj megmozdul... a tizenkettedik órában megjelenik egy reformminisztérium... Ezúttal, a történelemben először, egy magát szociáldemokratának nevező párt vállalkozik arra, hogy a

közelgő katasztrófa láttán eljuttassa a fennálló osztályuralom megmentőjének szerepét, a látszatreformokkal kifogja a szelet a fenyegető népvihar vitorlájából, s féken tartsa a tömegeket.”

A Spartakus Szövetség október 7-én birodalmi konferenciát tartott. Az itt elfogadott program az imperializmus, a monopoltőke és a militarizmus megdöntésének, a háború azonnali befejezésének s egy demokratikus, békeszerető Németország megteremtésének forradalmi alternatíváját állította a tömegek elé.

A tömegek, az imperialista háború kárvallottjai október első napjaiban fokozatosan ki is mozdultak a tétlen elkeseredés állapotából, s egyre inkább a forradalmi akciók felé sodródtak. Különösen az ipari munkásság mozgalmi erősödtek fel. Hatásukra meggyorsult a “belső villámhárítók” építése, s az uralkodó körök növekvő izgatottsággal várták Washington válaszát. Ennek – a kormány számításai szerint – október 8-ra kellett volna megérkeznie. Miksa Berlinbe rendelte Ludendorffot, mivel várható volt, hogy a válaszjegyzék egy sor katonai kérdést is érint.

Ludendorff október 9-én reggel érkezett Berlinbe. Egyetlen tiltakozó szava sem volt a “felrendelés” ellen. Azonnal egy kérdőívet tettek elébe. Válaszaiból képet akartak nyerni arról, milyen eshetőségei vannak a további ellenállásnak. A kérdés-felelet játék mélyen sértette a tábornok önértékét, de mérsékelte magát; viszont ingatag és homályos válaszokat adott, amelyektől Miksa cseppet sem lett okosabb.

Miksa ingerültségét azonban csakhamar elnyomta az aznap megérkezett wilsoni válasz hangneme és tartalma, amely – enyhén szólva – vegyes érzelmeket keltett a kancellárban. A válaszjegyzék nyugtázta ugyan a német kormány azon elhatározását, hogy aláveti magát Wilson feltételeinek, de mondataiból egyértelműen sugárzott, hogy az amerikai elnök most a kivárás taktikáját követi: szövetségeseivel együtt a német hadsereg további vereségeire számít. Egy esetleges fegyverszüneti tárgyalás előfeltételeként a megszállt területek teljes kiürítését követelte; egyúttal megkérdezte, vajon a kancellár a birodalom azon hatalmasságainak a nevében beszél-e, akik a háborút irányították. Leszögezte, hogy az e kérdésre adandó választ rendkívül fontosnak tartja a továbbiak szempontjából.

A wilsoni jegyzékre küldendő válasz kialakításában Ludendorff ismét vezető szerepet kapott. A kancellárnál tartott megbeszélés során nyomatékosan hangsúlyozta: “A fegyverszünet feltétlenül szükséges.... Kiszámíthatatlan, hogy a csapatok kitartanak-e, vagy sem... Bár nem félek a katasztrófától, de szeretném a hadsereget megmenteni, hogy a béketárgyalásokon ütőkártyaként felhasználhassuk.”

Szavai eldöntötték a vitát, s október 11-re elkészült a német kormány második jegyzéke. Bevezető soraiban a kormány tudomásul vette, hogy “az Egyesült Államokkal szövetséges hatalmak kormányai Wilson elnök nyilatkozatainak talaján állnak”. Kötelezettséget vállalt a megszállt területek kiürítésére, és javasolta egy közös bizottság kiküldetését. Majd így folytatta: “A jelenlegi német kormány, amely a békelépésért a felelősséget hordozza, tárgyalások útján és a Birodalmi Gyűlés nagy többségének egyetértésével jött létre. A kancellár – támaszkodva e többség akaratára – minden cselekedetében a német kormány és a német nép nevében beszél.”

A jegyzéket Solf külügyi államtitkár írta alá. Miksa ugyanis éppen a lemondás gondolatával foglalkozott, mivel a franciák október 11-én közzétették azt a levelet, amelyet – sovíniszta, uszító hangnemben – ő írt, még 1918 januárjában Hohenlohe herceghez, az Osztrák–Magyar Monarchia akkori berlini követéhez. Lemondását a legfelső hadvezetés hiúsította meg, kijelentve, hogy Miksa távozása a kormány éléről beláthatatlan katonai következményekkel járna.

Október 12-én elküldték a válaszjegyzéket. A kormány tagjai s a parlamenti pártok vezetői – főleg a szociáldemokraták – Wilson megértő magatartását hangsúlyozták, és bizakodóan a közeli béke lehetőségét propagálták.

De mint az ilyen optimista latolgatásoknál általában, most is bekövetkezett a “derült égből villámcsapás”: október 12-én egy német tengeralattjáró elsüllyesztette az Anglia és Írország között közlekedő *Leinster* nevű utasszállító hajót, amelynek fedélzetén számos amerikai állampolgár és az angol vezető körök néhány képviselője is utazott. (Scheidemann szociáldemokrata államtitkár egy közmondással kommentálta az eseményt: “Szegény embert még az ág is húzza.”) Az eset világszerte nagy felháborodást keltett, a sajtó által erősen manipulált amerikai közvélemény a “bűnösök” – ez esetben a német “népkormány” és szövetségesei –, a “gaz militaristák” fejét követelte.

A második Wilson-jegyzék teljes mértékben ki is használta a *Leinster* esetét. A jegyzékben Wilson sötét barbarizmusnak nevezte a tengeralattjáró-háborút és általában a német hadviselés módszereit, majd kijelentette: “Senki sem várhatja el, hogy a Németország ellen szövetkezett nemzetek hozzájáruljanak egy fegyverszünethez mindaddig, amíg folytatódnak azok az embertelen cselekmények, rablások és pusztítások, amelyekre – jogosan – elszörnyedve és feldúlt szívvel tekint a világ... Az idő tájt ugyanis, amíg a német kormány békejavaslatokat tesz az Egyesült Államok kormányának, tengeralattjárói azzal foglalkoznak, hogy a nyílt tengeren utasszállító hajókat süllyesztenek el; de nemcsak hajókat, hanem csónakokat is, amelyekkel az utasok és a személyzet a menekülés útját keresnek. A német seregek Flandriából és Franciaországból történő jelenlegi kényszerű visszavonulásuk során a szándékos pusztítás olyan útját járják, amely mindig is a civilizált hadviselés szabályai és szokásai nyílt megsértésének volt tekinthető. A városokat és falvakat – amennyiben nem rombolják le őket – kirabolják, vagy sok esetben lakóitól megfosztják.”

Ezek után Wilson eleve elutasította a kiürítés tárgyában kiküldendő közös bizottságra vonatkozó német javaslatot, és leszögezte: a fegyverszüneti feltételek csakis olyanok lehetnek, amelyek kifejezik a szövetségesek katonai fölényét.

Amikor Wilson második jegyzéke október 16-án ismertté vált Berlinben, páni félelem és zűrzavar harapódzott el az uralkodó osztályok soraiban. Szélsőséges imperialista körök – köztük Tirpitz admirális, a Hazafias Párt egyik vezetője – beadványokkal ostromolták Miksát, hogy szakítson meg minden kapcsolatot Wilsonnal, és mozgósítsa a német népet az utolsó nagy ellenállásra. Rathenau, az AEG (Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft) villamossági konszern elnöke pedig a népfelkelés meghirdetéséről beszélt. Hasonló álláspontot foglalt el – ha más formában is – Ludendorff és Scheer admirális is az október 17-i tanácskozáson, ahol Wilson legújabb feltételeinek azonnali elutasítását javasolták. Sőt Ludendorff – teljesen váratlanul – kilátásba helyezte, hogy vannak lehetőségek az ellenállás megerősítésére.

Ugyanakkor a munkáspártok “balról” támadták a kormányt. A független szocialisták azzal vádolták, hogy a jobboldal nyomásának engedve szinte provokálja Wilson egyre súlyosabb feltételeit. Hasonló aggodalmuknak adtak kifejezést a szociáldemokraták. Számukra a háború folytatása azzal fenyegetett, hogy fokozatosan elveszítik a tömegekre gyakorolt befolyásukat.

A Miksa kormányát érő “jobb- és baloldali nyomás” napról napra erősödött. A jobboldal nyomása október 20-án tetőzött, Hindenburg telefonüzenetével. A tábornagy Miksának szegezte a kérdést: hajlandó-e nemcsak szavakkal harcolni a német nép becsületéért, hanem tettekkel is, az utolsó emberig? Vagy kapitulációt akar a végső erőpróba előtt, és ezzel magát a pusztulást? Végül tiltakozott a korlátlan tengeralattjáró-háború tervezett leállításá ellen, és követelte, hogy a harcot az utolsó emberig folytassák.

Hindenburg fellépése nem kis felháborodást váltott ki a kormány tagjaiból. A felháborodás fokozódott, amikor kitudódott, hogy II. Vilmos császár is hasonló álláspontra helyezkedett. Miksa a kormány október 20-i ülésén szinte magánkívül tette fel a kérdést: végső soron ki kezdeményezte az azonnali fegyverszünetet, a kormány-e vagy a hadvezetőség? Ki kényszerítette a kormányt az október 4-i jegyzék elküldésére Wilsonnak – talán nem a legfelső hadvezetőség? És ki az, aki a jelen pillanatban folytatni akarja a reménytelen, kilátástalan háborút, ha nem a legfelső hadvezetőség?!

Az október 20-i drámai kormányülésen – amely egy-egy pillanatában előrevetette a kormány szétesésének árnyékát – végül Miksa álláspontja kerekedett felül, és döntés született a korlátlan tengeralattjáró-háború azonnali leállításáról, továbbá a német kormány újabb, harmadik jegyzékének elküldéséről.

Ez a jegyzék október 21-én indult útnak. Bevezetője hangoztatta, hogy a német kormány feltételezi, hogy Wilson – a közös bizottság felállításának elutasítása ellenére – nem fog olyan követeléseket támasztani, amelyek “összeegyeztethetetlenek a német nép méltóságával és az igazságos békével”. Ezt követően tiltakozott az ellen a vád ellen, hogy a német hadviselés barbár jellegű lenne. Mint mondotta, a visszavonulás fedezése céljából mindig is szükségesek és nemzetközi jogilag is megengedettek a rombolások. Leszögezte: a német csapatok a legszigorúbb parancsot kapták a magántulajdon kímélésére és a lakosság – a lehetőségekhez képest megvalósítható – támogatására, ahol pedig kilengések fordulnak elő, szigorúan megbüntetik a vétkeket. Majd vitába szállt azzal a megállapítással, hogy a német haditengerészet szándékosan süllyesztene el mentőcsónakokat, bennük emberekkel. A jegyzék a továbbiakban bejelentette a korlátlan tengeralattjáró-háború leállítását, és közölte Wilsonnal a németországi alkotmányjogi fejlődés fordulatát. Elismerte, hogy mindeddig sohasem kérdezték meg a Birodalmi Gyűlést a háború és béke kérdésében, de egyúttal hangsúlyozta, hogy az alkotmány demokratikus átalakításával ezentúl minden másként lesz. Leszögezte, hogy a változás biztosítéka a jelenlegi kormány, amely “az általános, titkos, egyenlő és közvetlen választások útján létrejött népképviselőteljes egyetértésével alakult”; s hogy a népképviselőteljes kifejezője a birodalmi kancellár, aki egyben felelős is annak, és mint ilyen, már elő is készítette a birodalom új alkotmányát.

A jegyzékben a német kormány végezetül kifejezte abbéli reményét, hogy világos és egyértelmű választ nyert az amerikai elnök azon kérdése, kivel is beszélnek ő és a vele szövetséges hatalmak; egyúttal ismételten leszögezte: “a béke- és fegyverszüneti ajánlat olyan kormánytól származik, amely önkényes és felelőtlen befolyásoktól mentesen, a német nép nagy többségének akaratából létezik”.

A jegyzék elküldése után II. Vilmos váratlan – és korlátoltságáról árulkodó – lépése szolgáltatott újabb szenzációt. A császár október 21-én Berlinben a Bellevue kastélyban összehívatta az államtitkárokat, és bejelentette előttük az “új Németország felépítésének” császári szándékát. Ekkor mondta ki – nem kis derűtséggel fogadott – szavait, miszerint ő, Isten kegyelméből német császár és porosz király, ha kell, a szociáldemokraták élére áll, és velük együtt buzgólkodik az új Németország létrejöttén.

A császár lépése zavart keltett a kormányban. II. Vilmos korlátolt és tapintatlan fellépésén maga Miksa ütközött meg a legjobban; a sugalmazókat – joggal – az udvar cselszövői közt kereste. Egyébként a Wilsonnak adott válaszejegyzékben Miksa kínosan ügyelt rá, hogy a császár személye említésre se kerüljön, sőt a monarchia alkotmányjogi átalakításának hangoztatásával igyekezett megkerülni az egész Hohenzollern kérdést (miközben természetesen úgy tervezte, hogy az alkotmányos monarchia élén álló császár változatlanul II. Hohenzollern Vilmos marad). Október 22-i parlamenti beszédére is az óvatos hang volt a jellemző. Ebben a béketárgyalásokra tette a hangsúlyt, illetve arra, hogy méltánytalan feltételek esetén Németország a végsőkig fog harcolni.

Kínos várakozásban teltek a jegyzék elküldését követő napok. Az ideges feszültséget fokozta Miksa influenzás megbetegedése, aki így napokig kiesett az ügyek intézéséből.

Végül október 24-én megérkezett a válasz. Már az első pillanatban kitűnt, hogy követeléseiben túltesz az előzőkön is. Wilson e harmadik jegyzéke bevezetőjében ravasz taktikával megismételte a német kormány eddigi kötelezettségvállalásait, és hangsúlyozta: a kötelezettségvállalások késztetik arra, hogy szövetségeseinél lépéseket tegyen a fegyverszüneti tárgyalások megindítására. Ám egyúttal hozzátette: Németország csak olyan feltételekre számíthat, amelyek “biztosítják a szövetségesek korlátlan fölényét”, s Németországot eleve

megfosztják attól a lehetőségtől, hogy felújítsa az ellenségeskedést. A továbbiakban kifejezést adott a német alkotmánytervezet módosításával kapcsolatos kételyeinek, sőt kijelentette: “kézenfekvő, hogy a német népnek semmi eszköz nem áll rendelkezésére a birodalom katonai hatalmasságainak a népakarat alá való kényszerítésére”, illetve hogy “a porosz király korlátlan befolyása a birodalmi politikára meggyengületlenül fennáll”, továbbá hogy “a döntő kezdeményezések még mindig azok kezében vannak, akik mostanáig Németország urai voltak”. Végezetül leszögezte, hogy az Egyesült Államok egyedül és kizárólag a német nép igazi képviselőivel hajlandó tárgyalni. Ha az Egyesült Államok mégis katonai potentátokkal és monarchista autokratákkal kényszerül tárgyalásztalhoz ülni, akkor kénytelen lesz nem a béketárgyalásokat, hanem a teljes megadást követelni.

Nos, ez világos beszéd volt. Wilson most már nyíltan összekötötte a béke- és fegyverszüneti tárgyalások kérdését II. Vilmos és militarista klikkje eltávolításával. Követelése tüstént felborította a német uralkodó osztályok belső egyensúlyát.

Leghamarabb a finánctóke azon hatalmasságai reagáltak, akik megértették: Wilson azért köti össze a császár személyét a háborúval, hogy az egész világ előtt elleplezze a háború és valódi kihozzátörő – az imperialista nagybirtok és nagytőke szoros kapcsolatát, és II. Vilmos személyében, illetve közvetlen környezetében találjon bűnbakot a több éves szenvedésre. Ezen körök szemében – akik egyre jobban rettegetek a népföradalomtól – Wilson a kapitalista béke angyalává vált. Lényegében erről a platformról beszélt a Szociáldemokrata Párt is. Ebert és társai – akik “úgy gyűlölték a forradalmat, mint a bűnt” (Ebert híres mondása) – egyre hangosabban követelték II. Vilmos és a szoldateszka eltávolítását; jelszavaikkal voltaképpen a Miksa-féle alkotmányos monarchia útját egyengették abban a reményben, hogy így elkerülhető a tömegek fenyegető forradalma, és elérhető a wilsoni béke.

Am még aznap, október 24-én támadásba lendütek a wilsoni jegyzékben emlegetett katonai potentátok és monarchista autokraták. Hindenburg tábornagy hadseregparancsot adott ki (a parancsot Ludendorff fogalmazta), és ebben a fegyveres erők nevében elutasította Wilson legújabb jegyzékét: “Wilson válasza a teljes [katonai] kapitulációt követeli. Ezért számunkra, katonák számára, elfogadhatatlan... Wilson válasza nekünk, katonáknak felhívás arra, hogy a legvégső erőkig folytassuk az ellenállást. Ha az ellenség belátja, hogy a német front minden áldozat ellenére áttörhetetlen, kész lesz olyan békére, amely Németország jövőjét éppen a széles néptömegek számára biztosítja.”

A “dicsőségtől övezett” két hadvezér azonban csalódott: a német nagybirtokos-nagytőkés osztály többsége ekkor már nem volt hajlandó sorsát a “kalandor” Ludendorffhoz – s a mögötte felsorakozó szélsőséges militaristákhoz – kötni, hanem a wilsoni béke reményébe kapaszkodva már attól sem riadt vissza, hogy megkísérelje a mindenható diktátor, Ludendorff eltávolítását.

Hindenburg és Ludendorff október 25-én – az említett parancs kiadása után – Berlinbe utaztak, ahol egyenesen a császári Bellevue kastélyba hajtottak. Meglepetésükre a császár új kabinetfőnöke, Delbrück fogadta, és a beteg Miksát helyettesítő Payer alkancellárhoz utasította őket. Este kilenckor szenvedélyes vita zajlott le a hadvezérek és az alkancellár között. Payer nem volt hajlandó elfogadni Ludendorff érveit, és félreérthetetlenül közölte, hogy a Wilsonnal való kapcsolattartás – tehát a béke és fegyverszünet kérdése – nem a hadvezetőségre, hanem a kormányra tartozik. A jelenlevő Scheuch hadügyminiszter és Scheer admirális mélyen hallgattak. Hallgatásukkal tulajdonképpen Payert támogatták.

Ezek után másnap a két legfőbb hadvezér rossz sejtelmekkel jelent meg II. Vilmos előtt. Sejtéseik beigazolódtak; II. Vilmost környezete időközben a tábornokok ellen hangolta, és a császár – trónja védelmében – hajlandónak mutatkozott a számára egyébként is ellenszenves Ludendorff feláldozására. A reggeli fogadáson súlyos szemrehányásokkal illette a hajdan félelmetes, most megtépázott diktátort. Ludendorff elvesztette önuralmát, és olyan kijelentésekre ragadtatta magát, amelyekért – más körülmények között – a hadbíróság előtt

kellett volna felelnie. Végül száraz, rekedt hangon azonnali felmentését kérte. Kérését a császár “azt máris megkaphatja!” felkiáltással rögtön teljesítette is.

Ludendorff először szóhoz sem jutott a megdöbbenéstől. Hirtelen mozdulattal Hindenburg felé fordult, de a tábornagy félrekapta a fejét. A ravasz öreg azonnal átlátta a helyzetet: megértette, hogy a császár kétségbeesetten kapaszkodik Miksa kormányába, mert attól reméli trónja biztonságát. Megértette azt is, hogy Ludendorff ideje végképp lejárt, de őrá, a dicsőség koronájával övezett nagy hadvezérre még változatlanul szükség van – és Hindenburg egy pillanatig sem habozott feláldozni “leghűségesebb munkatársát”.

A bukott Ludendorff nem szólt egy szót sem, de szemében gyűlölet lángolt. Gyűlöletével nem a császárt vádolta (akit egyébként is tehetetlen senkinek tartott), hanem “szeretett főnökét”, akinek “árulását” halála napjáig sem bocsátotta meg.

Ludendorff letűnése némileg könnyített a helyzeten, de nem oldotta meg. Sajátos módon elsősorban Ludendorffnak használt a bukás: a későbbiekben azok nyakába varrhatta a háború elvesztése, a fegyverszünet s a versailles-i békediktátum minden ódiumát, akik előidézték és végrehajtották bukását. Listájuk ugyancsak gazdag lett a tábornok emlékirataiban; Miksa állott az élen, majd II. Vilmos és Hindenburg következett, s jelentéktelen, de egyébként befolyásos figurák zárták a sort.

Hindenburg tehát maradt. Érdekében nagytőkés-nagybirtokos körök vetették be minden befolyásukat, mivel ezekben a válságos időkben nem nélkülözhatték azt az embert, akire évek óta csak a dicsőség virágait szórták, s akinek személye még II. Vilmosénál is becsesebb volt számukra. Ludendorff bukásának örült a tábornagy is, mivel annak ostobaságig menő vaksága egyre nyomasztóbb terhet jelentett számára. Más kérdés, hogy a spái főhadiszálláson – ahová Hindenburg még október 26-án este visszautazott – a ravasz aggastyán teátrálisan elsíratta “leghűségesebb munkatársát”. Ezt a képmutatást tükrözik emlékiratának idevágó sorai is: “A mai napig – e sorokat 1919 szeptemberében írom – nem láttam viszont az én sok évig hűséges segítőtársamat és tanácsadómat. Gondolataimban sok ezerszer megkerestem Őt, és hálával teli szívemben meg is találtam.”

Csakhamar kinevezték Ludendorff utódját, Groener tábornok lépett a helyébe. A württembergi generális mérsékelt tiszteletnek örvendett az uralkodó körökben. Kinevezése vegyes érzelmeket keltett, főleg a hadsereg vezetőiben. Akkor még senki sem sejtette, hogy az új főszállásmesterben azt az embert találták meg, aki – Ebert és társai közreműködésével – zseniális módon megmenti a pusztulás szélére sodródott német nagytőkés-nagybirtokos imperialista rendszert.

A császár Spába menekül

A katonai helyzet azonban egyre elkeserítőbb lett. A német hadsereg a nyugati fronton – a holland határtól Verdunig – változatlanul a legsúlyosabb elhárító harcokban állt, csapatai a végkimerülés állapotában, a felbomlás küszöbén voltak. Megdöbbentő hírek érkeztek az utolsó szövetséges, az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének összeomlásáról, ami – az antantcsapatok 1918. október 24-én megindult nagy támadása után – a délnyugati (olasz) arcvonalon napok alatt be is következett. IV. Károly október 27-én táviratban közölte II. Vilmossal: különbékét köt az antanttal. A német hadsereg-főparancsnokság azonnali csapatátmozgásokat rendelt el Tirol körzetébe, hogy még Bajorország előtt védelmi vonalat építsen ki az észak felé előrenyomuló olasz, brit és francia hadosztályokkal szemben.

A kormány nem bízott a hadvezetőség intézkedésének hatékonyságában. Pesszimizmusát nemcsak a Monarchia elvesztése indokolta, hanem a birodalom belső helyzete is. Október közepétől a nagy ipari városokban egymást érték a háború- és rendszerellenes tüntetések. A kormány joggal érezte úgy, hogy Berlinben voltaképpen egy kitörés előtt álló vulkán tetején ül.

A fővárosban október 23-a óta volt érezhető, hogy kitörőfélben van a vihar. A kormány az általános amnesztia jegyében számos bebörtönzött társával együtt szabadon bocsátotta Karl Liebknechtet. A kiszabadult politikai foglyokat tomboló lelkesedéssel üdvözlötték Berlin munkásai. A tömegek forradalmi erjedését a kormány a “demokratikus alkotmány” kidolgozásáról szóló hírekkel próbálta ellensúlyozni, de – mintegy válaszul – az ellenzéki forradalmi ifjúsági szervezetek október 26-27-i birodalmi konferenciáján – Liebknecht javaslatára – kimondták a forradalmi előkészületek meggyorsítását.

A szociáldemokraták, a független szocialisták és a kormány manőverei azonban átmenetileg elfojtották a tüzet. E manőverek közül a császár lemondatásának megismétlődő jelszava bizonyult a leghatékonyabbnak. Ebben a kérdésben közös platform jött létre, s erősödött napról napra a szociáldemokraták és a nagytőkés-nagybirtokos körök között. A sajtóban megindított kampánytól azt várták, hogy II. Vilmos “nagyvonalú gesztussal” önként lemond a trónról, s ezzel sikerül végleg megállítani a tömegek “köztársasági mozgalmait”.

Eduard David szociáldemokrata vezető, a “népkormány” államtitkára reménykedve írta naplójába: “Ha a császár időben cselekszik, a köztársasági mozgalom gerince törik össze.”

A másik manőver a Miksa fémjelezte “alkotmányreform” parlamenti erőltetése volt. A félabszolutista császári alkotmányt három nap alatt eltörölték, s a helyébe léptetett “demokratikus alkotmányban” erőteljesen megnyírbálták a császár hatáskörét: a kancellár a Birodalmi Gyűlésnek lett felelős tetteiért, a parlamentre szállt át a döntés a háború és béke kérdésében, s a császárt megfosztották a katonai tisztségviselők kinevezésének a jogától is.

Az új alkotmány szelleméből következően eltörölték a reakciós porosz választójogot, s a birodalom egész területén bevezették az általános, titkos és egyenlő választójogokat. A politikai foglyok nagy részét is szabadon bocsátották.

Az alkotmányjogi változás, amelyre a Wilsonnak küldött jegyzékekben többször is hivatkoztak, október végére tehát bekövetkezett. Az uralkodó körök sokat vártak a “parlamentarizmus” bevezetésétől: nemzetközi téren Wilson és szövetségesei növekvő engedékenységet reméltek tőle, a hátszágban pedig arra számítottak, hogy a reformok délibábjával megelőzhetik a fenyegető “katasztrófát”. A parlamentáris demokrácia “villámhárító” jellegéről Robert Bosch nagytőkés a következő szavakkal írt Conrad Hausmann államtitkárhoz intézett levelében: “Minél inkább balra tartunk, ...annál inkább el tudjuk hárítani a katasztrófát... Ha a ház ég, még trágyalével is locsolni kell, függetlenül ama veszélytől, hogy utána a ház egy ideig bűzlik.”

Közben a kormány megfogalmazta negyedik jegyzékét Wilson elnöknek (a gyengélkedő Miksa helyett ezúttal is Solf államtitkár írta alá). Ez kimondta: “A német kormány tudomásul vette az Egyesült Államok elnökének válaszát. Az elnök ismeri azokat a mélyreható

változásokat, amelyek a német alkotmányos életben végbementek, illetve végbemennek. A béketárgyalásokat olyan népkormány vezeti, amelynek kezében a döntő hatalom ténylegesen és alkotmányosan nyugszik... [E kormánynak] vannak alárendelve a katonai hatóságok is. A német kormány ezek után vár egy olyan fegyverszünetre vonatkozó javaslatot, amely elvezet az igazságos békéhez, amelyet az elnök nyilatkozataiban körvonalazott.”

Mivel a kormány nem bízott abban a katonai helyzetjelentésben, amelyet még Ludendorff adott, a Wilson előtti behódolást tartalmazó jegyzék elküldése előtt két fronttábornok véleményét is kikérték. A két tábornok, Gallwitz és Mudra, attól tette függővé a további katonai ellenállás lehetőségét, hogy sikerül-e “rendet teremteni” a hátszágban. Gallwitz egyúttal “drámai kiáltvánnyal” fordult a szociáldemokrata vezetőkhez; ebben – Ebert és társai hazafiasságára és törvénytiszteletére apellálva – egyenlőségjelet tett a hátszág megfékezése és a “haza megmentésének történelmi feladata” közé.

Gallwitz a császár környezetének sugalmazására fordult a szociáldemokratákhoz. A kamarilla úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a parlamentáris demokrácia bevezetése ellenére változatlanul fennáll a néptömegek forradalmának a veszélye, és úgy vélekedett, hogy azt nem kerülhetik el másként, csakis a – mégoly ellenszenves – Szociáldemokrata Párt segítségével. Szívesen emlékeztek a bukott Ludendorff október eleji kérdésfeltevésére (“Ebert úr, nem tudná ezt megoldani?”), és úgy gondolták, hogy a monarchia megmentése érdekében a szociáldemokráciához kell folyamodniuk.

Ugyanakkor a császárt személyes biztonságban akarták tudni, és ezért október 29-én “elmenekítették” a spái főhadiszállásra. A császár Berlinből való elmenekülésének ötlete állítólag magától Hindenburgtól származott, aki úgy vélte, hogy II. Vilmos távozása a fővárosból két szempontból is hasznos: először is, kivonják személyét a tömegek figyelméből, másodsor, garantálni tudják biztonságát, ha mégis bekövetkezne a rettegett forradalom.

Úgy gondolták, hogy a császárnak mindössze néhány napot kell a fővárostól távol töltenie. Niemann vezérkari őrnagy, a császár adjutánsa legalábbis ennyire becsülte a császár várható távollétét, amikor a meglepett Miksa magyarázatot kért II. Vilmos váratlan elutazására. A kancellár október 30-án megpróbálta táviratban rávenni a császárt, hogy térjen vissza a birodalmi fővárosba, de elutasító választ kapott. A gyors távozás igazi okát egyébként nem közölték Miksával, hanem azt felelték, hogy II. Vilmos jelenléte fölöttébb szükséges Spában Ludendorff utódjának, Groener tábornoknak a beiktatásán.

Az események mindenesetre a kamarillát igazolták: a császár menekülésének napján, 1918. október 29-én fegyveres felkelés tört ki a flotta Kielben állomásozó egységeinél. Ez a felkelés indította el a német forradalmat.

Trónelsöprő forradalom

A FORRADALOM NYITÁNYA

Németország vezető köreit úgy érte az október 30-i flotta felkelés híre, mint derült égből a villámcsapás. Miksa "népkormánya" és a parlamenti pártok hangulatára az utolsó pillanatig a bizakodás volt a jellemző. Úgy vélték, hogy az október 28-i alkotmánnyal, a választójog reformjával nemcsak Wilson követeléseinek tettek eleget, hanem a fenyegető népforgadalom talaját is megingatták, és kifogták a szelet vitorlájából. Arra számítottak, hogy nemzetközi téren napokon belül sikerül dűlőre vinniük a fegyverszünet és a béke kérdését, az új alkotmány népszerűsítését szolgáló hatalmas sajtókampánnyal, a demokratikus "vívmányok" hangoztatásával pedig elterelni a közvélemény figyelmét II. Vilmos személyéről. Elképzeléseikből csakhamar a flotta felkelés és a nyomában elszabadult feltartóztathatatlan forradalmi áradat ébresztette fel őket.

A flotta felkelés közvetlen előzményei október 25-ig nyúltak vissza. Ekkor jelent meg Hindenburg tábornagynak a wilsoni feltételeket a teljes kapitulációval azonosító, és azokat elutasító parancsa. A parancs kiadásával egyidőben a flotta-főparancsnokság nagyszabású tervet dolgozott ki a brit flotta elleni végső nagy csapásra. A terv látszólagos célja az volt, hogy a La Manche-csatorna elvágásával felszámolják az angol utánpótlás útvonalát, hogy ezzel könnyítsenek a nyugati arcvonalon elkeseredett harcban álló német csapatok helyzetén. A terv készítői azonban tisztában voltak vele, hogy ez a flotta önpusztulását jelenti. Voltaképpen ez is volt a céljuk: mindenáron el akarták kerülni, hogy teljesíteniük kelljen a "szégyenletes béke" várható előírását, a német hajóhad kiszolgáltatását az ellenségnek.

A hajóhad vezető tisztjei olykor nem is igen rejtették véka alá a terv tényleges célját. Olyan kijelentések hangzottak el, hogy "Inkább még tíz évig háború, mint egy olyan béke!", vagy "Inkább a dicső pusztulás, mint a szégyenletes béke!" Ez a szellem azonban rendkívüli felháborodást váltott ki a legénység között. A hadvezetőség és a kormány immár egy hónapja beismerte a háború elvesztését, és tessék, most arra hajtának minket a tisztek, a flotta-főparancsnokság, hogy folytassuk az értelmetlen háborút – vélték és hangoztatták egyre nyíltabban a matrózok. Sokuk előtt az is nyilvánvaló volt, hogy vezéreik voltaképpen csak az ő életüket teszik kockára; a flotta vagy elsüllyed, vagy a békeszerződés értelmében kerül az ellenség kezére – de mindenképpen elveszett. És innen már csupán egyetlen lépés volt felismerni, hogy a legénység elveszejtése tulajdonképpen része is a tervnek: a német imperializmus legalább megszabadul az "anarchista-spartakista eszméktől megfertőzött" matrózoktól.

A legénység elkeseredése október 29-én és 30-án nyílt lázadásban tört ki. A *Thüringen* és a *Helgoland* cirkáló személyzete megtagadta az engedelmességet, és a lövegtornyokban elbarikádozta magát. A flottaparancsnokság azonnali rendelkezésére torpedóvetők és tengeralattjárók vették körül a lázadó hajókat. A felkelők a túlerő láttán megadták magukat. A két hajón 600 tengerészt tartóztattak le. Számuk más hajók lázadóival együtt csakhamar ezerre duzzadt. Ám hiába lett úrrá a flottaparancsnokság a lázadáson, a matrózok elérték céljukat: a parancsnokság kénytelen volt egyszer s mindenkorra elejteni a tervezett hadművelet végrehajtását.

A flotta-főparancsnokság, hogy elejét vegye a további mozgalmaknak, hajórajonként több részre szabdalta a hajóhadat. és az egyes egységeket más-más városba vezényelte. A 3. hajóraj – a *Bayern*, a *König*, a *Kronprinz Wilhelm*, a *Markgraf* és a *Grosser Kurfürst* sorhajókkal – október 31-én Kiel város kikötőjébe érkezett. A tisztek útközben rengeteg matrózt tartóztattak le, és különítettek el társaiktól. Ennek ellenére a tengerészek a kikötést követő napokban szoros kapcsolatba léptek a hajóépítő munkásokkal, gyűléseken egymás után követelték bebörtönzött társaik szabadon bocsátását. November 3-án a kiel-i katonai gyakorlótéren nagyszabású

tiltakozó gyűlésre került sor; több mint 3000 matróz, fűtő, katona és hajógyári munkás demonstrált az önkény ellen, majd elindultak a város felé. Menet közben a német köztársaságot és az Internacionálét éltették, és már felhangzottak a császár lemondását követelő jelszavak is. Az egyik utcasarkon egy katonai járőr tüzet nyitott a menetelőkre: 8 halott és 29 súlyos sebesült maradt az utcakövezeten.

A vérfürdő hírére a hajók legénysége és a városi munkásság aznap éjjel feltörte a fegyverraktárakat, majd egyetlen hatalmas lendülettel elfoglalta a hajókat és a várost. A forradalmi akciót a sebtében megválasztott munkás- és katonatanács irányította, amely a hajókra és a város középületeire kitűzte a vörös zászlót, és általános sztrájkot rendelt el.

A kiel felkelés órák alatt, vér nélkül győzött. Ez volt a német polgári demokratikus forradalom nyitánya.

A győztes felkelés hírére Spában és Berlinben egyaránt azon tanakodtak, hogyan állhatnák útját a forradalom továbbterjedésének. Mivel a felkelés leveréséhez hiányzott a megbízható katonai erő, a forradalom „kanalizációjának” politikai eszköze került előtérbe. A szociáldemokraták javaslatára a kormány haladéktalanul Kielbe küldte a jobboldali szociáldemokrata Noskét, és Hausmann államtitkárt. Noske szerény, gimnáziumi tanárt idéző külsejével, remek szónoki képességével, évtizedes politikusi pályafutása során tökéletesre csiszolt demagógiájával néhány nap alatt a befolyása és ellenőrzése alá vonta a kiel munkás- és katonatanácsot. Sikerét nem kis mértékben annak köszönhetette, hogy a politikailag tapasztalatlan matrózok és katonák szívszólójukat látták benne, mivel Noske a Birodalmi Gyűlésben a flotta költségvetési vitájában a Szociáldemokrata Párt referense volt, s jelenlegi küldetését úgy értékelték, mint forradalmi tettük hivatalos elismerését. Noske sikerét az is elősegítette, hogy a független szociáldemokraták átmenetileg Kielben tartózkodó elnöke, Hugo Haase hajlandó volt az együttműködésre. Ekkor úgy tűnt, hogy – mivel a munkás- és katonatanács Noske befolyása alá került – sikerül útját állni a forradalom kisugárzásának. A következő napok azonban megcáfolták ezt a feltevést; a fegyveres felkelésben részt vett tengerészek és matrózok egy része hazaözlött szülővárosába, falujába, és útközben lángra lobbantotta a helyi forradalmakat. Néhány nap alatt győzött a forradalom Észak-Németország nagy kikötővárosaiban, Hamburgban, Brémában, Lübeckben, Wilhelmshavenben, és feltartóztathatatlanul terjedt az ország belseje felé. Egyik fő terjedési iránya a birodalmi főváros, Berlin felé mutatott.

MANÖVEREK A FORRADALOM ELSZIGETELÉSÉRE

A birodalmi fővárosban bekövetkező események jelentőségével tisztában voltak az uralkodó osztályok, a hatalom sáncai mögé frissen bevont – s az uralkodó osztályokkal ezzel mintegy hallgatólagos szerződést kötött – munkáspártok, a független szocialisták és a szociáldemokraták, de tisztában voltak a munkásosztály forradalmi vezetői, a spartakisták is. Az államhatalmat kézben tartó erők már eleve gondoskodtak a katonai és biztonsági erők berlini koncentrációjáról, s a főváros katonai körzetének csapatait elit egységekből – császári gárdaalakulatokból, a polgári lakosság elleni bevetésekre különlegesen kiképzett lövészezredekéből (pl. a naumburgi és a lübbeni vadászezred) – válogatták össze. A katonai körzet parancsnokát, a hadszíntereken sok tapasztalatot szerzett von Linsingen vezéreztetést pedig felruházták azzal a joggal, hogy végső esetben átvegye a parancsnoklást az államrendőrség felett is. Az alakulatok harckészségét gondosan megtervezett riasztási rendszerrel, mozgékony gépjármű-állománnyal, és az utcai harcokhoz szükséges fegyverek sokaságával fokozták.

A berlini katonai körzet csapatai, továbbá a rendőrségi alakulatok október közepétől állandó készenlétben álltak (bár a kormány kínosan ügyelt rá, hogy a fegyveres erő „meggondolatlan akciókkal” ne keresztesse a „felülről végrehajtott forradalom nagy vívmányának”, a „parlamentáris alkotmány” keresztülhajsolásának az útját). Linsingen

vezérezredes el is fogadta a kormány intencióit, “amennyiben a spartakista-kommunista felforgatók nem nyitják meg a tömegkitörés zsilipjeit”.

Linsingen ezzel az állásfoglalásával feladta a leckét a kormányban ülő szociáldemokratáknak. A Linsingennel folytatott megbeszélés után néhány órával Philipp Scheidemann szociáldemokrata államtitkár október 28-án este javaslatot terjesztett elő a kormány ülésén. A javaslat voltaképpen a szovjetek berlini nagykövetségének provokálását jelentette. Scheidemann előadta, hogy – a kormány és az éppen születő “tisztá demokrácia” helyzetét megkönnyítendő – célszerű volna szocialista forradalmi felhívást tartalmazó, német nyelvű röplapokat csempészni Szovjet-Oroszország követségének futárpostai anyagába, aztán “véletlenül” fölfedezni ezeket a röpiratokat. Ezáltal olyan helyzet állna elő – fejtegette az államtitkár –, amelyben sor kerülhetne Adolf Joffe nagykövet azonnali kiutasítására, azzal az indokkal, hogy a spartakistákkal és más anarchista elemekkel tartott kapcsolatai, illetve a nekik folyósított anyagi támogatás révén aknamunkát fejtett ki a békéért és a demokratikus átalakulásért harcoló “népkormány” ellen, és beavatkozott a német belügyekbe. A népkormány tagjai a javaslatot üdvözltek. A provokáció alkalmasnak mutatkozott Németország és Szovjet-Oroszország kapcsolatainak szétszakítására, továbbá a Szovjet-Oroszország ellen fegyveres harcot folytató antantimperialistáknak való felajánlkozásra, s így a német fegyverszünet és béke kedvező befolyásolására. E gondolatok jegyében utasította a népkormány Drews belügyminisztert az akció előkészítésére, megfelelő emberek kiválasztására és betanítására. A provokáció időpontját azonban egyelőre nem határozták meg, mivel október 29-ének éjszakája, majd a 30-i események átmenetileg elterelték a “népkormány” figyelmét a követség elleni akcióról.

A kieli forradalom és észak-németországi kisugárzásának híre az első órákban szinte megbénította a kormányt. A bénultságban a szociáldemokrata pártvezetők egyenesen Miksának szegezték október közepe óta egyre nyíltabban hangoztatott követelésüket: mondjon le II. Vilmos. Maga Ebert óva intett attól, hogy tovább várjanak, “mert többé már nem garantálható, hogy az személyi kérdés marad”.

Miksa nehéz órákat élt át: II. Vilmoshoz rokoni szálak és érzések fűzték, ugyanakkor maga is a lemondásban látta a kiutat. Célja az alkotmányos monarchia megmentése volt, és Wilson utolsó jegyzéke óta egyre tisztábban látta, hogy ezt a célt nem tudja megvalósítani II. Vilmos égisze alatt. Hosszas tépelődés után végül is utasítást adott Drews belügyminiszternek: haladéktalanul utazzék Spába, és szorgalmazza II. Vilmos szabad elhatározásból történő önkéntes lemondását.

Az öreg belügyminiszter azonban mind kora, mind süketsége miatt alkalmatlan volt erre a feladatra, és így spái fellépése tragikomédiához hasonlított. Zavartan elmotyogott szavai éktelen haragra gerjesztették a heves vérmérsékletű császárt, aki eltorzult arccal ordította a süket Drews fülébe: soha nem mond le annak a birodalomnak a trónjáról, amelyet ő tett naggyá, ellenségei szemében isten ostorává. Drews megsemmisülten távozott. Távozása után II. Vilmos idegesen járt fel-alá a császári villa (eredeti nevén: Villa Fraineuse) kertjében, ahol mindez lejátszódott. A nagy felindulástól még születésétől fogva béna bal keze is rángatózott. A környezetében levő Hindenburg, Groener, Plessen és Marschall tábornokok mélyen hallgattak, nem tudtak tanáccsal szolgálni. Majd a császár hirtelen hátat fordított nekik, s útnak indult a kerti sétányon. A társaság kettészakadt, Hindenburg a császárral tartott. A tábornagy szokott nyugalma a császár ezúttal sértésnek tekintette, de türtőztette magát – nem akarta elidegeníteni hatalma legbiztosabb támaszát.

A többiek tisztes távolból követték őket. Plessen és Marschall az “iménti felháborító esetet” tárgyalták, Groener magában töprengett. A tábornok – akit nem kötött családi vagy személyes érdek a császár személyéhez, és aki volt annyira józan politikus, hogy felismerje, mennyire hasznos a monarchia megmentése szempontjából a császár lemondását követelő szociáldemokrata demagógia – alighanem leírta már magában II. Vilmos császárságát. Azzal a

gondolattal fordult ugyanis társaihoz, hogy célszerűnek látná, ha a császár a harctérre utazna, és ott “keresné magának a golyót”, hogy “méltó halálával” megkönnyítse a kormány és a hadvezetőség helyzetét. Plessen és Marschall a rémülettől valósággal sóbálvánnyá vált. A két tábornok II. Vilmosnak köszönhette vagyonát, rangját, kitüntetéseit, s a Hohenzollernnek lakájaiként még a háborúban is élvezték a front mögötti békés nagyúri élet minden kényelmét. A legszívesebben a helyszínen lekaszabolták volna Groenert, de ehelyett arra ösztönözték, hogy a javaslattal maga álljon a császár elé. Groener szabadkozott. Teátrális mozdulatokkal azt fejtegette, hogy ilyen fontos javaslat megtétele a porosz tisztekre tartozik, nem pedig olyan jelentéktelen délnémet (értsd: sváb) tábornokra, mint ő.

Aztán szép lassan elültek a Drews látogatása által felkorbácsolt indulatok. Mindenki a kivárás taktikáját választotta, de mindenki mást értett kiváráson. A császár uszályában levők és maga II. Vilmos a dolgok jobbra fordulására, Groener viszont egészen másra számított. Hindenburg megőrizte “fenséges nyugalmát”, s bár Groener javaslatán látszólag ő is felháborodott, s arra intette, foglalkozzék inkább Miksa kormányával, semmint a császár személyével, Groener ebből a nyugalomból kiérezte, hogy ő és a tábornagy akaratlanul is egy vágányra kerültek. November 3-án Groenernek már szilárd meggyőződése volt, hogy II. Vilmos a múlt, míg a jövőt a kormánynál és a szociáldemokráciánál kell keresni.

A “SEGÍTŐKÉSZ” SZOCIÁLDEMOKRATÁK

Miksa hitetlenkedve fogadta Berlinben Drews beszámolóját. Egyszerűen nem tudta megérteni a császár tájékozatlanságát és makacsságát, még kevésbé a hadvezetőség opportunizmusát. A spáiakkal szemben érzett elkeseredése annál nagyobb lett, minél tarthatatlanabbá vált a kormány helyzete Berlinben. Az észak-németországi események hulláma ugyanis már átcsapott Berlin falain; a szociáldemokraták azzal fenyegetőztek, hogy ha nem lép a kormány, lángra lobban a hamu alatt izzó parázs.

Nos, a kormány – lépett. November 4-én kiadták a parancsot a Szovjet-Oroszország követsége ellen előkészített provokáció végrehajtására. A nagykövetség részére a berlin-friedrichstrassei pályaudvarra befutó vonatok szállították az anyaországi küldeményeket. A provokáció végtelenül primitív volt: “véletlenül” leejtették az egyik csomagot, és a szétszóródott papírhalmaz közé német nyelvű röplapokat csempészték. A rendőrség ebben a pillanatban beavatkozott, és lefoglalta a csomagot. A kormány a sajtó útján még aznap este nyilvánosságra hozta Joffe nagykövet azonnali kiutasítását, azt hangoztatva, hogy a követség a felforgató propagandaanyaggal a “kommunista forradalom” kirobbantásán buzgólkodik, és a népkormány megdöntésére tör.

Amikor Joffe elhagyta Berlint, a kormány meg volt győződve, hogy súlyos csapást mért a forradalmi erőkre, hiszen “elvágtá köldökzsinórjukat”. Egyben reménykedve várta az antantimperialisták reakcióját. Ez nem is késett soká. A hágai német követ jelentette: (november 7.) “Angol körök nagyon örülnek Joffe eltávolításának. A bolsevisták elleni harc a most még ellenséges országok összekötő kapcsa lehet.” Néhány nap múlva azonban kiderült, hogy a provokáció nem tudta megváltoztatni a győztes antantimperialistáknak a vesztes német imperializmussal szemben kérlelhetetlen terveit. Éppúgy hatástalan maradt a német népforradalom villámgyors terjedésében is.

A provokációt követő napokban azonban ezt még nem tudták, s reménykedtek, hogy a népkormány eme tette jóindulatúan befolyásolja Wilson válaszát. Ezért kérette Miksa november 5-ére Groenert Berlinbe, hogy a fegyverszünettel kapcsolatos technikai kérdéseket vele megbeszéljék. Groener a november 5-6-i tárgyalásokon sürgősségűnek ítélte a Scheuch hadügyminiszter által felajánlott újabb 600 000 ember bevonultatását, mivel bizonyosra vette, hogy a közeli jövőben megkötik a fegyverszünetet. Egyébként – mondta Groener – azért sem tartja kíváncsnak bevonultatásukat, mivel fennáll az a veszély, hogy a többségében ipari munkásokból álló kontingens behívásával a frontheadcsereg (amelynek az Antwerpen-Maas

vonatra való visszavonulását két nappal korábban rendelte el) a “bolsevista eszmék” hatása alá kerül, aminek kiszámíthatatlan következményei lehetnek, s ezekért minden felelősséget előre elhárított magáról.

Groener a megbeszélésen értesült először a kieli események részleteiről. A Kielből visszatérő Hausmann államtitkár a matrózok fő követelését a császár azonnali lemondásában jelölte meg. Vagyis a kormány ülésén ismét előkerült a császárkérdés. Az ülés után pedig Miksa a kancellária kertjében nyíltan megmondta Groenernek: a forradalom elkerülésének és a monarchia megmentésének nincs már más útja, mint a császár azonnali lemondása. Groener – noha e lépés szükségességéről maga is meg volt győződve – Hindenburg utasításához híven egyelőre a lemondás ellen foglalt állást.

A megbeszélésen ezt követően a fegyverszüneti bizottság összetételét vitatták meg. Az eredeti elképzelés szerint Erich von Gündell tábornok lett volna a bizottság vezetője, de Groener azt javasolta, hogy inkább Matthias Erzberger centrum párti képviselőt, államtitkárt állítsák a bizottság élére. Később emlékirataiban azt írta: számára rokonszenvesnek tűnt, ha ezek a szerencsétlen tárgyalások, amelyek kimenetelétől úgysem lehetett semmi jót várni, lehetőleg nem terhelik a hadsereget és a hadvezetőséget. Erzberger halálsápadtan fogadta a döntést, de tiltakozása hasztalannak bizonyult, a kormány nem törődött ellenvetéseivel, már csak azért sem, mert figyelmét a legfrissebb forradalmi események kötötték le. A kormány aggodalmát csak növelte, hogy Groener nyíltan bejelentette: a hátsorház megfékezésére egyetlen alakulatot sem tud felszabadítani.

A kijelentését követő feszültség csak fokozódott, amikor déli egy órakor megjelent Miksa kancellárnál a Szociáldemokrata Párt népes küldöttsége. Eberttel az élükön türelmetlen hangon követelték a császár azonnali lemondatását. A küldöttség – Ebert, Scheidemann, David, Bauer, Légien, Südekum és Schmidt – valósággal körülfonta a kancellárt, akire lassan átragadt félelmük. A szónok Ebert ajkai remegtek, amikor kijelentette: “Ha a császár nem mond le, elkerülhetetlen a szociális forradalom. Márpedig én ezt nem akarom, igen, úgy gyűlölöm, mint a bűnt.”

Ebert közlését a többiek élénken helyeselték. Különösen Scheidemann kontrázott elszántan, mintha nem találná elég erősnek pártvezére érvelését. Ebert kissé megnyugodva folytatta. Kifejtette, hogy pártja tökéletesen elégedett a Hintze-féle “felülről végrehajtott forradalommal”, az új alkotmány, a parlamentarizmus eddigi törekvéseik csúcspontját jelenti, és a jelenlegi helyzetben – noha ő maga *elvileg* köztársaságpárti – a Hohenzollernnek alkotmányos monarchiájában látják “az alulról jövő forradalom” elhárításának egyetlen eszközét. A monarchia fennmaradásának viszont egyetlen útja van, és ez a császár azonnali lemondása. Ha ez nem történik meg napokon belül, akkor ők – mármint a Szociáldemokrata Párt – elveszítik minden befolyásukat a néptömegekre, és elháríthatatlanná válik a “szociális forradalom”. Végezetül azt javasolta, hogy a császár lemondatásakor nevezzék ki régensnek II. Vilmos valamelyik fiát vagy rokonát, például Miksát.

Groener úgy érezte, Ebert a lelkéből beszél. Mint az ukrainai megszálló csapatok volt vezérkari főnöke nagyon is közről ismerte a szocialista forradalmat, és mint a junker-nagybirtokos osztályrend elkötelezettje szívből gyűlölte – mégis, ekkor még ellentmondott Ebertnek. Úgy vélte, hogy a császár erőszakos lemondatása nyomán széttözlene a hadsereg, a katonák még a fegyverszünet megkötése előtt hazaözlönnének, és a hátsorház munkásaival szövetkezve véghez vinnék a “bolsevista forradalmat”. Később nyíltan beismerte, helytelen volt, hogy elutasította Ebert javaslatát. Mint mondom, már ekkor Eberthez kellett volna fordulnia ezekkel a “nyílt és őszinte szavakkal”: “Ebert úr, egy férfi, egy szó! Menjünk együtt: én gondoskodom a császár lemondásáról, ön pedig arról, hogy a Szociáldemokrata Párt egy emberként sorakozik fel ön mögé, és megvédi a monarchiát!”

Am a szociáldemokraták fellépése ekkor még láthatólag zavarba hozta a kormány tagjait s magát Miksát is. A kancellárt különösen bosszantotta az ultimátumszerű fellépés. Nem hitte

volna, hogy a szociáldemokraták idáig merészkednek, lojális partnert látott bennük, s hirtelen nem tudott mit mondani, bár a császárkérdésben lényegében azonos nézeten volt Eberttel és társaival.

A helyzetet Erzberger és Groener mentette meg. Javaslatukra a kormány úgy döntött, hogy a császárkérdést a fegyverszünet aláírása utánra napolják. Várható volt ugyanis, hogy megérkezik Foch tábornagy értesítése a német fegyverszüneti delegáció fogadásáról. Foch hivatalos közlése a délutáni órákban be is futott, és így a császárkérdés aznap már nem került szóba.

Ha részben fellélegzést jelentett is a Foch-közlés megérkezése, egészében nyugtalanító volt. Foch közlésében ugyanis az a kitétel szerepelt, hogy a tábornagy kész a *feltételek* átadására, ami azt jelentette, végleg szertefoszlott a német imperializmus azon reménye, hogy a tárgyalóasztalnál egyenlő partnerként foglalhat majd helyet.

Amikor Groener tábornok különvonata délután háromkor a fegyverszüneti bizottsággal (Erzberger, Obersdorff, von Winterfeldt tábornok és von Vanselow tengerészkapitány) elhagyta Berlint, a kormány bizton remélte a fegyverszünet gyors aláírását. Ezt elősegítendő, Groener Stuttgartban megállította a vonatot, és a rádión értesítette Foch főhadiszállását a küldöttség elindulásáról.

A stuttgarti pályaudvar ekkor már a forradalmárok kezén volt, felfegyverzett matrózok vették körül a szalonkocsikat, Groener és a fegyverszüneti küldöttség kínos pillanatokot élt át. A vonatot végül továbbengedték, és az november 7-én reggel kilenckor befutott Spába.

Groenerre nagy hatással volt a stuttgarti epizód. Megértette, hogy nincs remény a forradalom „lokalizálására”. Mindent elkövetett hát, hogy a küldöttség mielőbb továbbutazhasson. Délelőtt megjött Foch válasza a stuttgarti rádióközlésre – megtörténtek az előkészületek a küldöttség fogadására –, így lázas készülődés után Erzberger és a delegáció 12 órakor gépkocsin elhagyta Spát, és Chimay-Fourmies-La Chapelle-Guise útvonalon átlépte a francia frontvonalakat, majd az esti órákban megérkezett Compiègne-be, Foch tábornagy főhadiszállására.

A spái főhadiszállás viszonylagos nyugalma nem sokáig tartott. Miksa telefonon jelentkezett, és elmondta, hogy Ebert és Scheidemann ezúttal már ultimátummal érkezett: 24 óra haladékot adnak II. Vilmos lemondására. Ha nem mond le a császár – idézte a kancellár a szociáldemokraták ultimátumát –, elveszük a tömegeket, és a független szocialisták a spartakistákkal együtt „megcsinálják a bolsevista forradalmat”. Miksa az ultimátum tolmácsolása után felmentését kérte, de megígérte, hogy a fegyverszünet aláírásáig a kormány élén marad.

Ebert és Scheidemann lépését a forradalom gyors terjedése kényszerítette ki. Jelentések érkeztek, hogy Braunschweigben, Gothában, majd Münchenben is győzött a forradalom, sőt Münchenben kikiáltották a köztársaságot, és elűzték a gyűlölt Wittelsbach királyi házat. További hírek arról számoltak be, hogy a forradalmárok kezére került Magdeburg, Halle, Lipcse, Düsseldorf, Köln, Majna-Frankfurt, Lübeck és több más város. Reggeltájt kitudódott, hogy elűzték a mecklenburgi nagyherceget, és hogy Schwerinben munkás- és katonatanács ragadta magához a hatalmat. E hírek hatására Miksa környezetében megerősödött az a meggyőződés, hogy egy-két napon belül maga Berlin is a „forradalom martalékává” válik.

Ebben a rendkívül feszült helyzetben érkezett meg – november 7-ről 8-ra virradóra – Wilson utolsó jegyzéke, de – tekintettel az eseményekre – ez már alig jelentett szenzációt, és a helyzet további alakulására sem gyakorolt hatást. Egyébként is ez a jegyzék alig mondott újat; közölte, amit úgyis tudott már mindenki: Foch tábornagyot utasították a szövetségesek feltételeinek átadására. Ami mégis újat jelentett – és ami felháborodást keltett a német uralkodó körökben –, az volt, hogy a jegyzék kimondta Németország jóvátételi kötelezettségét, vagyis hogy – a kötendő béke rendelkezései szerint – a német államnak meg kell térítenie mindazokat a károkat, amelyeket hadserege a háború folyamán a szövetségeseknek és állampolgáraiknak

okozott. A jegyzék ezenkívül – az amerikai érdekeknek megfelelően – hangsúlyozta a tengerek szabadságát.

A jegyzék mindenesetre annak kinyilvánítása volt, hogy Wilson abbahagyta a huzavonát, és szövetségeseivel együtt kész a háború lezárására. A kormányhoz közel álló körökben, de még szociáldemokrata berkekben is felülkerekedett az a vélemény, hogy Wilson fegyverszünetet és békét akar kötni azzal a kormánnyal, amely hajlandó egyrészt erejét latba vetni a forradalom megfékezésére, másrészt Németországot megszabadítani II. Vilmos személyétől.

November 8-án maga Miksa is eljutott e végkövetkeztetésre: „a külső és belső béke” elérésének egyetlen útja a császár *lemondásra kényszerítése*. Az esti órákban telefonon felhívta II. Vilmost, és felindultan, sírástól elcsukló hangon kérlelte: „Tanácsom ma már csak a rokoné, s egyben az egyik német fejedelemé. A szabad elhatározásból hozott áldozat mindenképpen szükséges, hogy nevedet megtartsa a történelem.”

A császár válasza elutasító volt. Magabiztosnak tűnő hangon kijelentette: a hadsereg élére áll, s legjobb hadosztályaival indul a háterszág ellen, hogy irgalmatlan rendteremtéssel kiirtsa a forradalmi mótelyt. Miksa megsemmisülten fogadta a választ. A mellette állók zavara és elkeseredése csak fokozta tanácstalanságát. Úgy érezte, hogy az általa javasolt „józan politikai belátásnak” egyszerűen nincsen talaja a császári főhadiszálláson. Ebben a helyzetben nem volt más választása, mint az újbóli lemondás, amit II. Vilmos rögtön el is fogadott.

Miksa még egy kísérletet tett a császár meggyőzésére. Emelt hangon közölte vele, hogy Bajorország, Braunschweig és Mecklenburg elkergette uralkodóját. A császár a megdöbbenő hírt egyszerűen eleresztette a füle mellett, és felszólította Miksát, hogy a fegyverszünet aláírásáig vigye tovább az ügyeket. Aztán kattanás hallatszott a telefonból – Spában letették a kagylót.

Miksa szótlannul kelt fel a készüléktől. Rémlátomások gyötörték: lelki szemei előtt fegyveres matrózok, katonák és munkások árasztották el a főváros utcáit... Egyszerűen nem értette a császári főhadiszállást. Annyira ostobák, annyira örültek lennének, hogy meg sem hallják a végveszély óráiban tett mentőjavaslatait? Nem számolnak „bűnös magatartásuk” következményével, a forradalom mindent elsőpró démonával? Hát mindenki vak, süket és korlátolt Spában, hogy hátat fordítanak a fenyegető veszélynek? Kínzó gondok, kétségek gyötörték Miksát.

A CSÁSZÁR KÉTSÉGEI

Akárcsak a spáiakat, a császárt is nagyon megviselték az utóbbi napok eseményei. Testileg összetört, megrokkant, fáradtan, nehézkesen vonszolta magát a Villa Fraineuse egyik terméből a másikba. Trónjának várható elvesztése, felette bizonytalan jövője aggasztotta, s az egyik pillanatban kétségbeesetten siránkozott trónja elvesztésén, a másokban gyermeteg módon (életlen) kardját suhogtatta a „bűnös háterszág” felé.

A Bismarckot egykor fennhéjázó módon megleckéztető, világpolitikát csináló, majd az imperialista háború kirobbantásáért, milliók haláláért és szenvedéseiért személyében is felelős császár – aki a világ ítéletében nem számíthatott kegyelemre – fuldokló módjára kereste a szalmaszálat, amelyben megkapaszkodhat. De keserűen be kellett látnia, hogy legmegbízhatóbb emberei, akiktől a megmentését remélte, a végveszély óráiban magára hagyják, fokozatosan elfordulnak tőle, vagy gyávaságukban a tanácstalant színlelik, és megmaradt erejüket saját egzisztenciájuk biztosítására összpontosítják.

November 8-án azonban még mindig reménykedett. Főleg „legkedvesebb tábornagyában”, Hindenburgban bízott, aki volt annyira ravasz taktikus, hogy érzéseit, politikai elképzeléseit nem fedte fel előtte, és még mindig fontosnak tartotta a kétszínű játékot „legfőbb urával és parancsolójával” szemben.

Amikor november 8-án délben Groener – Hindenburg jelenlétében – beszámolt II. Vilmosnak berlini útjáról, illetve az észak-németországi eseményekről, a császár felugrott

helyéről, és újból kijelentette: a hadsereg élére áll, és elfoglalja a hátszöveget. Groenerhez fordult, és utasítást adott a szükséges hadműveleti terv kidolgozására.

Groener és Hindenburg csak hallgatott, majd magára hagyták a depresszióba süllyedt, a külvilágról tudomást sem vevő császárt. Visszatérve a főhadiszállás épületébe egymás között megjegyezték: a császár még csak érzékelni sem tudja a valós helyzetet. A császári parancsot természetesen nem hajtották végre. Este 10 óra körül – hogy a parancs megtagadását indokolják – magukhoz kérték Hans von Plessen vezérezredest, a császár katonai irodájának vezetőjét, s Groener kurtán-furcsán közölte vele: a császár terve keresztülvihetetlen.

Plessen elképedve hallgatta Groener fejtegetését. Pontosan tudta, mit jelentenek a tábornok szavai. De meglepetése még nagyobb lett, amikor Hindenburg “hideg fővel, józanul” csatlakozott Groener véleményéhez. Plessen alig tudta türtöztetni magát. De hiszen ez lázadás! – akarta mondani, aztán meggondolta magát, és szó nélkül elviharzott.

Hindenburg és Groener – még a Plessennel folytatott “beszélgetés” előtt – intézkedett annak érdekében, hogy a későbbiekben, ha szükséges, indokolni tudják “példátlan tettüket”. Utasítást küldtek a három hadseregcsoport tíz hadseregének, hogy öt-öt frontparancsnokot haladéktalanul küldjenek Spába, mivel a hadvezetőség “teljes képet akar nyerni a frontalakulatok hangulatáról”. Groener ötlete volt, hogy ne a hadseregcsoportok legfelsőbb parancsnokait rendeljék a főhadiszállásra, hanem kisebb frontegységek tisztjeit. A tábornok tisztában volt vele, hogy a hadseregcsoport-parancsnokok – elsősorban a császár fia, Vilmos porosz trónörökös – akárcsak jelentéseikben, most is szándékosan szépítenék a valós helyzetet. A hadvezetőség parancsának 39 frontparancsnok tett eleget november 9-e reggelére (a többi tizenegy csak később érkezett meg). A spái Hotel Britannique-ban gyülekeztek.

Hindenburg pontban 9 órakor üdvözölte a megjelenteket, majd átadta a szót Heye vezérkari ezredesnek, Groener helyettesének, ő maga pedig Groenerrel a császárhoz ment. Heye rövid bevezetőben ismertette az egybegyűttekkel a forradalom kitörését, közölte, hogy a forradalom már a Rajna vonaláig terjedt, majd utalt rá, hogy a kormány és a szociáldemokraták – megoldásként – a császár lemondását szorgalmazzák. Végül arra kérte a jelenlevőket, hogy adjanak választ két kérdésre.

Először is: milyen a csapatok viszonya a császárhoz? Lehetségesnek tűnik-e, hogy a császár a csapatok élére állva visszafoglalja a hátszöveget?

Másodszor: milyen a csapatok viszonya a bolsevizmushoz? Hajlandók lesznek-e a csapatok saját szülőföldjükön fegyverrel harcolni a bolsevisták ellen?

Azután Heye hadseregenként a szomszédos kisterembe kérette a tiszteket, ahol egyenként kifejtették véleményüket. Az eredmény lesújtó volt. Az első kérdésre csupán egyetlen tiszt adott igenlő választ, tizenöten kétségesnek tartották, hogy a hadsereg hajlandó lenne követni a császárt, huszonhárman pedig egyértelmű nemmel válaszoltak. A második kérdésre válaszolva nyolc tiszt kijelentette, hogy csapatai nem vennék fel a harcot a bolsevikok ellen; tizenkilencen kérdésesnek tartották, hogy alakulataik fegyvert fognának-e ellenük, tizenketten pedig úgy nyilatkoztak, hogy csapataik bizonyára harcolnának a bolsevisták ellen.

A tisztek helyzetjelentéseiből egyúttal az is kitűnt, hogy a csapatok ereje a végsőkig kimerült, vágyódnak haza, és semmi mást nem óhajtanak, csak nyugalmat. A frontkatonák – jelentette ki több parancsnok is – csak akkor fordulnának fegyverrel honfitársaik ellen, “ha a bolsevisták az ő udvarukat, tűzhelyüket, asszonyukat és gyerekeiket fenyegetnék”.

(Később súlyos támadások érték Hindenburgot és Groenert amiatt, ahogyan a frontparancsnokokat megkérdezték. Azt vetették a szemükre, hogy semmi időt nem hagytak a hosszú utazástól elfáradt, kialvatlan és éhes tiszteknek, hanem a váratlanul eléjük állított feladattal, és a kérdésekben “megbúvó szuggesztíóval” erősen befolyásolták őket. Persze, ha nem így járnak el, az sem igen változtatott volna a lényegen – a német hadseregnek elege volt a háborúból, a császárból, az egész Hohenzollern-monarchiából.)

Mialatt Heye a válaszokat gyűjtötte, a császári villában újabb fontos megbeszélések zajlottak. Még a megbeszélések kezdete előtt Hindenburg négyszemközt tanácskozott Hintzével, aki – noha Miksa kancellári kinevezésekor lemondott a külügyek vezetéséről – továbbra is államtitkári rangban tevékenykedett a császár személye körül. Mivel Hintze is pártolta a császár lemondásának gondolatát, most már csak az volt a kérdés, ki terjessze elő a császári megbeszélésen a javaslatot. Hindenburg szívesen vette volna, ha Groener vállalkozik rá, de a tábornok hozzászólásában csak a front és a háterszág helyzetének értékelésére szorítkozott. Pessimista elemzése után a jelenlevők – Hindenburg, Plessen, Marschall és Vilmos porosz trónörökös időközben Spába rendelt vezérkari főnöke, von Schulenburg tábornok – mélyen hallgattak. Végül Schulenburg törte meg a csendet. A háterszági forradalmat “néhány gazember matróz felelőtlen baj keverésének” minősítette, majd felszólította a császárt: intézzon fegyveres támadást a háterszág ellen. Plessen lelkesen helyeselt. Mivel Plessen nem sokkal korábban jelentette a császárnak Hindenburg és Groener előző esti bejelentését, II. Vilmos ingadozott. A tanácstalanság perceinek ismét Schulenburg vetett véget; azt javasolta, hogy II. Vilmos mondjon le a császári trónról, de tartsa meg porosz királyi címét, és így vonuljon hadserege élén a fővárosba, a porosz királyok székhelyére, Berlinbe.

A javaslat elnyerte II. Vilmos tetszését, Groener viszont elveszítette uralmát idegei felett, és a német történelemben példa nélkül álló módon, nyíltan a császár szemébe mondta: “A hadsereg rendben és nyugalomban fog hazavonulni, vezetőinek és vezénylő tábornokainak parancsnoksága alatt, de nem felséged parancsa alatt, mert a hadsereg nem áll már többé felséged mögött.”

E “példátlan lázadás”, “dezertálás” és “sértés” mindenkibe belefojtotta a szót. Óráknak tűnő kínos hallgatás után a császár csak ennyit mondott: “A vezénylő tábornokok adják ezt írásba!”

Mintha végszóra rendelték volna, éles telefonberregés törte meg a császári villa feszült csendjét. Berlinből, Miksa megbízásából közölték, hogy a szociáldemokraták ultimátumához csatlakoztak a parlament polgári pártjai is, és most már egységesen követelik a császár lemondását.

A tanácstalan császár Schulenburghoz fordult. A tábornok – aki a dinasztíának köszönhette a maga és családja egzisztenciáját – hevesen megismételte előbbi javaslatát: vonuljon a császár Berlin ellen. De II. Vilmos képtelen volt dönteni, magába roskadt, nem szólt egy szót sem. Ezért Hintzét arra utasították, közölje Berlinnel, hogy a császár még nem döntött, s ha a döntés majd megszületik, írásban értesítik Berlint.

Mialatt Hintze intézkedett, a császár végleg elfogadta Schulenburg javaslatát, vagyis azt, hogy lemond a császári trónról, de ragaszkodik porosz trónjához. Miksa, a kormány és a parlament azonban összekötötte a két lemondást, és Miksa kijelentette, nem hajlandó semmilyen lépésre mindaddig, amíg az ígért írásos válasz meg nem érkezik.

Az amúgy is bonyolult helyzetet tovább bonyolította, hogy váratlanul Spába érkezett Vilmos porosz trónörökös is. Mivel a lerongyolódott katonák, akiknek útközben cigarettát és csokoládét osztogatott, néhány elhaló “Hurra!” kiáltással honorálták “nagylelkűségét”, a trónörökös szentül meg volt győződve afelől, hogy a hadsereg még most is egységesen apja és a dinasztia mögött áll. Ezért – mihelyt megérkezett a főhadiszállásra – azonnal heves kirohanást intézett Miksa “tehetetlen” kormánya ellen. Felháborítónak tartotta, hogy “néhány szakasz katonával” még nem állították helyre a rendet, felakasztva “azt a pár matrózt, ott, Berlinben”. Kormányellenes kirohanását befejezve emelt hangon kijelentette, hogy császári apja bizony számíthat az ő hadseregcsoportjára. Fegyveres támogatásban részesítik, hogy egy Berlin-ellenes hadjáratral példásan megbüntesse a “gazemberek felség- és hazaáruló gonosztetteit”.

Hindenburg és Groener mosolyogva hallgatták a trónörökös valóságtól elrugaszkodott szólamait; Schulenburg viszont teljes erejével helyeselt főnökének, ő is rendcsinálásról és

példastatuálásról beszélt, majd ünnepélyes pózba vágva magát kijelentette: a császárra és a zászlóra tett eskü még mindig erősebb, mint a csöcselék hangzatos jelszavai. Groener nem állhatta meg, hogy – nem éppen gúny nélkül – közbe ne szóljon: “Ilyen időkben semmi jelentőségük a patetikus esküszövegeknek.”

Vilmos trónörökös és vezérkari főnöke fagyosan végigmérte Groenert, gyűlöletüket a sváb tábornok iránt ettől kezdve nem is igyekeztek palástolni, nem sokkal azonban Groener megjegyzése után csomagoltak, és viharos gyorsasággal távoztak Spából. (A trónörökös később azzal magyarázta apja cserbenhagyását, hogy halaszthatatlan parancsnoki teendői szólították el a császári főhadiszállásról.)

Fia távozása után a császár a kandalló mellé roskadt. Déli egy órakor fogadta Heye ezredest, aki jelentést tett a frontparancsnokok kihallgatásáról, az ott nyert összekeről. II. Vilmos még fel sem ocsúdott az ezredes lesújtó jelentésének hatása alól, amikor ismét Berlin jelentkezett telefonon.

Miksa állt a vonal másik végén. Monoton egyhangúsággal közölte, hogy – a tomboló berlini forradalmat megfékezendő – bejelentette II. Vilmos és a trónörökös lemondását, a kancellári hatalmat pedig átadta a szociáldemokrata Ebertnek. Majd – némi szünet után – hozzátette: Németország e perctől fogva köztársaság, Scheidemann ugyanis a Reichstag erkélyéről kikiáltotta a republikát.

A BERLINI FORRADALOM

Az 1918-as német polgári demokratikus forradalom a november 9-i berlini forradalommal érte el tetőpontját. A forradalmi áradat kissé késve érte el a fővárost, nem mintha a berlini munkások nem rendelkeztek volna a szükséges forradalmi kezdeményezéssel, hanem egyrészt mivel a fővárosban sokkal nagyobb volt a katonai és más rendfenntartó erők koncentrációja, mint másutt, másrészt mivel a munkáspártok vezetői, a szociáldemokraták, a független szocialisták és a szakszervezetek vezetői – megalkuvó módon – fékezni, visszatartani igyekeztek a munkásság akcióit. A berlini üzemek forradalmi inunkásainak végrehajtó bizottságát például a Független Szociáldemokrata Párt jobbszárnya tartotta ellenőrzése alatt; és óvatoskodó, tétovázó magatartásával – Karl Liebknecht és a többi spartakista minden igyekezete ellenére – elszalasztotta az észak-németországi forradalomhoz való azonnali csatlakozást. Ezzel voltaképpen segítséget nyújtott a kormánynak és a berlini helyőrség parancsnokának a szükséges ellenintézkedések megtételéhez.

A végrehajtó bizottságot a dolgozó tömegek mozdították ki passzivitásából, amikor november 7-én, az oroszországi szocialista forradalom egyéves évfordulóját ünnepeelve, testvéri szolidaritásukat kifejezve elárasztották a berlini utcákat.

A végrehajtó bizottság kénytelen volt engedni a tömegek nyomásának, és november 8-án este határozatot hozott, amely előírta a másnap megindítandó általános sztrájkot, a munkásság felfegyverzését, és a hatalom átvételének megkísérlését. A felhívás aláírójaként ekkor már a berlini munkás- és katonatanács végrehajtó bizottsága szerepelt.

A november 9-re meghirdetett forradalmi megmozdulás célját az alábbiakban fogalmazta meg az a röplap, amelyet a Spartakus Szövetség adott ki: a politikai foglyok kiszabadítása, a német fejedelemségek megszüntetése, munkás- és katonatanácsok megválasztása a gyárakban, üzemekben és laktanyákban, a kormányhatalom átvétele a munkás- és katonatanácsok által, végül azonnali közvetlen kapcsolat létesítése a nemzetközi proletariátussal, mindenekelőtt az orosz munkás-paraszt állammal.

A végrehajtó bizottság ülésével szinte egyidőben ülést tartottak a Szociáldemokrata Párt vezetői és üzemi funkcionáriusai is. Ezen az ülésen a berlini üzemek bizalmijai kijelentették, hogy nem tudják már visszatartani a munkásokat a másnapi akcióktól. Scheidemann nyugtázta a bejelentésüket, de kérte, legalább reggel 9 óráig próbálják a munkásokat az üzemekben tartani, mivel – mondotta – várható, hogy addigra megérkezik a császár lemondása. A

bizalmiak közölték: nem tudják garantálni e kérés teljesítését sem, mindenesetre megpróbálnak eleget tenni neki.

Valóban: november 9-én a berlini munkásság már kora reggel hatalmas tömegekben áradt ki az utcára, a gyárakat, üzemeket, házakat vörös zászlókkal lobogózták fel. Több ezres tömegük a városközpont felé tartott. Élükön kielii matrózok és spartakisták – köztük Karl Liebknecht és társai – haladtak. A tömeg a császári palota, a Birodalmi Gyűlés és a kancellária épülete felé közeledett.

A munkások tüntetésének egy ideig semmi sem állt az útjában. Az államrendőrség eltűnt az utcákról, a "rend fenntartására" kivezényelt naumburgi és lübbeni lövészalakulatok pedig a tömeghez csatlakoztak. A Sándor cárról elnevezett kaszárnya alakulatai és a helyőrség számos más egysége szintén csatlakozott a munkásokhoz. A menet a császári gárda laktanyájánál ütközött először ellenállásba, de a munkások és a katonák – mintegy háromezren – rövid tűzharc után elfoglalták a kaszárnyát, és kitűzték tornyára a forradalom vörös zászlaját.

A Chausseestrassén levő Maikäfer kaszárnyából ismét provokációt követtek el a menet ellen. A tisztek parancsára sortűz dördült; két AEG-munkás holtan maradt a kövezeten, és halálos sebet kapott Erich Habersaath, a berlini forradalmi ifjúsági szervezet egyik vezetője is.

A tömeg a sortűz ellenére együtt maradt, és feltartóztathatatlannul áradt Berlin központja felé.

Már dél felé járt, amikor a Szociáldemokrata Párt vezető funkcionáriusai – a párt központi lapjának, a *Vorwärts*nek a szerkesztőségében – döntést hoztak arról, milyen álláspontot foglaljanak el a kialakult helyzetben. Voltaképpen Otto Wels javaslatát fogadták el. Ennek lényege az volt, hogy a szociáldemokrata bizalmiak, ha már nem tudják feltartóztatni a tömeget, álljanak a tömeg élére. A szociáldemokraták egyúttal megalakították a munkás- és katonatanácsot, és röplapot bocsátottak ki, amelyben általános sztrájkra és tüntetésre szólítottak fel. A röplap egyben azt is tudatta, hogy "a mozgalom a Szociáldemokrata Párt és a Független Szociáldemokrata Párt közös vezetése alatt áll". Vagyis: ezúttal is a régi szociáldemokrata manőverezési taktikát választották – "együtt üvölni a farkasokkal".

Miközben a munkások és katonák több tízezer főre duzzadt tömege fenyegetően közeledett a birodalmi kancellária felé, az épületben Miksa kancellár mindhiába várta, hogy Spából megérkezzék a császár lemondásának híre. Helyette a hömpölygő tömeg jelszavait hallotta, egyre közelebből. A feszült várakozás némaságát Scheidemann megjelenése törte meg. Scheidemann – a kormány általános megrökönyödésére – benyújtotta lemondását államtitkári tisztről. Lépését nem indokolta különösebben, de mindenki tudta, hogy pártja megbízásából cselekszik. A Szociáldemokrata Párt ekkor már a felvonuló tömegek vezérének pózában tetszelgett, és nem akart osztozni Miksával az előbb-utóbb az ölébe hulló hatalmon.

Miksa azonban volt annyira tapasztalt politikus, hogy a szociáldemokraták lépését ne egyéni szempontjai szerint értékelje, és sértettségében ne kövessen el baklövést. Tudta, hogy a nagytőkés-nagybirtokos osztályszövetségnek is hasznos, ha a munkás- és katonatömegek forradalmi indulatainak az szab határt, hogy a szociáldemokraták állnak mozgalmuk élére. Ezért Miksa önkényes lépésre szánta el magát, csakhogy erősítse a szociáldemokráciát. Még nem volt 12 óra, amikor önhatalmúlag kiáltványt fogalmaztatott meg a császár és a trónörökös azonnali lemondásáról, illetve arról, hogy a birodalmi kancellár tisztségét átadja Ebertnek. A kiáltványt azt is kilátásba helyezte, hogy – az általános, titkos és egyenlő választójog alapján – hamarosan összehívják a törvényhozó nemzetgyűlést, és ennek első feladata lesz, hogy döntsön Németország jövőendő államformájáról.

Alighogy átadták Miksa kiáltványát a távirati irodának, Eberttel az élen megjelent a kancellárián a Szociáldemokrata Párt csaknem teljes vezérkara. Ebert ünnepélyes hangon bejelentette, hogy pártja – tekintettel az előállott helyzetre – követeli a kancellári tisztt, továbbá a berlini katonai körzetparancsnokság átadását. Miksa egyelőre nem adott választ a követelésre. Helyette Conrad Haussmann tett fel néhány kérdést Ebertnek. Mindenekelőtt azt firtatta, vajon

a Szociáldemokrata Párt kezében tudja-e tartani a tömegeket, ha teljesítik követeléseit. Scheidemann – Ebertet megelőzve – a teljes bizakodás hangján válaszolt. Ezután már csak néhány részletkérdés gyors tisztázása volt hátra. Amikor a Wolff távirati iroda szétröppentette országnak-világnak Miksa kiáltványának hírért, éppen azokban a percekben adta át a badeni nagyherceg, a “népkormány” elnöke kancellári tisztségét a szociáldemokraták vezérének. Ez a látszólag jelentéktelen esemény nemcsak a német, hanem az európai történelem végzetes aktusa lett.

Miksa kiáltványát Ebert fölhívása követte. Ezt a volt “népkormány” tagjai – Haussmann és Landsberg – fogalmazták meg. A felhívásban Ebert bejelentette: “Polgártársak! Az eddigi birodalmi kancellár, Miksa badeni nagyherceg, valamennyi államtitkár és kormánytag egyetértésével átadta nekem a birodalmi kancellári ügyek intézését.” A felhívás a következő szavakkal zárult: “Nyomatékosan arra kérlek benneteket, hagyjátok el az utcákat! Őrizzétek meg a nyugalmat és a rendet!”

Egy másik felhívásban Ebert felszólította a hatóságokat, az állami tisztviselőket, hogy maradjanak a helyükön, és támogassák az új kormányt. Végül egy harmadik felhívás bejelentette, hogy a Szociáldemokrata Párt átvette a kormányügyek intézését, és javaslattal fordult a Független Szociáldemokrata Párthoz, hogy lépjen be a kormányba. Közölte továbbá, elhatározott szándékuk a nemzetgyűlési választások megrendezése, és egyúttal leszögezte a magántulajdon védelmét.

A munkás- és katonatömegek azonban nem tettek eleget az eberti felhívásnak; nem ürítették ki az utcákat, és nem mentek haza, sőt forradalmi akciók sorozatát hajtották végre: elfoglalták a rendőrség épületét, a főpostát, a Wolff távirati irodát, a városparancsnokságot, és több mint hatszáz politikai foglyot szabadon bocsátottak. Berlin utcáin felfegyverzett matrózokkal, katonákkal, munkásokkal megrakott autók robogtak.

Leszaggatták a tisztek váll-lapját és rangjelzését, az épületekről leverték a császárság jelvényeit. Az emberek vörös kokárdát tűztek mellükre, karjukra vagy sapkájukra vörös szalagot raktak. A forradalom ünnepelt: katonák és munkások mámoros énekétől, győzelmet köszöntő diszlövéseiktől voltak hangosak az utcák.

Scheidemann a kancelláriáról átment a Reichstag épületébe ebédelni. Gondterhelten kanalizta levesét, amikor elvtársai hirtelen körülvették: “Philipp, azonnal gyere, és tarts beszédet! Liebknecht ki akarja kiáltani a szovjet-szocialista köztársaságot!”

A “császár-szocialista” Scheidemann félbehagyta ebédjét, és párthívei sürgetésére a Reichstag egyik erkélyére lépett. Teli torokból kiáltotta az összegyűlt tömeg felé: “A Hohenzollernek lemondtak... Éljen a szabad német köztársaság!”

Nem sokkal ezután Ebert magából kikelve felelősségre vonta Scheidemannt. “Ki hatalmazott fel téged erre a lépésre?!” – kérdezte felindultan. Ebert még mindig a monarchia fenntartásának álláspontján állt, és csak később enyhült meg Scheidemann iránt, amikor felismerte lépésének hasznosságát.

Hamar eljuthatott ehhez a felismeréshez. Délután 4 órakor ugyanis Liebknecht – a császári palota erkélyéről – valóban kikiáltotta a szocialista köztársaságot.

“A mi feladatunk nem ért véget! – mondta Liebknecht. – Minden erőnket latba kell vetnünk, hogy felépítsük a munkások és katonák államát, és megteremtsük a proletariátus új állami rendjét, a mi német és más országbeli testvéreink békéjének, boldogságának és szabadságának a rendjét! Aki közületek a szabad szocialista német köztársaság és a világforradalom megvalósulását akarja, emelje esküre a kezét!”

Ezer és ezer kéz lendült a magasba. Kiáltások zúgtak: “Éljen a köztársaság! Éljen annak első elnöke, Karl Liebknecht!”

Liebknecht ezután a Reichstag épületébe sietett, ahol nagy gondban találta a Független Szociáldemokrata Párt vezetőit. (A spartakisták – bár függetlenségüket megtartották – szervezetileg ehhez a párthoz tartoztak.)

“Hol volt idáig? – förmedt rá Emil Barth. – Mi a kormány megalakításáról tárgyalunk.”

“Hol voltam? – válaszolta Liebknecht. – Az utcán, a proletárok között, ahová tartozom.”

Barth közölte, hogy felkereste őket a Szociáldemokrata Párt – Scheidemann vezette – küldöttsége, és felkérte őket, hogy – Liebknechttel együtt – vállaljanak részt a kormányban. Liebknecht azonnal meghatározta feltételeit. Hajlandó belépni a kormányba – mondta –, ha az a német szocialista köztársaság kormánya lesz, ha valamennyi polgári politikus kilép a kormányból, és ha a törvényhozó és a végrehajtó hatalom egyaránt a munkás- és katonatanácsok kezébe kerül.

A Szociáldemokrata Párt e feltételekre a következő választ adta: *elvileg* ők is a szocialista köztársaság alapján állnak, “de a nép már az alkotmányozó nemzetgyűlés mellett döntött”. A továbbiakban kijelentették, hogy “a munkás- és katonatanácsok hatalma egy osztály egy részének a diktatúráját jelentené, ami szemben áll a demokrácia alapelveivel”. A polgári politikusok eltávolítását pedig azzal az érveléssel igyekeztek elhárítani, hogy azt a “népélelmezés” sýnlené meg.

Ezek után Liebknecht természetesen megtagadta a kormányban való részvételét. Nem úgy a Független Szociáldemokrata Párt vezetői. A Kielből időközben hazaérkezett Haase vezetésével – és Liebknecht kizárásával – nemsokára megkezdődtek a tárgyalások az Ebert-kormányba való belépésről.

Este tíz órakor a Birodalmi Gyűlés vörös zászlókkal feldíszített üléstermében megnyílt a berlini munkás- és katonatanácsok első együttes ülése. A megnyitót Emil Barth, a független szociáldemokraták balszárnyának a vezetője – egyben a berlini nagyüzemek forradalmi bizalmijainak elnöke – mondta. Utána a szocialista Müller emelkedett szólásra. Beszédét követően kitört a zűrzavar, a többségükben párton kívüli katonák hangja elnyomta a munkásokét. Az ülés menete híven tükrözte azt a zűrzavart, amely az emberek fejében uralkodott, a forradalom céljának és feladatainak tisztázatlanságát – s mindez annak a következménye volt, hogy a tömegek éléről hiányzott egy valóban forradalmi párt.

Az ülés határozathozatallal ért véget. Eszerint november 10-én minden üzemben és laktanyában megválasztják a munkás- és katonatanácsok küldötteit, akikre még aznap az a feladat vár, hogy “megválasszák” az ideiglenes kormányt. A nagy aktus színhelyéül – egyhangúlag – a Busch-cirkuszt jelölték ki.

A forradalom – amely véget vetett az imperialista háborúnak, és elsöpörte a Hohenzollern-császárságot – győzött, de mivel a kormányzás a szociáldemokraták kezébe került, már a győzelem pillanatában működni kezdett a fékező mechanizmus: a szociáldemokraták haladéktalanul szövetségest kerestek a független szocialistákban – főleg azok jobbszárnyában –, még hozzá a spartakistáktól és “mindenféle forradalmároktól való megszabadulás” reményében. A szociáldemokraták taktikáját a munkás- és katonatömegek nem ismerték fel, nem utolsósorban azért, mivel a spartakistáknak – és általában a német munkásmozgalom balszárnyának – szervezettsége és tömegkapcsolatai eltörpültek a szociáldemokraták évtizedek alatt kiépített hadrendje és nagy “propagandahagyományai” mögött, így történhetett meg, hogy november 10-én a Busch-cirkuszban diadalmaskodott a szociáldemokraták taktikája. Liebknecht és a többi becsületes forradalmár erőfeszítései ellenére olyan kormány alakult, amelyben hat miniszter a Szociáldemokrata Pártot, hat pedig a független szociáldemokratákat képviselte. Vagyis a kormány – hiába is nevezte magát az orosz példa nyomán Népmegbízottak Tanácsának – éppúgy a forradalom esküdt ellenségeinek, Ebertnek és társainak a kezébe csúszott át, ahogyan a berlini munkás- és katonatanács. S mindezt úgy sikerült elérni, hogy közben azt a látszatot keltették, hogy “véget vetettek a munkáspártok testvérharcának”, és “megteremtették a szocialisták egységét”.

Az Ebert-Haase-kormány november 12-én tette közzé “kormányprogramját”. Ez – bár bevezetőjében hangoztatta, hogy célja a szocialista program megvalósítása – valójában nem tartalmazott szocialista programot. Ellenkezőleg: kijelentette, hogy “a kormány fenn fogja

tartani a rendezett [értsd: kapitalista] termelést, és minden támadás ellen meg fogja védeni a magántulajdont”.

Így aztán a kormányprogramot meglelégedéssel fogadta a Hindenburg-Groener-féle hadvezetőség is, amely a berlini eseményekkel egyidőben elhárította a “német újjászületés útjából” a legnagyobb akadályt – ügyes manőverezéssel “önkéntes száműzetésbe” hajszoita a lemondott császárt.

A CSÁSZÁR KÜLFÖLDRE MENEKÜL

November 9-én délután Spában zsongott-zúgott a császári villa. Az udvaroncok felháborodottan tárgyalták Miksa “önhatalmú” bejelentését uruk, II. Vilmos lemondásáról. A császár környezete ismét ostromolni kezdte a főhadiszállás tábornokait: nem volna-e mégis lehetséges válogatott hadosztályokkal a hátsország ellen fordulni, és – Miksával, Eberttel, Scheidemannel, Haaséval, Barthtal és Liebknechtel egyetemben – kardélre hányni az egész forradalmi bandát.

A hadműveleti osztály vezetője, Joachim von Stülpnagel vezérkari őrnagy azonban lehütötte a kedélyeket. Megismételte a november 8-án estig befutott jelentéseket, amelyek szerint a 2. gárdahadosztály – e különlegesen kiképzett elit alakulat, amelynek a feladata Berlin visszafoglalása lett volna – megtagadta a parancsot: Ferenc császár elnevezésű ezrede, majd a Sándor cár ezred az azonnali hazaszállítását követelte. Más alakulatok is kijelentették: “Nem fogunk honfitársainkra löni.” Egyéb jelentések arról számoltak be, hogy a forradalmár matrózok és katonák – Kölnnél, Hannovernél és más városoknál – lezárták a Berlinbe vezető útvonalakat. Az elmondottak alapján Groener ismételen leszögezte: “A hátsország elleni támadás terve egyszerűen keresztülvihetetlen.”

Amikor ezeket a tényeket újólag a császár tudomására hozták, II. Vilmos teljes apátiába süllyedt. Tanácsadói azt javasolták, hogy formálisán mégis tiltakozzék Miksa “önhatalmú tette” ellen, Hindenburg tábornagy viszont óvatosan szóba hozta a “svájci vagy hollandi utazást”. Szavait alátámasztandó “félénken megjegyezte”, hogy mivel – értesülései szerint – a császári villa környékén állomásozó Rohr-féle rohamzászlóalj megbízhatósága is kétségessé vált, ő, “legfőbb urának és parancsolójának leghűségesebb tábornagya”, aki személyesen is felelős a császár testi épségéért, nem tud semmiféle felelősséget vállalni II. Vilmos sértetlenségéért.

A császár elvörösödött. Határozottan visszautasította a külföldre menekülés tervét, majd – váratlan fordulattal – ismét a hátsország elleni hadműveletet hozta szóba. Mindenki hallgatott; a császár egész környezete kerülte “legfőbb urának” pillantását, a padlót, a falakat, az ablakokat fürkésztek. A császár – értve a csendből és alattvalói tartózkodásából – máris hangot változtatott: elcsukló hangon bejelentette, hogy továbbra is porosz királynak tekinti magát, és Hindenburgnak adja át a hadsereg-főparancsnokságot. Majd gyűlöletteltjes pillantást vetett Groenerre, és megvető hangsúllyal a következő szavakat vágta hozzá: “Ön württembergi generális, s mivel én többé már nem vagyok császár, semmi közünk egymáshoz!” Hasonló szavakkal illette Reinhard Scheer admirálist is, aztán dühösen sarkon fordult, faképnél hagyta a társaságot, és különvonatán keresett menedéket.

Amikor Hindenburg és Groener délután ötkor elhagyták a császári villát, és átmentek a főhadiszállásra, jelentették is nekik, hogy a császár áttelepült különvonatára. De a hadvezérek már nem érdeklődtek különösebben II. Vilmos szándékai felől. Este fél nyolckor felkereste őket Plessen vezérezredes, és közölte, hogy a császár még az éjszaka folyamán Hollandiába távozik. Aztán hír jött a döntés visszavonásáról is. Hindenburg nem zavartatta magát; korára hivatkozva bejelentette, hogy nyugovóra tér, és megtiltotta, hogy nyugalmát bárki zavarja – beleértve magát a császárt is. Groener is úgy határozott, követi főparancsnokát. Mindketten javában aludtak már, amikor az idegösszeomlás határaira jutott, döntésre képtelen II. Vilmos végül is

kiadta a végső utasítást, és november 10-én reggel öt órakor különvonatával átlépte a holland határt.

A menekülés – ha tetszik, “önkéntes száműzetés” – diplomáciai előkészítését Hintze még előző nap délután elvégezte. A császár Svájc és Hollandia között választhatott. A monarchikus Hollandia mellett döntött, mert úgy érezte, hogy a “liberális” Svájci Köztársaság földje veszélyes lehet egy bukott uralkodó számára.

A “trónjától megfosztott és száműzetésbe kergetett” császár és környezete később felségárulással és dezertálással vádolta Hindenburgot és Groenert. Az agg Hindenburg persze még a császár távozásának napján színészi képességeket igénylő jelenettel igyekezett elejét venni a várható vádaknak; reggel “feldúltan kutatott az után a személy után, aki urát erre a lépésre bírta”, majd “a fájdalom és gyász hangján siratta urát és parancsolóját”. Groener nem tartotta szükségesnek az efféle alakoskodást, bár évekkel később ő is határozottan tagadta, hogy bármilyen szerepe lett volna abban, hogy a császárt rábírja, utazzék “önkéntes száműzetésbe”.

A történelem ítélete más. Az utolsó Hohenzollern-császár letűnése Hindenburg és Groener gondosan kitervelt akciójának az eredménye volt, akik tettükkel az egyik legnagyobb akadályt távolították el a német burzsoá köztársaság útjából. A forradalom eseményei nem sok időt hagytak rá, hogy a száműzetésbe vonult császár személyével foglalkozzanak. A hadvezetőségnek sokkal nagyobb feladatra kellett felkészülnie: a fegyverszünet megkötésére – bármi áron. A további teendők is sürgetőek voltak: a hadsereget izolálni a forradalmi hátszínétől, hogy az ne kaphasson támogatást a “bolsevista eszméktől megfertőzött” frontkatonaságtól, majd kiválasztani a rendbe szedett hadsereg “egészséges magvát”, hogy azzal hátba támadhassák a forradalmat. Pontosabban a néptömegek kibontakozó forradalmát, amelynek megfékezésére – más szavakkal: a tőkés társadalmi rend megmentésére – Groener és Ebert november 9-e éjszakáján véd- és dacsövetségre lépett.

A compiégne-i fegyverszünet

A német fegyverszüneti delegáció útja Foch tábornagy főhadiszállására nem bővelkedett különösebb izgalmakban. Bár a delegáció vezetőjét szállító gépkocsi nem sokkal az elindulás után defektet kapott, este hét óra tájban sikerült elérniük a francia vonalakat. Ezután a küldöttség vonatra szállt, és az éjjeli órákban megérkezett Compiégne-be.

Erzbergernek, a delegáció vezetőjének teljes felhatalmazása volt a fegyverszünet aláírására, még abban az esetben is, ha a feltételek rendkívül kemények. A német küldöttségnek nem is voltak illúziói; tudták, a háborút elvesztették, s most a győztes antant kíméletlenül benyújtja a számlát. Mégis azt remélték, hogy hatásos ütköztetésüknek, a bolsevizmus németországi veszélyének a kijátszásával sikerül bizonyos könnyítéseket elérniük.

A német delegációt Foch tábornagy a győző pózában tetszelegve ezekkel a szavakkal fogadta szalonkocsijában: “Miért jöttek ide az urak? Mit akarnak tőlem?”

Erzberger zavartan válaszolt: “A fegyverszüneti feltételekért...”

“Ó – mondta Foch –, nekünk nincsenek feltételeink, nekünk nagyon jó dolog a háború!”

“De nekünk *szükségünk van* az Önök feltételeire!” – válaszolta ingerülten Erzberger.

“Az más! – felelte Foch. – Akkor megkaphatják!”

A feltételek a dialógus hangnemének megfelelőek voltak, a győztes antant- és amerikai imperializmus kérlelhetetlenségét mutatták. A német delegáció több tagja az azonnali visszautasítás mellett kardoskodott, de Erzberger tartotta magát Hindenburg és Groener parancsához: nem szállt vitába, nem fenyegetőzött elutazással, hanem megpróbált engedményeket, enyhítéseket kicsikarni. Jól tudta, hogy az antant is retteg a bolsevizmustól, ezért hát azzal érvelt, hogy amennyiben a szövetségesek maradéktalanul ragaszkodnak feltételeikhez, Németország nem lesz abban a helyzetben, hogy megfékezze a hátszobában már úgyszólván “túlontúl elharapózott bolsevista mótort”.

Szavai nem maradtak hatás nélkül. A szövetséges kormányok erősen nyugtalankodtak a németországi forradalmi események miatt, és ezért hozzájárultak néhány enyhítéshez. Eredetileg például 30 000 gépfegyver átadását követelték, de Erzberger érvelése után hozzájárultak, hogy – “a belső rend helyreállításához” – 5000 a német hadvezetőség kezén maradjon. Engedélyezték, hogy német csapatok maradjanak szovjet-orosz, ukrán, belorusz és egyéb keleti területeken, és kilátásba helyezték, hogy élelmiszer-szállítmányokat küldenek a “nem bolsevista Németországba”.

Erzberger az aláírás előtt rádión kérte a hadvezetőség hozzájárulását. Spában úgy vélték, hogy Erzberger az adott helyzetben nem érhetett el többet, Berlinben hasonló véleményen volt Ebert is, és így Erzberger megkapta a hozzájárulást. November 11 – én tehát megszületett a compiégne-i fegyverszünet.

A fegyverszüneti okmány előírta:

- 1) Belgium és Franciaország megszállt területeinek, illetve Luxemburnak és Elzász-Lotaringiának 15 napon belüli kiürítését;
- 2) 5000 löveg, 25 000 gépfegyver, 3000 aknavető, 1700 vadász- és bombázógép átadását;
- 3) a Rajna bal partján levő német területek, továbbá Mainz, Koblenz és Köln városánál a jobb parti hídfők kiürítését és megszállását a szövetségesek által;
- 4) 5000 mozdony, 150 000 vasúti kocsi és 5000 tehergépkocsi kiszolgáltatását;
- 5) valamennyi tengeralattjáró és a flotta hajóinak átadását szövetséges vagy semleges kikötőkben;
- 6) a breszt-litovszki és a bukaresti békék hatálytalanítását;
- 7) a volt Osztrák-Magyar Monarchia, illetve Törökország és Románia területén levő német csapatok kivonását;
- 8) s végül, a szövetséges tengeri blokád fenntartását.

A hadvezetőség – a rendkívül súlyos feltételek ellenére – számos olyan kedvező jelet látott az ellenség magatartásában, amelyek optimista reményeket ébresztettek. Ezt a hangulatot a hadvezetőségnél tartózkodó Hintze is körvonalazta: “Küldötteink a tárgyalások alkalmával megállapították, hogy az ellenség rendkívül fél a bolsevizmus meggyökeresedésétől Németországban, és bevonulna hozzánk, ha a bolsevizmus hatalomra kerülne. Azok az engedmények, amelyeket küldötteink az élelmezés terén elértek, kizárólag annak hangsúlyozásával születtek meg, hogy különben a bolsevizmus uralomra törne nálunk.”

Az oroszországi forradalom Németországba történő átcsapásától való félelem nem kis szerepet játszott abban, hogy a nyugati imperialisták a német hadvezetőség által már régóta kért fegyvernagyvást megadják. A nyugati szövetségesek vitathatatlanul elhúzhatták volna még a háborút, bevárva a német imperializmus teljes összeomlását. Ezt azonban nem tették meg. Amikor elérték nagy céljukat, a német imperializmus katonai és politikai meggyengítését, még hagytak annak annyi erőt, hogy szembefordulhasson a német munkásmozgalom forradalmi szárnyával, és szövetségeseivel – a szociáldemokrata vezetőkkel – előkészítse a német forradalom halálos ítéletét.

A nyugati imperialistákat azonban saját belpolitikai helyzetük is a békekötésre sarkallta. Maguknak is békére volt már szükségük ahhoz, hogy féken tarthassák a nélkülözésbe és szenvedésbe belefáradt néptömegeket, ráadásul – miközben a békefeltételek egyúttal a zsákmány elosztásának első lépcsőjét jelentették – a békekötésre való hajlandósággal elkendőzhatték közvéleményük előtt háborújuk imperialista, hódító és rabló jellegét.

A compiégne-i fegyverszünet – a német imperializmus volt csatlósaival kötött egyéb békékkel együtt – véget vetett a világháborúnak, az emberi történelem addig legnagyobb háborújának. A békekötéskor milliók sóhajtottak fel megkönnyebbülten, de a csaknem tízmillió halottat, a harcterek milliónyi rokkantját, az anyagi javak mérhetetlen pusztulását nem feledtethette a fegyverek elhallgatása.

Összeesküvés a forradalom ellen

Még folytak a háború utolsó csatározásai, amikor a Hindenburg-Groener-féle hadvezetőség máris a forradalom leverésének “grandiózus” hadműveletébe fogott.

A hadvezetőség azonnal felismerte, mekkora veszélyeket rejteget a forradalom a nagytőkések és nagybirtokosok osztályszövetségén alapuló rendszerre, és tisztában volt a forradalom nemzetközi hatásával is. A német forradalom – Európa legnagyobb antiimperialista tömegmozgalma a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta – a munkásosztály vezetésével könnyen átcsaphatott volna szocialista forradalomba. Ez – az objektív feltételek mellett – attól is függött, hogy a forradalmi szocialista erők létre tudnak-e hozni egy bolsevik típusú munkáspártot. 1918 novemberének elején úgy tűnt, hogy egyre jobban megérnek egy ilyen párt megalakításának – s ezzel a forradalom szocialista fordulatának – a feltételei. A Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg vezette Spartakus Szövetség lehetett volna az új típusú munkáspárt magva, a szocialista forradalom előkészítője; így hát a német uralkodó osztályok képviselői elsősorban ellenük fordultak.

Groener tábornok november 10-én este ellenforradalmi szövetséget ajánlott fel Ebertnek a forradalom megállítására, és a “bolsevizmus veszélyének a kiirtására”. Groener – aki egyre nyíltabban hangoztatta a szociáldemokraták vezette kormánnyal való érdekezésséget, és energikusan győzködte a monarchista beállítottságú tábornokokat, hogy támogassák a “demokratikus köztársaságot” – a spái főhadiszállásról telefonon felhívta Ebertet, és közölte vele: a hadsereg a kormány rendelkezésére áll – cserébe Hindenburg és a tisztikar elvárja a kormány segítőkészségét a hadsereg fegyelmének és rendjének fenntartásában. “A tisztikar egyben követeli a bolsevizmus leküzdését, s erre bármikor bevetésre készen áll” – tette hozzá Groener.

“Ebert elfogadta az általam felajánlott szövetséget... – írta később emlékirataiban a tábornok. – Ettől kezdve minden áldott este a birodalmi kancellária és a hadvezetőség közti titkos telefonvonalon megbeszéltük a szükséges intézkedéseket... A szövetség bevált.”

A szövetség létrejöttéről Hindenburg másnap szerzett tudomást, és azzal messzemenően egyetértett, már csak azért is, mert tudta, hogy ez a lépés egyúttal a reakciós porosz tisztikar és hadsereg átmentését is jelenti az “új, demokratikus államba”, és Ebert nem nélkülözheti ezt a tisztikart a “bolsevizmus elleni harcban”.

November 11-én Ebert táviratot küldött a hadvezetőségnek. Leszögezte, hogy egyetért a hadsereg fegyelmének és rendjének fenntartásával, és Hindenburg tábornagra bízta, hozza meg belátása szerint a szükséges intézkedéseket. Másnap újabb táviratot küldött. Ebben – eleget téve Hindenburg kérésének – a következő nyilatkozatot tette: “A tisztek jogai sérthetetlenek. A hadseregben létrejött katonatanácsok feladata: a tiszt és a katona közötti bizalom fenntartása, az élelmezés és a szabadságolás kérdéseibe való beleszólás, méghozzá oly módon, hogy általa a rendbontásnak és a lázongásnak eleje vétessék.”

A hadvezetőség a fegyverszünettel mentette meg a hadsereget a széteséstől, Ebert táviratai pedig ahhoz adtak segítséget, hogy “visszanyerjék”. A táviratok ugyanakkor azt is elősegítették, hogy a hadvezetőség akciót kezdhessen a forradalom egyik legfontosabb harci szervének, a katonatanácsoknak a megsemmisítésére. Amikor a hadvezetőség november 14-én a belgiumi Spából áttelepült a Kassel melletti Wilhelmsböhébe, Hindenburgék elrendelték az úgynevezett bizalmi hálózat kiépítését, és ezáltal a katonatanácsokban bizonyos pozíciók megszerzését. Magában a hadvezetőségben is létrehozták a katonatanácsot, Groener egyik altisztjének az elnökletével. Hindenburg tábornagy meglepedéssel hallgathatta katonatanácsa hódoló szavait: “a hadsereg atyjának” és “a német jövő letéteményesének” nevezték.

Cserében a tábornagy sem fukarkodott a nagy szavakkal: “Mi mindnyájan arra törekszünk – nyilatkoztatta ki –, hogy megszilárduljon a mostani Ebert-Haase-kormány, és lelkesedéssel üdvözljük az új alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását a hadsereg védelme alatt.”

Nyilatkozata megnyugtatta a kormányt: a spartakisták “tanácsuralmi politikája” ellen vívott harcukban maguk mögött tudhatták a hadsereget, elsősorban a hadvezetőséget. A kormány agitátorai még aznap végigjárták a berlini kaszárnyákat, és demagóg szólamaikkal a spartakisták ellen hangolták a katonatanácsokat.

Groener ezekben a napokban a nyugati frontról hazaözönlő hadseregre összpontosította figyelmét. Annak érdekében, hogy a Rajnán átkelő csapatok megmaradjanak kötelékeikben, és “megtisztuljanak a bolsevista fertőzéstől”, a német határra érkező frontalakulatokat Groener különlegesen kiképzett agitátorai, az úgynevezett “szérumspriccerek” fogadták. Ezek a hátszágai eseményeket csak felületesen ismerő katonák előtt gyalázták a novemberi forradalmat, és a háborúvesztés egyetlen okaként a “bolsevista anarchiát” tüntették fel. Az agitátorok demagóg szólamaikkal megkaparintották a frontheadereg katonatanácsainak az irányítását, és azokat 1918 karácsonyáig szinte teljesen szétszüllesztették. A “szérumspriccerek” által befolyásolt katonatanácsok végül a Rajnán átlépve nem egy esetben letartóztatták a helyi munkás- és katonatanácsok tagjait, több véres összeütközésre is sor került.

A forradalom azonban még rendelkezett annyi energiával, hogy semlegesítse, sőt visszaverje a Groener-féle aknamunkát. A hazatérő hadsereg a forradalmárok hatása alá került, és ha egészében nem vált is szövetségesükké, azáltal, hogy nem maradt meg kötelékeiben, hanem felbomlott, megfosztotta a hadvezetőséget a forradalom azonnali leverésének eszközeitől.

Mindez azonban már a polgári demokratikus forradalom történetéhez tartozik.

*

Az elkövetkező hónapokra a Groener-Ebert ellenforradalmi – szövetség nyomta rá bélyegét. A szocialista forradalmi veszély felszámolására, a polgári köztársaság stabilizálására – más szóval: a háborút vesztett tőkés-nagybirtokos osztályrend megmentésére – indított ellenforradalmi küzdelem csúcspontját a szociáldemokrata Noske irányította véres leszámolás jelentette 1919 januárjában.

A szocialista forradalmi erők legjobbjai – köztük Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg – lemészárlásában azok a tisztí elemek, majd különítmények játszották a legfőbb szerepet, amelyeket a hadvezetőség bocsátott a “véreb” Noske rendelkezésére. Ezek a tisztí különítmények voltak egyúttal az – Ebertet a köztársasági elnöki székbe emelő, s a burzsoá köztársaság alkotmányát törvényesítő – weimari nemzetgyűlés őrt álló patrónusai is.

A levertek és megaláztak Németországa némán tűrte elnyomóinak “az új idők szellemére formált” államát, a Weimari Köztársaságot. A “bolsevista mótelytől megszabadult tisztá demokrácia” pedig – az antant által meghagyott fegyverek árnyékában – megkezdte tisztavirág életét.

Zárszó

A világ újrafelosztásáért, a földkerekség feletti hegemoniáért dúló első világháború az agresszív német militarista imperializmus és csatlósai megsemmisítő vereségével ért véget. A vereséget betetőzte a junker-nagybirtokos császári monarchia összeomlása. Romjain azonban – a német nép 1918 novemberi forradalmát követően – a weimari burzsoá-demokratikus köztársaság jött létre. A császárság helyébe lépő köztársaságban nem változtak meg a termelési és tulajdonviszonyok. A forradalom győzelme pillanatában létrejött nagybirtokos-nagybirtokos-szociáldemokrata összeesküvés az 1919-es véres ellenforradalmi harcok során kíméletlenül eltiporta azokat a szocialista forradalmi erőket, amelyek a német szocialista forradalom győzelmén, egy szabad, szocialista Németország megteremtésén fáradoztak.

A császári Németország veszített háborújának következményeit a Weimari Köztársaság áthárította azokra, akik a háborúban is a legtöbb áldozatot hozták – a dolgozó tömegekre. Azokra, akik kétmillió halottal, mintegy másfél millió rokkanttal, 4,2 millió sebesülttel fizettek uralkodó osztályaik világhatalmi kapzsiságáért. De az ő munkájukból préselték ki azt a 150 milliárd márkás háborús költséget is, amelybe a háború négy és fél esztendeje került (miközben a hadianyaggyárosok és nagybirtokosok kereken ötvenmilliárd márka haszonra tettek szert). Nos, most rájuk várt az újabb “fizetség” lerovása is.

A győztes antanthatalmak kormányai által kijelölt Jóvátételi Bizottság 269 milliárd aranymárka megfizetésére kötelezte Németországot. Ezt az 1919 júniusában kötött versailles-i békediktátumot követő 42 esztendő során kellett kifizetni. Az összeget további mintegy 80 milliárd aranymárkával növelte a német külkereskedelem 12 százalékos “megcsapolása” – szintén 42 éven át – a győztesek által.

Nem kétséges, az “áldozat” érintette a német uralkodó osztályokat is – de mennyivel könnyebben viselték az áldozatokat azok, akik a háború minden hasznát lefölozték, és akik a forradalom leverése után a hátuk mögött érezhették a “demokratikus köztársaság” hatalmi apparátusát!

A császári Németország háborúvesztése nem írható a véletlen rovására. A német tőke világhatalmi törekvései szükségszerűen kudarcra voltak ítélve, még akkor is, ha a történelemben addig páratlan katonai felkészültséggel, a gazdaság – és a német nép – végső tartalékait is kockára téve kísérelték meg a konkurens imperialista érdekcsoportosulás térdre kényszerítését. A rendelkezésre álló korlátolt erő és a mértéktelen háborús célok ellentétét azonban fokozta, hogy 1918 elején a német imperializmus Szovjet-Oroszország ellen fordult, és azt rákényszerítette a breszt-litovszki rablóbékére. A német agresszió ellen felkelt orosz, ukrán, finn, lett, észt, litván és más népek elkeseredett ellenállása, valamint a nyugati fronton indított utolsó nagy offenzíva terhével nem tudott megbirkózni az agresszív német imperializmus – az út szükségszerűen a katonai vereséghez és a politikai összeomláshoz vezetett. A Hohenzollern-császárságot felváltó burzsoá köztársaság azonban átmentette az agresszív militarista nagybirtokos és nagybirtokot, és tulajdonképpen “a császárság folytatása volt más eszközökkel”.

A német történelmi fejlődésnek ez az útja – a militarizmus átmentése – szörnyű következményekkel járt nemcsak Németország, hanem az egész világ számára. Tizenöt évvel a világháború befejezése és az ellenforradalom győzelme után maga a Weimari Köztársaság is elbukott, és átadta helyét a hitleri fasiszta diktatúrának. És a versailles-i békediktátum aláírása után húsz évvel elkezdődött a második világháború.

A Weimari Köztársaság – amelynek első elnöke Ebert, első miniszterelnöke pedig Scheidemann lett – menedéket adott a bukott Hohenzollern-császárság szinte valamennyi vezető politikusának, kivéve a császárt és legidősebb fiát, Vilmos trónörökösét. Ebert – akinek személyét a szociáldemokrata sajtó a haza megmentőjének dicsfényével övezte, előszeretettel hangsúlyozva az egykori nyeregkészítő, a későbbi csapszéktulajdonos, majd végül “alkotó marxista” történelmi érdemeit (Scheidemann-nál “a képzett, tanult nyomdász” volt az alapkifejezés, amelyből a tirádákat kibontották) – “nem tette ki az elűzött császárt az éhezés gyötrelmeinek”. II. Vilmos megtarthatta németországi vagyona nagy részét, és a földbirtokokból, gyárakból, üzemekből befolyó jövedelmét – Berlinben Lammers tábornok vezetésével külön gondnokságot állítottak fel erre a célra – korlátlanul felhasználhatta. A vagyon azon részéért, amelyet valamely okból mégis kisajátítottak, Hindenburg tábornagy – akit 1925-ben, Ebert halála után ültettek a köztársasági elnök székébe – nagy összegű kártalanítást fizettetett az állammal. A volt császár – hálából – támogatta a monarchista tisztek szervezkedését, mivel még mindig reménykedett a hazatérés lehetőségében.

A Weimari Köztársaság életére törő szervezkedésekben nemcsak a császár közvetlen környezete játszott fontos szerepet, hanem a hadvezetőség csaknem minden egyes prominens személyisége is. Ludendorff tábornok, aki a forradalom napjaiban Svédországba menekült, hazatérése után hamar megtalálta a kapcsolatot a hitleri náci párttal; tevékeny részt vállalt az 1923-as úgynevezett sörpuccsban, Hitler első hatalomátvételi kísérletében.

Ludendorff nem rejtette véka alá véleményét a köztársaságról: “A forradalmárok legnagyobb ostobasága az volt, hogy bennünket életben hagytak. Na, jussak csak még egyszer hatalomra – nem lesz semmi pardon! Nyugodt lélekkel felakasztatom Ebertet, Scheidemann és társaikat, és mindenki szeme láttára lógni hagyom őket.”

A milliók pusztulásáért felelős Ludendorff – egykori főnökével, Hindenburggal együtt – csakhamar kitalálta a “tördöfés legendáját”. Eszerint az 1918-as katonai vereséget kizárólag a hadsereget hátulról ledöfő forradalom idézte elő.

Egyébként ezt a szemenszedett hazugságot – amely a “Bosszút Versailles-ért!” revansista propagandahadjárat elindítója lett – bizonyos mértékben Groener is a magáévá tette. Groener mindvégig érezhette a szociáldemokraták háláját az Ebert-Groener-féle “forró drót” létrehozásáért. Ugyanakkor sajátos, hogy a monarchista tisztek árulásnak, a szociáldemokrácia előtti behódolásnak tekintették Groener nagy szolgálatát a burzsoá társadalom megmentésében. Később maga Hindenburg is szembefordult vele. Egyszerűen nem tudta megbocsátani neki, hogy a 20-as évek végén mint hadügyminiszter rendeletileg betiltotta a fasiszta fegyveres szervezeteket, mivel azokban az ő bábáskodásával létrehozott Weimari Köztársaság megdöntésének veszedelmes eszközeit látta.

A Miksa-féle adminisztráció emberei – Miksával az élen – annak idején maradéktalanul átadták a terepet Ebertnek és társainak. A nagy mű, a burzsoá köztársaság azonban csak addig maradt fenn, amíg azt a nagytőke és nagybirtok szükségesnek tartotta; néhány év múlva, a német társadalom válságának újbóli kiéleződése tetőpontján elsöpörte a fasiszta hatalomátvétel. E végzetes fordulat szentesítője pedig Hindenburg tábornagy volt, a császár legkedvesebb tábornagya, aki a junker-nagytőkés osztályuralom elkötelezettjeként 1918-ban habozás nélkül feláldozta a császárságot, majd 1933-ban – mint köztársasági elnök – a Weimari Köztársaságot.

Irodalmi tájékoztató

A császári Németország katonai összeomlásának és bukásának történetével foglalkozó hatalmas forrásanyag és irodalom elsősorban német nyelvű. Munkám elkészítésénél mindenekelőtt erre támaszkodtam.

Az alábbi tájékoztató azzal a céllal készült, hogy azok az olvasók, akik a kérdéses történeti folyamat részletesebb megismerésére törekednek, segítséget kapjanak.

KIADATLAN (LEVÉLTÁRI) FORRÁSANYAGOK

Zentralarchiv der DDR, Potsdam, Birodalmi Kancellária iratanyaga:

Nr. 2403/6 (Birodalmi Kancellár és a főhadiszállás közötti ügymenet)

Nr. 2447/2 (Javaslatok a béketárgyalásokra)

Nr. 2460/1 (Fegyverszüneti és béketárgyalások)

Nr. 2462/1 (A haditanács határozatai)

Nr. 2486/4-5 (A forradalomra vonatkozó iratok)

Nr. 2495 (A fegyverszünet. 1-2. köt.)

Militärarchiv, Freiburg i. Br.

N 247/32 Hans von Seeckt hagyaték

N 37/2 Max Hoffmann hagyaték

Bundesarchiv, Koblenz

Nr. 2.: Walther Rathenau hagyaték

Nr. 11.: Friedrich Payer hagyaték

No. 13., 14., 17., 36., 66.: Matthias Erzberger hagyaték

NL 101: Franz von Epp hagyaték

Kl. Erw. Nr. 341-2: Rudolf von Valentini hagyaték

Kl. Erw. Nr. 342-1: Theodor von Bethmann-Hollweg hagyaték

KIADOTT FORRÁSOK, DOKUMENTUMOK

E. Barth: Aus der Werkstatt der deutschen Revolution. Berlin 1919.

L., Berthold–H. Neef: Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution. Das Bündnis der rechten SPD Führung mit der Obersten Heeresleitung November und Dezember 1918. Berlin 1958.

Der Dolchstoß-Prozess in München, Oktober-November 1925. München 1925.

K. Liebknecht: Ausgewählte Reden. Briefe und Aufsätze. Berlin 1952.

Max, Prinz v. Baden: Erinnerungen und Dokumente, Stuttgart – Berlin – Leipzig 1927.

H. Michaelis-E. Schraepler: Ursachen und Folgen. Vom deutschen Zusammenbruch 1918 und 1945 bis zur staatlichen Neuordnung Deutschlands in der Gegenwart. 2. köt.: Der militärische Zusammenbruch und das Ende des Kaiserreichs. Berlin 1958.

Die Novemberrevolution in Deutschland. Dokumente und Materialien. Összeáll.: W. Herbst, J. Materna, H. Tropitz. Berlin 1958.

E. Ludendorff: Urkunden der Obersten Heeresleitung über ihre Tätigkeit 1916/1918. Berlin 1920.

R. Luxemburg: Ausgewählte Reden und Schriften, 1-2, köt. Berlin 1955.

Spartakus-briefe. Összeáll.: Institut für Marxismus-Leninismus beim ZK der SED. Berlin 1958.

Vorgeschichte des Waffenstillstandes. Amtliche Urkunden zur Vorgeschichte des Waffenstillstandes. Amt und Reichsministerium des Innern. Berlin 1924.

Das Werk des Untersuchungsausschusses der Verfassung gebenden Deutschen Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages 1919-1930. Szerk.: W. Schücking, J. Bell. 4. kiad. 1-12, köt. Die Ursachen des Zusammenbruchs.

MEMOÁROK

M. Bauer: Der grosse Krieg in Feld und Heimat. Tübingen 1921.

Th. v. Bethmann-Hollweg: Betrachtungen zum Weltkriege. I-II. köt. Berlin 1919–1922.

F. Ebert: Kämpfe und Ziele. Berlin 1927.

M. Erzberger: Erlebnisse im Weltkriege. Berlin-Stuttgart 1920.

E. v. Falkenhayn: Die Oberste Heeresleitung 1914-1916 in ihren wichtigsten Entschliessungen. Berlin 1920.

W. Groener: Lebenserinnerungen. Jugend, Generalstab, Weltkrieg. Szerk.: Fr. Freiherr Hiller v. Gaertingen. Göttingen 1957

K. Helfferich: Der Weltkrieg. I-III. köt. Berlin 1919.

K. Graf v. Helldorf: Ein Jahr in der Reichskanzlei. Erinnerungen an die Kanzlerschaft meines Vaters. Freiburg 1919.

P. v. Hindenburg: Aus meinem Leben. Leipzig 1920.

M. Hoffmann: Die Aufzeichnungen des Generals M. Hoffmann. 2. köt. Szerk.: K. F. Nowak. Berlin 1928.

Fr. v. Lossberg: Meine Tätigkeit im Weltkriege 1914-1918. Berlin 1939.

E. Ludendorff: Kriegsführung und Politik. Berlin 1922.

E. Ludendorff: Meine Kriegserinnerungen 1914-1918. Berlin 1919.

G. Michaelis: Für Volk und Staat. Berlin 1922.

F. Payer: Von Bethmann-Hollweg bis Ebert. Frankfurt 1923.

R. Scheer: Deutschlands Hochseeflotte im Weltkrieg. Persönliche Erinnerung. Berlin 1920.

Ph. Scheidemann: Der Zusammenbruch. Berlin 1921.

H. v. Steckt: Aus meinem Leben. Szerk.: F. v. Rabenau. 1. köt. Leipzig 1938.

A. v. Thae: Generalstabsdienst an der Front und in der OHL. Szerk.: S. A. Kaehler. Göttingen 1958.

A. v. Tirpitz: Erinnerungen. Leipzig 1919.

FELDOLGOZÁSOK

C. Barnett: Anatomie eines Krieges. München-Esslingen 1966.

Der deutsche Militarismus in der Geschichte und Gegenwart. Szerk.: K. NUSS, A. Charisius, G. Förster, W. Hübner. Berlin 1980.

Deutschland im Ersten Weltkrieg. Szerk.: F. Klein, W. Gutsche, J. Petzold. 1-3. köt. Berlin 1970.

Diószei István: Hazánk és Európa. Budapest 1970.

Diószei István: Klasszikus diplomácia – modern hatalmi politika. Budapest 1967.

/ S. Drabkin: Die Novemberrevolution in Deutschland. Berlin 1968.

Farkas Márton: Hindenburg. Budapest 1976.

Farkas Márton–Józsa Antal: Az első világháború és a forradalmak képei. Budapest 1977.

W. Foester: Der Feldherr Ludendorff im Unglück. Wiesbaden 1952.

Galántai József: Az első világháború, Budapest 1980.

/ Gonda: Verfall der Kaiserreiche in Mitteleuropa. Budapest 1977

Geschichte der Kriegskunst. Szerk.: I. Ch. Bagramjan. Berlin 1973

Gutsche-Klein-Petzold: Von Sarajevo nach Versailles. Berlin 1974

W. Hohlweg: Der Diktatfrieden von Brest-Litowsk 1918 und die bolschewistische Weltrevolution. Münster 1960.

M. Hoffmann: Der Krieg der versäumten Gelegenheiten. München-Berlin 1923.

- W. Hubatsch*: Der Weltkrieg 1914/18. Handbuch der deutschen Geschichte. Szerk.: O. Brandt, A. Mayer, L. Lust. 4. köt. Konstanz é. n.
- W. Hubatsch*: Deutschland im Ersten Weltkrieg. Ullstein Taschenbuchreihe. Frankfurt-Berlin 1966.
- T. h. Joachim*: Die Vorbereitung des deutschen Heeres für die grosse Schlacht in Frankreich im Frühjahr 1918. 1-2. köt. Berlin 1927-1930.
- P. Graf Kitimannsegg*: Deutschland und der Erste Weltkrieg. Frankfurt/Main 1968.
- J. Kucsyński*: Studien zur Geschichte des deutschen Imperialismus. 1-2. köt. Berlin 1953.
- H. f. Kuhl*: Der Weltkrieg 1914-1918. 1-2. köt. Berlin 1919.
- H. v. Kuhl*: Der deutsche Generalstab in Vorbereitung und Durchführung des Weltkrieges. Berlin 1920.
- Lenin* összes Művei. 31–36. köt. Budapest 1972.
- Militarismus gegen Sowjetmacht 1917-1919. összeáll.: Institut für Deutsche Militärgeschichte. Berlin 1967.
- A. Niemann*: Kaiser und Heer. Berlin 1929.
- A. Niemann*: Kaiser und Revolution. Berlin 1922.
- A. Niemann*: Revolution von oben – Umsturz von unten. Berlin 1927.
- G. Noske*: Von Kiel bis Kapp. Berlin 1920.
- H. Otto-K. Schmiedel*: Der Erste Weltkrieg 1-2. köt. 3. kiad. Berlin 1977.
- Politik im Krieg 1914-1918. Szerk.: F. Klein. Berlin 1964.
- W. Rüge*: Hindenburg. Berlin 1977.
- B. Schwertfeger*: Das Weltkriegsende. Potsdam 1938.
- H. Stegemann*: Geschichte des Kriegs. 1-4. köt. Stuttgart 1917-1921.
- L. Stern*: Der Einfluss der Grossen Sozialistischen Oktober revolution auf Deutschland und die deutsche Arbeiterbewegung. Berlin 1958.
- Tokody Gyula*: Ausztria-Magyarország a Pángermán Szövetség világuralmi terveiben. 1890-1918. Budapest 1963.
- Tokody Gyula-Niederhauser Emil*: Németország története. Budapest 1972.
- Tokody Gyula*: Németország 1918-1919. Budapest 1980.
- E. O. Volkmann*: Revolution über Deutschland. Oldenburg 1930.
- E. O. Volkmann*: Der Marxismus und das deutsche Heer im Weltkrieg. Berlin 1925.
- H. U. Wehler*: Das deutsche Kaiserreich 1871-1918. Göttingen 1973
- K. Gr. v. Westarp*: Das Ende der Monarchie am 9-ten November 1918. Szerk.: W. Conze. Berlin 1952.
- Zsigmond László*: A német imperializmus és militarizmus újjá éledésének gazdasági és nemzetközi tényezői (1918-1923). Budapest 1961.
- L. Zsigmond*: Die Zerschlagung der Österreichisch-Ungarischen Monarchie und die internationalen Kräfteverhältnisse. Budapest 1960.

Tartalom

<i>Bevezető</i>	5
<i>Egy kis birodalomtörténet</i>	7
<i>Úton a háború felé</i>	15
<i>A háború első évei. A villámháborútól a totális háborúig</i>	24
<i>A totális háború szorításában</i>	30
<i>Totális háború a "háterszági defetisták" ellen</i>	37
<i>A dolgozó tömegek harca a háború ellen</i>	43
<i>A szovjet békekezdeményezés</i>	52
<i>Intervenció és imperialista békediktátum</i>	57/
<i>Offenzíva 1918 tavaszán</i>	63
DÖNTÉS SZÜLETIK	63
ERŐVISZONYOK 1918 TAVASZÁN	68
A HARCÁSZAT "DIADALA"	71
AZ ELSŐ PÖRÖLYCSAPÁS	75
A MÁSODIK PÖRÖLYCSAPÁS	81
A HARMADIK PÖRÖLYCSAPÁS	82
A NEGYEDIK PÖRÖLYCSAPÁS	85
<i>A látszatgyőzelmek bővületében</i>	88
<i>Az összeomlás útján</i>	92
A HADÁSZATI FORDULAT	92
AZ AMIENS-I "FEKETE NAP"	100
<i>Tanácskozások és jegyzőkönyvek</i>	106
<i>Hadászati védelem</i>	111
<i>A "forradalom felülről" ötlete</i>	120
<i>A "népkormány" fegyverszüneti kérelme</i>	127
<i>Jegyzékháború</i>	134
<i>A császár Spába menekül</i>	146
<i>Trónelsöprőforradalom</i>	150
A FORRADALOM NYITÁNYA	150
MANŐVEREK A FORRADALOM ELSZIGETELÉSÉRE	153
A "SEGÍTŐKÉSZ" SZOCIÁLDEMOKRATÁK	157
A CSÁSZÁR KÉTSÉGEI	164
A BERLINI FORRADALOM	169
A CSÁSZÁR KÜLFÖLDRE MENEKÜL	177
<i>A compiegne-i fegyverszünet</i>	181
<i>Összeesküvés a forradalom ellen</i>	185
<i>Zárszó</i>	189

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Athenaeum Nyomda (81.2454), Budapest, 1982
Íves offsetnyomás
A szöveg monophoto eljárással készült
Felelős vezető Szlávik András vezérigazgató
A kötetet szerkesztette Feles Györgyné
Képszerkesztő Fábri Magda
A sorozatterv Szántó Tibor munkája
Műszaki vezető Aranyi Imre
Műszaki szerkesztő Szilvíssy György
Terjedelme 10 (A/5) ív + 1 ív képmelléklet